BURNING WATER

Thought and Religion in Ancient Mexico

LAURETTE SÉJOURNÉ

INTRODUCTION BY JOSÉ ARGÜELLES

APA ARZĂTOARE

Gândire și religie în Mexicul antic

de

LAURETTE SÉJOURNÉ

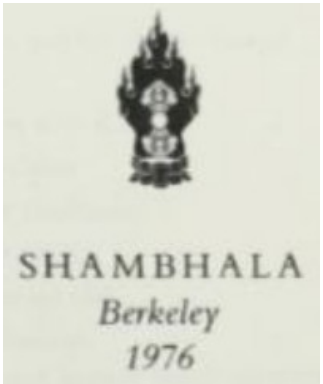

DESPRE AUTOR

Laurette Séjourné a fost un arheolog şi etnolog mexican, cel mai bine cunoscut pentru studiul ei asupra civilizaţiilor din Teotihuacan şi azteci şi teoriile sale privind eroul culturii mezoamericane, Quetzalcoatl

Laurette Séjourné s-a născut în L'Aquila, Italia, sub numele de Laura Valentini Corsa, deşi o găsim menţionată şi ca Laura Bianchi. Se ştiu puţine lucruri despre primii ei ani de viaţă; chiar şi data exactă a naşterii sale este rar menţionată. În plină tinereţe, se pare că s-a mutat în Franţa, probabil în legătură cu preluarea puterii de către fasciști în 1922; mai târziu, a continuat să scrie în franceză. S-a căsătorit cu un francez, Séjourné, şi a participat la viaţa culturală şi la lumea cinematografică, întâlnind personalităţi precum André Breton şi Jean Cocteau. Puternic politizată, ca mulţi alţii în acea perioadă, divorţează de soţul ei şi devine partenera lui Viktor Kibalchich sau Kibaltchitch (1890-1947), romancier şi revoluţionar rus cunoscut şi sub numele de Victor Serge. Ea a părăsit Franţa ocupată în 1942 pentru a i se alătura în exil în Mexic. Acolo, ea a devenit cetăţean mexican naturalizat şi s-a căsătorit cu el. La scurt timp după moartea lui, ea s-a alăturat Partidului Comunist Mexican. Ulterior, s-a recăsătorit cu Arnaldo Orfila, director al Fondo de Cultura Económica şi fondator al Siglo XXI Editores.

Ulterior, atenţia sa s-a concentrat din ce în ce mai mult asupra celui care pentru ea era întruchiparea acestei „utopii” prehispanice, Quetzalcoatl.

În anii 1950, Séjourné a lucrat pentru Institutul Naţional de Antropologie şi Istorie din Mexic (INAH). A efectuat cercetări antropologice de teren în Oaxaca, dar apoi a trecut la arheologie, făcând săpături în metropola pre-spaniolă Teotihuacan, despre care credea că este legendarul Tollan. Ea a publicat mai multe cărţi frumos ilustrate despre arta şi arhitectura din Teotihuacan. Deşi a fost prima care a recunoscut discontinuitatea dintre Teotihuacan şi civilizaţia aztecă mult mai târzie, munca sa arheologică a fost criticată.

Pentru un public mai larg, ea a devenit cunoscută prin publicaţia sa din 1957 despre cosmologia şi religia toltecilor şi aztecilor, tradusă în engleză sub titlul *Burning Water: Gândire şi religie în Mexicul antic*. Cartea se axează în principal pe figura regelui preot din Tollan, Quetzalcoatl, şi pe învăţăturile sale. Cinci ani mai târziu, a apărut o continuare în *Universul lui Quetzalcoatl* (El Universo de Quetzalcoatl, 1962). Poate influenţate de ideile lui Carl Jung sau ale istoricului religiilor Mircea Eliade, cu care Séjourné a purtat o corespondenţă, aceste cărţi schiţează o imagine mai degrabă spiritualizată a regelui Quetzalcoatl şi a domniei sale legendare, făcând referire la „legile pregătirii interioare” pe care regele toltecilor le-ar fi lăsat şi la progresele „pe drumul spiritualităţii” făcute posibile de acestea.

CUPRINS

PREFAȚĂ
INTRODUCERE
PARTEA I: IMPERIUL AZTEC
- I. Cucerirea Mexicului
- II. Natura societății aztece
- III. Sacrificiile umane
- IV. Surse ale istoriei vechiului Mexic
- V. Formarea culturii aztece
- VI. Toltecii
- VII. Quetzalcoatl
- VIII. Trădarea lui Quetzalcoatl
- IX. Cauzele căderii Imperiului Aztec

PARTEA II: RELIGIA NÁHUATL
- I. Magia
- II. Religia și mitul QuetzalcoatI

PARTEA III: LIMBA SIMBOLICĂ NÁHUATL
- I. Tollanul antic
- II. Teotihuacán, orașul zeilor
- III. Legea centrului
- IV. Picturile din Teotihuacan
- V. Unirea apei și a focului
- VI. Unirea Raiului și a Iadului
- VII. Inima și penitența

PARTEA IV: CODURILE NÁHUATL
- I. Spiritele libere
- II. Quetzalcoatl
- lII. Xochipilli, Domnul Sufletelor
- IV. Xipe Totec, Domnul Eliberării
- V. Huitzilopochitli, al cincilea soare
- VI. Tezcatlipoca, Domnul Oglinzii Fumătoare
- VII. Concluzie

INTRODUCERE

Reeditarea studiului clasic al Laurette Séjourné va fi bine primită şi apreciată de o generaţie de cititori a căror conştiinţă spirituală şi culturală a suferit o profundă revoluţie de la ultima apariţie a cărţii în format broşat, în 1960. În acea scurtă perioadă de timp, o cantitate enormă de cunoştinţe spirituale, filozofice şi ezoterice din diverse tradiţii – orientale, europene şi amerindiene – a ajuns în atenţia publicului prin numeroase texte, însoţite de experimentări pe scară largă cu tehnici psiho-spirituale de tot felul, europene, precum şi amerindiene – a ajuns în atenţia publicului prin intermediul unei abundenţe de texte, însoţite de experimentarea pe scară largă a tehnicilor psiho-spirituale de tot felul. Pe măsură ce această revoluţie a sacrului a început să ne schimbe stilul de viaţă, ea a început în egală măsură să ne schimbe şi să ne extindă orizonturile intelectuale. Concepţia noastră despre noi înşine a explodat din mica bilă compactă a viziunilor europene şi ortodoxe iudeo-creştine asupra lumii, pentru a include o reevaluare dramatică a semnificaţiei aşa-numitelor culturi primitive şi non-occidentale, punând sub semnul întrebării întreaga construcţie a civilizaţiei moderne. În societatea americană, această revoluţie a valorilor a fost reprezentată şi de o conştientizare reînnoită a originilor culturale din partea populaţiilor minoritare, cum ar fi afro-americanii, nativii americani şi mexicanii-americani (chicano), ceea ce a dus la începutul unei renaşteri autentice a activităţii artistice şi intelectuale indigene.

În contextul acestor schimbări culturale de anvergură, *Burning Water* ar trebui să găsească acum un public care să îi poată da o utilizare serioasă. Cu posibila excepţie a cărţii *Mexico Mystique* a lui Frank Water, nicio altă carte care tratează cultura şi gândirea Mexicului antic nu este atât de aprofundată ca aceasta. Cu siguranţă, nu există niciuna care să fie la fel de sensibilă la mesajul spiritual profund şi simbolismul cosmic al religiei şarpelui cu pene, Quetzalcoatl, ca studiul foarte documentat şi pasionat al doamnei Séjourné. Valoarea acestei cărţi, care a crescut odată cu trecerea timpului, poate fi împărţită în trei mari domenii de importanţă. În primul rând, prezentarea elimină în mod convingător multe concepţii greşite majore despre Mexicul antic – concepţii greşite care derivă dintr-o identificare facilă a aztecilor cu toate lucrurile mexicane. După cum arată clar doamana Séjourné, sistemul aztec de sacrificii umane era o pervertire enormă a unei percepţii mistice care se dezvoltase cu cel puţin un mileniu înainte de dezvoltarea civilizaţiei aztece. Originea credinţelor strălucitoare, schizofrenic multifaţetate, care caracterizează gândirea şi cultura aztecă, nu era alta decât cosmopolisul Teotihuacan, pe care doamna Séjourné îl identifică cu fabulosul oraş semi-mitic Tollan. Reflecţiile şi comentariile sale asupra relaţiei mitico-istorice dintre civilizaţia mexicană timpurie şi cea târzie vor oferi cititorului perspective sugestive asupra legii şi scopului universal care ghidează întreaga dezvoltare culturală umană.

În clarificarea legăturilor fatidice dintre azteci şi civilizaţia maiestuoasă din Teotihuacan, doamna Séjourné contribuie la punerea în evidenţă a celui de-al doilea aspect important: aspectele adesea contradictorii ale structurii mitice care stă la baza religiei lui Quetzalcoatl. Deşi interpretările sale privind Quetzalcoatl pot fi încă controversate, ea a reuşit să pună în perspectivă dimensiunile mitice ale acestuia, comparându-le cu sistemele mitologice, cosmologice şi religioase mai cunoscute din Europa şi Orient, în special creştinismul şi budismul. Prin prezentarea complexului de structuri astronomice, istorice şi psihologice ţesute în jurul figurii lui Quetzalcoatl, doamna Séjourné a adus o contribuţie importantă, ajutându-ne să înţelegem mai bine universalitatea modelelor gândirii umane şi a dezvoltării spirituale. Ar trebui să fie evident acum că religia lui Quetzalcoatl, mult timp subiect al fanteziei şi romantismului (ne vine imediat în minte *Plumed Serpent* al lui D.H. Lawrence), era un sistem de gândire intuitivă extrem de inspirat, care oferea perspective asupra vieţii, morţii şi renaşterii şi care a stat la baza unei culturi — Teotihuacan — care se situează alături de cele ale Egiptului antic şi, mai recent, Tibetului, în ceea ce priveşte splendoarea şi integritatea scopului său spiritual.

În spatele fiecărei mari culturi spirituale se află misterele sale: un sistem unificat de practici şi credinţe bazat pe înţelepciunea şi intuiţia celor mai realizaţi înţelepţi ai săi. De departe, cea mai mare valoare şi inspiraţie care se poate desprinde din *Burning Water* este sensibilitatea cu care autoarea a iluminat al treilea domeniu major de interes al său, misterele religiei Domnului Zorilor,

Quetzalcoatl. Utilizând surse literare indigene şi material arheologic existent, madam Séjourne a recreat în mod *vivid* esenţa acelei religii în termeni de câteva adevăruri fundamentale şi universal valabile: *Legea Centrului; Unirea Focului şi a Apei; Unirea Raiului şi Iadului*; şi *rolul şi scopul suferinţei – Inima şi Pocăinţa*. Acest ultim adevăr stă la baza concepţiei despre al Cincilea Soare, Soarele Mişcării, semnificând sacrificiul şi transmutarea sinelui sau a ego-ului, fără de care realizarea spirituală este imposibilă. Aztecii au interpretat literalmente semnificaţia celui de-al Cincilea Soare, inaugurând astfel instituţia sacrificiului uman. Diversele dimensiuni mitice şi istorice deschise de misterele lui Quetzalcoatl sunt descrise într-o manieră total imediată; nu poate exista nicio îndoială cu privire la convingerea doamnei Séjourné cu privire la valoarea şi semnificaţia lor pentru noi, locuitorii actuali ai celui de-al Cincilea Soare, Era Centrului. În cele din urmă, este acest sentiment al validităţii naturii intens spirituale şi profetice a învăţăturilor lui Quetzalcoatl care conferă cărţii *Burning Water* calităţile sale cele mai durabile.

Civilizaţia Teotihuacan şi descendentul său principal, aztecii, au fost de mult timp copleşiţi de timp, dar păstrează un destin care este încă plin de posibilităţi. Cu toate acestea, fără continuitatea transmiterii vii, tradiţiile spirituale pot părea aride şi academice. Numai prin citirea simbolurilor poate fi transmisă în mod corespunzător o calitate vie. Madam Séjourné a fost înţeleaptă în a prezenta un text însoţit de numeroase ilustraţii. Aceste imagini, atât de indispensabile pentru analizele proprii ale doamnei Séjourné, oferă cititorului o cheie tangibilă şi estetică pentru înţelegerea mesajului lui Quetzalcoatl. Textul luminează, de asemenea, aceste simboluri în aşa fel încât ele se prezintă din nou ca imagini gata de a fi folosite de artistul, mitologul sau studentul la religie comparată, gânditor şi discriminatoriu. Reflecţia intuitivă asupra acestor simboluri poate deschide uşile către noi perspective care conectează şi leagă gândirea şi cultura lui Quetzalcoatl atât de alte sisteme spirituale, cât şi de nevoile căutătorului contemporan.

Având în vedere aceste consideraţii, cititorul poate aborda acest text cu atitudinea celui căruia i se va revela o viziune de multiple perspective şi splendoare. Prin eforturile atente, dar pasionate ale doamnei Séjourné, un aspect important al istoriei noastre, al efortului estetic şi al dezvoltării spirituale este iluminat simultan. În cel mai bun caz, cărţile pot fi poduri peste care conştiinţa individului poate fi condusă către o reevaluare a propriilor sale frontiere. *Burning Water* este un astfel de pod. Fie ca cititorul, luând această carte în mână, să se bucure de călătoria care se apropie.

José A. Arguelles

PARTEA I - Imperiul aztec

1. CUCERIREA MEXICULUI

Din punctul de vedere al ceea ce ştim astăzi, pare imposibil ca Europa să fi putut rămâne complet ignorantă până în secolul al XVI-lea cu privire la o civilizaţie care exista în Mexic de peste 1 500 de ani. La fel de surprinzătoare este şi indiferenţa de care au dat dovadă cuceritorii faţă de universul de care le-a fost sortit să se împiedice. Nimic nu arată mai bine atitudinea interioară a lui Cortes, menţinută până la sfârşitul cuceririi, decât darul său de mărgele de sticlă către domnii azteci: în ciuda surprizei sale de a găsi semne ale unui mare rafinament cultural, el nu s-a îndoit nicio clipă că se află în prezenţa unui popor barbar, interesant doar pentru că era fabulos de bogat. Nicăieri în scrierile sale nu manifestă cea mai mică dorinţă de a-i înţelege; de fapt, i-a condamnat din start înainte de a le face cunoştinţă mai mult decât superficial. Astfel, civilizaţia antică ne-a fost oferită doar pentru o scurtă privire înainte de a fi redusă la ruine.

Hernán Cortés a debarcat pe coasta Mexicului în februarie 1519. Opt luni mai târziu, ajunsese deja în inima Imperiului, fabulosul Tenochtitlan, şi fusese primit ca oaspete de onoare.

Această marş triumfal poate fi explicat în principal prin talentul incontestabil al războinicului pentru intrigi şi trădări, care i-a permis să se orienteze rapid în labirintul politicii native. La scurt timp după sosirea sa, a descoperit resentimente şi rebeliuni care fierbeau printre triburile supuse lui Moctezuma şi a format imediat alianţele militare care i-au permis să obţină victorii strălucitoare. O voinţă de neînfrânt, care nu se dădea înapoi de la asasinate sau masacre în masă, a realizat restul.

Masacrul pe care l-a ordonat în Cholula, cel mai important sanctuar din lumea precolumbiană, ar fi putut chiar să-l încurajeze pe Moctezuma să-l primească cu prietenie. Un om capabil să ordone uciderea a şase mii de oameni în mai puţin de două ore – victimele erau adunate la acea vreme în curtea unui templu – trebuie să fi câştigat cu siguranţă admiraţia acelui mare războinic, împăratul aztec. Această ispravă, care a avut loc cu puţin timp înainte de sosirea lui Cortés în capitală, explică şi pasivitatea surprinzătoare a nobililor mexicani. Altfel, este de neînţeles faptul că spaniolii au putut să se plimbe în siguranţă pe străzi, fără să întâmpine opoziţie, să intre în cele mai sacre locuri şi să ia măsuri care aveau să ducă la răsturnarea Imperiului, precum capturarea lui Moctezuma în mijlocul propriului său popor şi distrugerea idolilor pe care aceştia îi venerau cu atâta fervoare. Abia după o a doua atrocitate la fel de sângeroasă ca cea de la Cholula, mexicanii au decis în cele din urmă să alunge invadatorii din oraş.

O importantă ceremonie religioasă era în desfăşurare în acel moment. Atraşi de bijuteriile de pe veşminte, soldaţii spanioli s-au aruncat asupra mulţimii care se închina în curtea Templului Mare:

> "*... au pus stăpânire pe toate porţile curţii pentru ca nimeni să nu poată ieşi, iar alţii au intrat cu arme şi au început să îi ucidă pe cei care se aflau la sărbătoare, au tăiat mâinile şi capetele celor care cântau la instrumente, au înjunghiat şi au trecut prin sabie prin toţi cei pe care i-au întâlnit şi au provocat un măcel foarte mare. Sângele curgea în curte ca apa când plouă... Spaniolii îi căutau în toate colţurile pe cei care erau în viaţă, pentru a-i ucide. Când vestea s-a răspândit în oraş, ei au dat glas, strigând: „La arme, la arme!”. Şi odată cu vocile a venit o mare mulţime de oameni, toţi înarmaţi, şi au început să lupte cu spaniolii*".[1]

După câteva zile de rezistenţă, spaniolii au fost nevoiţi să abandoneze Tenochtitlan, unde trăiseră liniştiţi timp de aproximativ cinci luni. În timpul retragerii, mulţi s-au înecat sub greutatea prăzii pe care doreau să o ia cu ei cu orice preţ.

---

1 Fr. Bernardino de Sahagun, *Historia General de las Cosas de Nueva Espana*. Editorial Nueva España, S.A.. Mexico. 1046. Vol. III. p. 47.

Planșa 1. Piramida soarelui, Teotihuacan

Planșa 2. Palatul QUETZALCOATL, Teotihuacan, văzut din aer

Pentru a contraataca uriașul oraș lacustru, au fost nevoiți să construiască mai multe ambarcațiuni și, astfel, a trecut aproape un an de pregătiri înainte de a putea reveni la asalt.

Asediul, când a venit, a durat șaptezeci și cinci de zile. Până când Cuauhtemoc, împăratul care i-a succedat lui Moctezuma, s-a predat, Tenochtitlan a încetat să mai existe. Templele sale arse fuseseră reduse la moloz; casele sale, distruse pentru a obține materiale pentru debarcările pe insula-cetate, zăceau pe fundul canalelor; locuitorii săi fuseseră decimați de război, foamete și ciumă.

Supraviețuitorii au încercat să fugă de sclavia rușinoasă care îi amenința, dar:

. . spaniolii și prietenii lor s-au așezat pe toate drumurile și jefuiau pe cei care treceau, luând aurul și femeile tinere și frumoase . . . au luat și tineri și bărbați puternici ca sclavi . . . și pe mulți dintre ei i-au marcat pe față.[2]

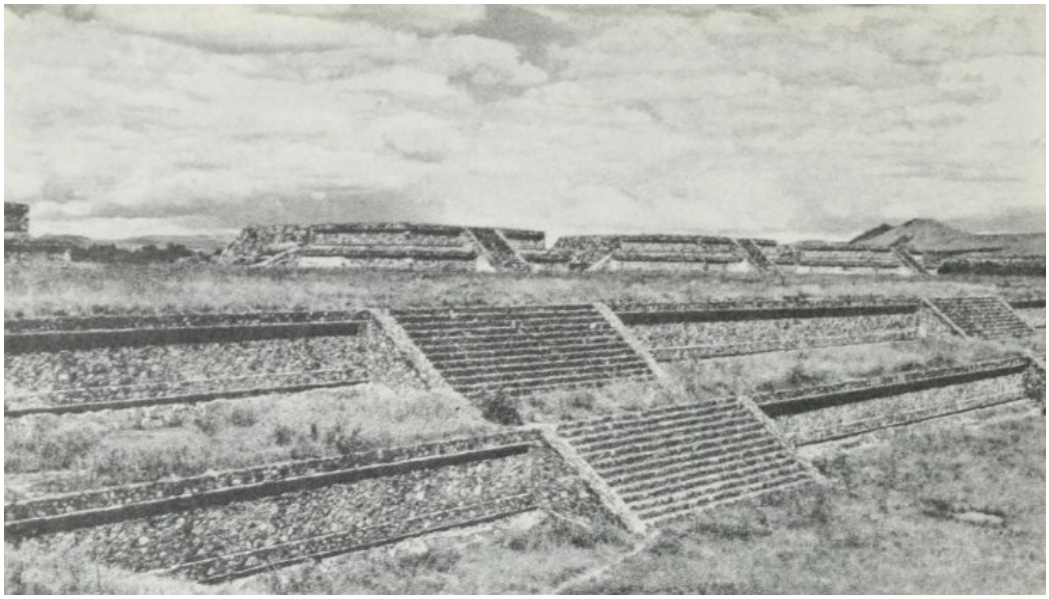

Planșa 3. Platforme și fundații ale sanctuarelor din jurul palatului lui Quetzalcoatl din Teotihuacan

Planșa 4. Piramida lui QUETZALCOATL, care face parte din palatul său. Pe trepte se pot vedea sculpturi ale capului șarpelui cu pene. De-a lungul platformelor laterale, acestea alternează cu imagini ale zeului ploii, Tlaloc.

2 Sahagun, op. cit., vol. III, p. 85.

Planşa 5. Capete sculptate ale lui Quetzalcoatl şi Tlaloc suprapuse pe corpuri de şerpi în relief redus. Detalii din piramida lui Quetzalcoatl

Astfel s-a sfârşit cel mai puternic imperiu din toată America precolumbiană.

Martorii nativi ai căderii au descris evenimentul dramatic cu mare putere. Iată două exemple dintr-un manuscris scris în náhuatl, limba aztecilor, la scurt timp după cucerire:

> *„În cele din urmă, am început cu toţii să ne îndreptăm spre locul unde se despart apele şi am ajuns la locul bătăliei. Totul era confuz acolo. Oamenii s-au refugiat doar pe terenul înalt: apele erau pline de oameni, drumurile erau pline de oameni. Astfel s-a sfârşit mexicanul... şi şi-a părăsit oraşul abandonat. Acolo unde apele se despărţeau, ne-am reunit cu toţii. Acum nu mai aveam nici scuturi, nici săbii; nu mai aveam nimic de mâncare şi nu mai mâncam. Şi astfel, toată noaptea a plouat peste noi. Când şefii noştri au fost luaţi prizonieri, oamenii au început să caute un loc unde să se adăpostească. Şi chiar şi în timp ce plecau, printre zdrenţele lor, în cele mai ascunse părţi ale corpului şi în toate locurile, cuceritorii îi cerceta şi îi percheziţionau; şi desfăceau fustele femeilor, pipăiau peste tot cu mâinile, căutau în gurile, urechile, sânii şi părul lor. Şi astfel oraşul a fost invadat, iar oamenii s-au împrăştiat în toate părţile; s-au ascuns în colţuri sau lângă zidurile vechi. În anul 3-Casă, oraşul a căzut, aşa că ne-am împrăştiat, în luna în care florile se schimbă, într-o zi a semnului 1-Şarpe*”.[3]

3 Angel Maria Garibay, Historia de la Literatura Nahuatl, Editorial Porrua, S.A., Mexico, 1953, pp. 472-3. Anul „3-House” şi semnul „1-Snake” se referă la sistemul aztec de calculare a timpului.

"Toate acestea ni s-au întâmplat. Am văzut, ne-am mirat.
Ne-am trezit loviţi de ghinion.
Pe drumuri zac săgeţi rupte,
Părurile sunt smulse.
Casele sunt fără acoperiș,
Pereţii lor înroșiți.
Viermii se înmulţesc pe străzi şi în piețe,
Creierele sunt împrăștiate pe pereți.
Apele sunt roșii ca și cum ar fi pătate,
Și când bem este ca și cum am fi băut apă sărată.
Între timp am pus la pământ zidurile de adobe
Și moștenirea noastră a fost o plasă de găuri.
Scuturile l-au protejat,
Dar nici scuturile nu i-au putut păstra singurătatea!
Am mâncat din tulpina copacului de coral,
Am mestecat iarbă sărată de canapea, bulgări de adobe,
șopârle, șoareci, praful pământului, viermi..."[4]

Astfel s-a întâmplat că Tenochtitlan, centrul lumii aztece, a fost destinată să fie cunoscută în Occident doar prin relatările celor care au distrus-o. Să ne îndreptăm atenţia către aceste relatări şi să vedem ce imagine ne oferă ele despre această ”Veneţie mexicană”.

Era un oraş cu aproximativ trei sute de mii de locuitori, construit pe un lac şi legat de uscat prin trei diguri magnifice. Multe poduri prelungeau aceste diguri până în centrul oraşului.

”... Arăta ca acele lucruri fermecate despre care se vorbește în cartea lui Amadis; datorită turnurilor sale mari, piramidelor și clădirilor din apă, toate din zidărie, unii dintre soldații noștri au spus că ceea ce vedeau era cu siguranță un vis...”[5]

Referindu-se la marea piață pavată cu piatră din jurul templului principal, Bernal Diaz ne spune:

”... erau soldați care fuseseră în multe părți ale lumii, în Constantinopol și în toată Italia și Roma, și spuneau că nu văzuseră niciodată o piață atât de bine proporționată și de ordonată, de o asemenea dimensiune și atât de plină de oameni.”[6]

Piețele, frecventate zilnic de nu mai puţin de şaptezeci de mii de oameni şi pline de aur, argint, bijuterii preţioase, pene viu colorate şi fructe tropicale luxoase, păreau să fi fascinat şi uimit în mod deosebit europenii.

Cortés însuşi oferă descrieri precise şi valoroase ale Tenochtitlanului:

”... În acest mare oraș există multe moschei sau case pentru idolii lor, foarte frumos construite ... și printre aceste moschei se află una, cea principală, a cărei dimensiune și caracteristici nu pot fi descrise de nicio limbă omenească; pentru că este atât de mare, încât în incinta ei, care este în întregime înconjurată de un zid foarte înalt, s-ar putea construi un oraș de cinci sute de locuitori. În interiorul acestei incinte se află apartamente foarte frumoase, cu camere mari și coridoare, în care locuiesc preoții. Există patruzeci de turnuri foarte înalte și bine construite... cel mai mare este mai înalt decât turnul marii biserici din

4 Ibid., p. 477.
5 Bernal Diaz del Castillo. Historia Verdadera de la Conquista de Nueva Espana, Ediciones Mexicanas S.A., Mexic, 1950. p. 164.
6 Ibid., p. 178.

Sevilia. Sunt atât de bine construite, atât din piatră, cât şi din lemn, încât nu pot fi construite sau modelate mai bine nicăieri... În acest mare oraş există multe case foarte frumoase şi mari, care... au grădini foarte frumoase, cu flori de diferite feluri, atât la etajele superioare, cât şi la cele inferioare. Pentru a nu fi prea prolix în descrierea lucrurilor din acest mare oraş ... nu doresc să spun mai mult decât că, în ceea ce priveşte facilităţile şi comportamentul oamenilor de acolo, modul de viaţă este aproape acelaşi ca în Spania, cu aceeaşi comoditate şi ordine ca acolo, şi că, având în vedere că acest popor este considerat barbar şi atât de departe de cunoaşterea lui Dumnezeu şi de comunicarea cu alte naţiuni raţionale, este admirabil să vezi ce au ei în toate lucrurile".[7]

Măreţia palatelor lui Moctezuma era atât de mare încât Cortés s-a declarat incapabil să încerce o descriere şi i-a spus pur şi simplu regelui său:

"... mi se pare aproape imposibil să povestesc despre excelenţa şi măreţia lor... şi aşa că nu voi spune nimic despre ele, doar că în Spania nu există altele asemenea".[8]

2. NATURA SOCIETĂŢII AZTECE

La ce nivel cultural ar trebui să situăm societatea aztecă? Aceasta este problema centrală a istoriei precolumbiene, care a dat naştere la discuţii nesfârşite. Dacă studiem cu atenţie mărturiile cuceritorilor, ajungem la concluzia inevitabilă că aztecii nu pot fi consideraţi în niciun caz barbari. Ei posedau, aşa cum vom putea dovedi, bogăţii spirituale care le dădeau dreptul să se alăture popoarelor foarte civilizate.

Contrar opiniei multor cercetători, care îşi bazează opinia pe noţiunea paralizantă că toate valorile sunt relative, este de fapt perfect posibil să judecăm conţinutul spiritual al unei culturi apuse. Pentru că, dintre toate calităţile pe care le poate avea omul, spiritualitatea este fără îndoială una dintre cele mai uşor de recunoscut.

Este evident, de exemplu, că ceea ce ne emoţionează atât de profund în multe opere de artă pre-spaniole este tocmai principiul transcendental din ele; pentru că un simplu meşter, oricât de bine şi-ar cunoaşte meseria, nu poate realiza niciodată o capodoperă care să depăşească barierele istoriei şi să atingă cele mai profunde lucruri din noi. Nu este posibil să explicăm fascinaţia pe care o exercită centrele religioase ale Mexicului antic chiar şi asupra celui mai ocazional vizitator, decât recunoscând calităţile spirituale care au dat naştere construcţiei lor şi care sunt încă perceptibile în ruinele lor.

Există documente care, mai mult chiar decât sculpturile şi clădirile în sine, dezvăluie puterea spirituală care le-a creat. Acestea sunt fragmentele literare care s-au păstrat în mod miraculos până în zilele noastre. Fie că sunt poezii scurte, ocazionale, texte ceremoniale solemne sau povestiri mitice, fragmentele sunt întotdeauna impregnate de o nelinişte care nu diferă de cea care a mişcat marile spirite religioase din toate timpurile. Mai târziu, în această carte, compoziţia lor va fi analizată şi autenticitatea lor stabilită. Vă prezentăm aici câteva exemple fără comentarii. Primele două sunt cântece:

Să mă duc, poate, la mine acasă? Mă duc cu el, poate?
El a venit, de asemenea, să-mi taie viaţa pe pământ!
Fii tu, zeule, de partea mea; modelează-mă!
Recreează-ţi pieptul, linişteşte-ţi inima, fă-ţi inima fericită!
Crezi, oare, inima mea, că vei trăi doar pe pământ?
Eşti chinuită, inimă a mea. Eu m-am născut pe pământ.
Eşti tu prietenul tău, poate?

---

7 Hernán Cortés, Cartas de Relación de la Conquista de México, Espasa Calpe, Argentina S.A., 1945. pp 87-91.

8 Ibid., p. 92.

Trăieşti poate pentru tine însuţi?
Fii tu, zeule, de partea mea; modelează-mă!
Recreează-ţi pieptul, linişteşte-ţi inima, fă-ţi inima fericită!
O, tu, Acahuitzin, al toiagului de turcoaz:
târându-mă îmi fac drum, fă-mi drum pe pământ!
Fii tu, zeu, de partea mea; modelează-mă!
Recreează-ţi pieptul, linişteşte-ţi inima, fă-ţi inima fericită!

*

Plâng, mă întristez, sunt doar un cântăreţ;
Dacă aş putea purta uneori flori,
m-aş putea împodobi cu ele în locul celor
fără carne! Sunt întristat.
Doar ca o floare este omul onorat pe pământ:
o clipă atât de scurtă el se bucură de florile primăverii:
se bucură cu ele! Sunt întristat.
Vin din casa fluturilor delicaţi:
cântecul meu îşi desfăşoară petalele:
priviţi aceste miriade de flori:
inima mea este un tablou pestriţ! [9]

Aceeaşi aromă mistică o regăsim şi în textele discursurilor ţinute de antici cu ocazii solemne. Iată unul adresat adolescenţilor pe cale să intre în colegiul în care erau educate toate familiile imperiului:

”. . Uite, fiule, nu vei fi onorat, nici ascultat şi stimat, ci vei fi poruncit, trebuie să fii smerit, dispreţuit şi doborât; şi dacă trupul tău adună la sine putere şi mândrie, pedepseşte-l şi smereşte-l; ai grijă să nu-ţi aminteşti de nimic carnal! . . . Uită-te să nu te saturi de mâncare, fii cumpătat, iubeşte şi practică abstinenţa şi postul . . . şi, de asemenea, fiule, trebuie să ai grijă să înţelegi cărţile stăpânului nostru; uneşte-te cu cei înţelepţi şi deştepţi şi cu cei de bună înţelegere ...”

Fragmentul următor, ne spune Sahagun, provine din "*sfaturile... nobilului către fiii săi*":

"*Străduiţi-vă mult să vă faceţi prieteni ai lui dumnezeu, care este în toate părţile şi este invizibil şi impalpabil, şi se cuvine să-i daţi toată inima şi tot trupul vostru, şi căutaţi să nu fiţi mândri în inima voastră, nici să nu deznădăjduiţi, nici să nu fiţi laşi cu duhul; ci să fiţi umili în inima voastră şi să aveţi nădejde în Dumnezeu. ... Fiţi în pace cu toţi, nu vă faceţi de ruşine în faţa nimănui şi nu lipsiţi de respect faţă de nimeni; respectaţi-i pe toţi, preţuiţi-i pe toţi, nu sfidaţi pe nimeni, nu jigniţi pe nimeni din niciun motiv ... umiliţi-vă în faţa tuturor, chiar dacă ei spun ce vor despre voi; tăceţi şi, chiar dacă vă înjosesc cât vor ei, nu răspundeţi niciun cuvânt ...*" [10]

Şi iată cuvintele pe care trebuie să le pronunţe moaşa care oferă copilul nou-născut zeiţei apei:

”..... Acum copilul este în mâinile tale, spală-l şi curăţă-l aşa cum ştii că se cuvine ... purifică-l de murdăria pe care a luat-o de la părinţii săi, şi lasă apa să ducă petele şi murdăria, să le repare şi să cureţe toată impuritatea care este în el. Consideră potrivit, bună Doamnă, ca inima şi viaţa lui să fie purificate şi curăţate ... în mâinile tale rămâne, pentru

9 Traducere din Náhuatl în spaniolă de Angel Maria Garibay, op. cit., pp. 148, 176.
10 Sahagun, op. Cit., vol. I, pp. 639, 530.

că numai tu eşti vrednică şi meriţi darul pe care îl deţii de a curăţa, de dinainte de începutul lumii."[11]

Ceea ce dovedeşte în mod concludent, totuşi, că dezvoltarea spirituală a popoarelor pre-spaniole a atins un nivel înalt este existenţa printre ele a conceptelor de botez şi iertare a păcatelor. Deşi dovezile în acest sens sunt de obicei privite cu indiferenţă de către cercetători, ca şi cum ar fi doar simple ritualuri printre multe altele, aceste sacramente implică un nivel nesperat de dezvoltare interioară: purificarea şi umilinţa fiind fundamentele oricărei vieţi religioase adevărate.

Deoarece acest aspect este atât de important pentru înţelegerea gândirii aztece, citãm o parte din predica pe care confesorul o adresează penitentului. Cuvintele, spune Sahagun, sunt „*din confesiunea orală pe care aceşti nativi o folosesc în momentul infidelităţii lor, o dată în viaţă*”:

”... confesorul îi spune penitentului: „O, frate, ai ajuns într-un loc foarte periculos, plin de muncă şi teroare... ai ajuns într-un loc unde capcanele şi plasele sunt încurcate şi îngrămădite unele peste altele, astfel încât nimeni nu poate trece fără să cadă în ele... acestea sunt păcatele tale, care nu sunt doar capcane, plase şi gropi în care ai căzut, ci şi fiare sălbatice, care ucid şi sfâşie trupul şi sufletul... Când ai fost creat şi trimis aici, tatăl şi mama ta Quetzalcoatl te-au făcut ca o piatră preţioasă... dar, din propria voinţă şi alegere, te-ai pătat... şi acum ai mărturisit... ai descoperit şi ai făcut cunoscute toate păcatele tale Domnului nostru, care adăposteşte şi purifică toţi păcătoşii; şi nu lua asta ca pe o batjocură, căci, în adevăr, ai intrat în izvorul milostivirii, care este ca apa cea mai limpede cu care Domnul nostru Dumnezeu, care ne adăposteşte şi ne protejează pe toţi, spală murdăria din suflet... acum te-ai născut din nou, acum începi să trăieşti; şi chiar şi acum Domnul nostru Dumnezeu îţi dă lumină şi un Soare nou; acum începi să înfloreşti şi să dai lăstari ca o piatră preţioasă foarte curată care iese din pântecele mamei tale, unde ai fost creat. ... Este potrivit să faci penitenţă lucrând un an sau mai mult în casa lui Dumnezeu, şi acolo vei vărsa sânge şi îţi vei străpunge trupul cu spini de cactus; şi pentru a face penitenţă pentru adulterele şi alte murdării pe care le-ai făcut, vei trece de două ori pe zi prin urechi şi prin limbă; şi nu numai ca penitenţă pentru păcatele carnale deja menţionate, ci şi pentru cuvintele şi jignirile cu care i-ai ofensat şi rănit pe aproapele tău, cu limba ta rea. Şi pentru nerecunoştinţa cu care ai tratat favorurile pe care ţi le-a făcut Domnul nostru, şi pentru lipsa ta de umanitate faţă de aproapele tău, neoferind bunurile pe care ţi le-a dăruit Dumnezeu şi neîmpărţind săracilor bunurile temporale pe care Domnul nostru ţi le-a dăruit. Va fi datoria ta să oferi pergament şi copal, şi să dai milă celor nevoiaşi care mor de foame şi care nu au nici de mâncare, nici de băut, nici de îmbrăcat, deşi ştii să te privezi de mâncare pentru a le da lor, şi să faci tot ce poţi pentru a îmbrăca pe cei care umblă goi şi în zdrenţe; priveşte că trupul lor este ca al tău, şi că sunt oameni ca şi tine.”[12]

Anticipând incredulitatea cu care ar putea fi întâmpinate aceste mărturii ale spiritualităţii indubitabile a poporului pe care veniseră să-l convertească, bunul părinte Sahagun a declarat în prologul celei de-a şasea cărţi a sale:

”.. ceea ce este scris în acest volum, niciun om nu ar avea suficientă înţelegere pentru a inventa, şi niciun om viu nu ar putea contrazice limbajul care se află în el, astfel încât, dacă toţi indienii care înţeleg aceste lucruri ar fi întrebaţi, ei ar afirma că acesta este limbajul propriu strămoşilor lor şi lucrărilor pe care le-au făcut”.

Oricât de surprinzător ar părea, nu s-a făcut nicio încercare de a explica originea confesiunii printre băştinaşi, deşi acesta este un fenomen spiritual atât de important încât s-ar putea presupune că ar conţine cheia sistemului lor religios secret.

---

11 Ibid. p. 605.

12 Ibid., pp. 472-7

Principalul motiv pentru o astfel de neglijență poate fi ambiguitatea deconcertantă a culturii aztece. Alături de manifestări de o măreție morală incontestabilă se află semne de o barbarie extremă, cum ar fi sacrificiile umane în jurul cărora gravita viața aztecă și care, din păcate, au descurajat orice dorință de înțelegere. Oricine încearcă să studieze gândirea aztecă se lovește mai devreme sau mai târziu de această contradicție profundă, care, dacă nu sunt înțelese motivele ei, este susceptibilă de a fi rezolvată prin prestidigitație intelectuală, cu confuzia rezultată.

3. SACRIFICII UMANE

Trebuie recunoscut că sacrificiile rituale pare să fi fost o necesitate mai mare în Tenochtitlan decât dorința de purificare implicită în penitență și botez. *Analele* ne povestesc cu mândrie despre zecile de mii de victime cărora li s-au smuls inimile în ocazii solemne. De fapt, sacrificiul făcea parte integrantă din viața de zi cu zi, pe de o parte pentru că era punctul central al ceremoniilor care absorbeau complet populația, pe de altă parte pentru că indivizii aveau dreptul să sacrifice pe cont propriu. De exemplu, un negustor bogat care dădea un banchet își putea permite luxul de a cumpăra sclavi pentru a-i ucide prin intermediul unui preot și apoi să împartă bucățile gătite între oaspeții săi. Iată ce spune Sahagun despre acest subiect:

> *"... Obișnuiau să cumpere acești sclavi în Azcapotzalco, deoarece acolo se ține o târg unde cei care se ocupă cu astfel de mărfuri josnice vând... Negustorul care cumpără și vinde sclavi angajează cântăreți să cânte și să joace... astfel încât sclavii să danseze și să cânte în piață... Cei care doresc să cumpere sclavi pentru sacrificiu și pentru a-i mânca merg acolo să-i privească dansând, bine îngrijiți; iar cel care cântă cel mai bine și dansează cu cea mai mare pasiune pe muzică și care are un chip și o dispoziție plăcute, fără defecte fizice, și care nu este strâmb, nici prea gras, ci bine proporționat și de statură frumoasă... este schimbat; iar cei care nu cântă și nu dansează cu pasiune, sunt vânduți pentru treizeci de mantas, iar cei care o fac și care au o dispoziție plăcută, sunt vânduți pentru patruzeci de mantas. . . . Întorcându-se la casa sa, cumpărătorul îi aruncă în închisoare pentru noapte, iar dimineața îi scoate afară și are grijă ca femeile să toarcă până vine momentul să îi omoare, dar bărbaților nu li se dă niciun fel de muncă... Îi împodobesc și îi îmbracă pe sclavii care urmează să moară... După ce sunt îmbrăcați, la miezul nopții, îi așează în pridvorul porții de intrare, astfel încât oaspeții să îi poată vedea... Toată noaptea, oaspeții casei mănâncă și beau... A doua zi fac același lucru... Le pun sclavilor care urmează să moară coifuri din pene bogate... Apoi pun paznici să-i păzească zi și noapte... Cel care dă banchetul, a patra oară când își invită oaspeții, ucide sclavii...* "[13]

Sărbătorile nesfârșite celebrate pe tot parcursul anului nu erau altceva decât o serie de atrocități, iar templele arătau, bineînțeles, ca niște abatoare. Iată mărturia unuia dintre cuceritori:

> *„Erau mai multe braziere cu tămâie copal, iar trei inimi ale indienilor pe care îi sacrificaseră în acea zi ardeau... Și toți pereții templului erau atât de negri de cruste de sânge, la fel și podeaua, încât mirosea foarte urât.*"[14]

Dar nimic nu oferă o imagine mai precisă a rolului sacrificiilor umane în societatea aztecă decât lista simplă a ritualurilor cu care era sărbătorită divinitatea conducătoare la fiecare douăzeci de zile:

> *"... În prima zi a primei luni... au ucis mulți copii, sacrificându-i în multe locuri și pe vârfurile dealurilor, scoțându-le inimile în cinstea zeilor apei...*
>
> *... În prima zi a lunii a doua, organizau o sărbătoare în cinstea zeului numit Totec ... în cadrul căreia ucideau și jupuiau mulți sclavi și prizonieri .....*

13 Ibid., Vol. II, pp. 142, 143, 152.

14 Bernal Diaz del Castillo, op. Cit., p. 179.

... În prima zi a lunii a treia, organizau o sărbătoare în cinstea zeului numit Tlaloc. ... La această sărbătoare, ucideau mulți copii pe dealuri ....

... În prima zi a lunii a patra, au organizat o sărbătoare în cinstea zeului porumbului ... și au ucis mulți copii ...

... În luna a cincea, au organizat o mare sărbătoare în cinstea zeului numit .. . Tezcatlipoca ... în cinstea lui, au ucis la sărbătoare un tânăr ales care nu avea niciun cusur pe corp ...

... În luna a șasea ... au ucis mulți prizonieri și alți sclavi, împodobiți cu ornamentele zeilor numiți Tlaloques.....

... În luna a șaptea ... au organizat o sărbătoare în cinstea zeiței sării ... în cinstea acestei zeițe au ucis o femeie împodobită cu ornamentele pe care le-au pictat pe zeiță însăși ....”[15]

Și așa mai departe, pe parcursul celor optsprezece luni ale anului lor. Nu sunt necesare mai multe detalii, această scurtă listă fiind suficientă pentru a arăta cât de dificil este să judeci imparțial o societate care comite astfel de orori.

Cum putem, după toate acestea, să luăm în serios spiritualitatea aztecă? Nu ar trebui mai degrabă să-i condamnăm odată pentru totdeauna pe acești oameni ca fiind barbari primitivi? Mărturisim că, după ce am citit descrierile ceremoniilor lor, am putea fi înclinați să facem acest lucru. Dar atunci ce facem cu dovezile irefutabile ale eforturilor morale? Ne vom mulțumi cu răspunsul ușor, că valorile spirituale sunt în orice caz relative, și ne vom resemna să iertăm masacrele în numele unei justificări obscure care scapă înțelegerii noastre moderne? Aceasta nu pare a fi o soluție acceptabilă. Indiferent de forma sa, uciderea ființelor umane este în esență atât de opusă spiritualității, încât numai în măsura în care una este eliminată, cealaltă devine posibilă. A confunda exterminarea în masă a aztecilor cu idealurile etice expuse în textele lor ar fi ca și cum am explica *Inchiziția* prin faptul că a provenit din Biserică. Unii cercetători bine intenționați au încercat să justifice aceste sacrificii umane amintindu-ne de războaiele care devastează lumea astăzi. Un astfel de argument pare irelevant. Nu este vorba de a compara un act inuman cu altul, ci de a înțelege cum astfel de acte puteau fi oficial posibile într-o societate guvernată de un cod care le interzicea.

Problema nu pare să fi preocupat majoritatea cercetătorilor de istorie americană, care au avut tendința de a accepta cu o ușurință desconcertantă explicația sacrificiilor umane dată de cronicari.

Conform religiei aztece, ne spun acești cronicari, iar istoricii îi fac ecou, omul nu are alt scop pe pământ decât să hrănească Soarele cu propriul său sânge, fără de care Soarele va muri de epuizare. Această dilemă tragică îl obligă să aleagă între a se complăcea în masacru sau a provoca sfârșitul lumii. Astfel, fiecare victimă, conștientă de misiunea sa cosmică, s-a lăsat cu bucurie sfâșiată; și (cărțile noastre de istorie sunt pline de exemple paralele) cronicarii azteci au păstrat numele unor războinici ale căror morți deosebit de eroice au fost ridicate la rang de emulație. Dar dacă nu acceptăm pasiv aceste declarații oficiale, dacă refuzăm să considerăm că este firesc să se perpetueze obiceiuri care, indiferent de timp și loc, sunt monstruoase, putem începe să ne dăm seama că avem de-a face cu un stat totalitar a cărui filosofie include un dispreț total față de individ.

Dacă lucrurile erau într-adevăr atât de simple, cum putem explica atunci gradul de autoritate și disciplina implacabilă care domneau în Tenochtitlan? Conform mărturiilor tuturor cronicarilor, atât spanioli, cât și indigeni, la prima vedere pare că orice libertate de gândire sau de acțiune era de neconceput în lumea aztecă. Legile, pedepsele și nenumăratele interdicții indicau fiecărei persoane în detaliu comportamentul pe care trebuia să îl urmeze în toate circumstanțele vieții sale; într-un astfel de sistem, decizia personală nu exista, dependența și instabilitatea erau absolute, frica domnea. Moartea pândea neîncetat pretutindeni și constituia cimentul clădirii în care era prizonier fiecare aztec.

Erau cei care, prin statutul lor social, erau destinați prin lege exterminării: sclavii – și oricine putea deveni sclav prin pierderea averii sau a drepturilor civice; războinicii captivi; copiii născuți

15 Sahagun, op. Cit., Vol. I, pp. 97, 99, 100, 101, 102, 105.

sub un semn favorabil sacrificiului şi oferiţi zeilor. Pedeapsa capitală era o altă ameninţare constantă: pentru oricine îndrăznea fără autorizaţie să poarte o haină care ajungea sub genunchi; pentru funcţionarul care se aventura într-o cameră interzisă a palatului; pentru comerciantul ale cărui bogăţii îl făcuseră prea mândru; pentru dansatorul care făcea un pas greşit...

Judecând după legile pe care conducătorii erau aparent obligaţi să le adopte, acest mecanism de înfrângere a oamenilor nu era atât de uşor de stabilit pe cât s-ar putea crede. Ştim, de exemplu, că orice persoană – preot sau spectator – care se retrăgea din ceremonie înainte ca sacrificiile de copii aduse lui Tlaloc să fie consumate era considerată demnă de dispreţ, declarată nedemnă de orice funcţie publică şi transformată într-un nenorocit fără drepturi legale. Nu ne putem mulţumi cu explicaţii care vorbesc despre „ritualuri magice misterioase”. Sahagun aruncă o lumină interesantă asupra tabloului când ne spune că:

> *„părinţii victimelor s-au supus acestor practici, vărsând multe lacrimi şi cu mare durere în inimile lor”*.[16]

Cronicarul Tezozmoc descrie modul în care şefii şi domnii erau invitaţi să asiste la sacrificiile umane, sub ameninţarea că vor fi ei înşişi sacrificaţi dacă nu participau. În plus, existau măsuri de precauţie în cazul în care cei care mergeau la sacrificiu, în loc să urce fericiţi treptele templului, aşa cum prescria directiva morală, aveau prostul gust să fie cuprinşi de panică, să leşine sau să plângă.

Aceste texte reprezintă strigăte umane autentice şi arată clar ce lupte şi rezistenţă au rezultat, fără îndoială, dintr-un astfel de sistem de teroare, a cărui perfecţiune ne face să uităm prea uşor individul. Ele arată că aşa-numitele concepte religioase aztece erau puţin mai mult decât o armă politică în mâinile despotilor care le promulgau.

Cum ar putea fi altfel? Putem crede cu adevărat că orice religie – adică o revelaţie menită să elibereze omul de angoasa destinului său – poate fi construită pe legi de distrugere umană? Dacă se admite că o doctrină religioasă ar putea apărea dintr-un concept atât de lipsit de iubire – şi asta nu numai în actele administratorilor, ceea ce nu ne-ar surprinde, ci chiar în originea sa – atunci orice posibilitate de înţelegere a fost eliminată.

Cum putem presupune că credinţa în tirania Soarelui asupra vieţii fizice ar fi putut prinde rădăcini în inimile oamenilor? Este mai probabil că ea ar fi putut fi plantată acolo numai cu forţa. În mod clar, spiritualitatea unor aspecte ale vieţii aztece trebuie să fi izvorât dintr-o veche tradiţie pre-aztecă, trădată ulterior în esenţa sa cea mai sacră, astfel încât interesele unei structuri temporale conduse de o voinţă implacabilă de putere să poată fi susţinute. O lectură atentă a textelor istorice confirmă această opinie.

4. SURSELE ISTORIEI MEXICULUI ANTIC

Să examinăm acum materialul care face posibilă o istorie a Mexicului antic.

În primul rând, avem relatările cuceritorilor înşişi, cele mai importante fiind cele ale lui Hernán Cortés şi Bernal Díaz del Castillo. Pe lângă o descriere detaliată a cuceririi, în scrierile lor găsim descrieri valoroase ale lumii precolumbiene, iar aceşti oameni au fost singurii care au cunoscut civilizaţia în timp ce aceasta era încă vie. După cum am spus deja, oraşul Tenochtitlan, care nu s-a predat până nu a fost complet distrus, este cunoscut doar prin descrierile lor.

Apoi, există documentele scrise de cei care, din memorie şi din ruinele rămase, au încercat să evoce imaginea acestei civilizaţii pierdute pentru totdeauna. Printre aceştia se aflau diverşi nativi care, făcând deja parte din universul ciudat al catolicismului colonial, au povestit istoria trecutului lor, pentru ca noii lor stăpâni să îi aprecieze măreţia. Aceşti descendenţi ai prinţilor — Ixtlilxochitl, Tezozmoc, Chimalpain — au transcris în propria lor limbă *nahuatl* (folosind sistemul nostru de ortografie fonetică, adică traducând sunetele *nahuatl* în alfabetul latin) manuscrise din vechile biblioteci regale, deoarece, din fericire, conform unei tradiţii de lungă durată, popoarele pre-

16 Ibid.,p. 135.

spaniole erau obişnuite să consemneze totalitatea cunoştinţelor lor într-o scriere ideografică simbolică.

O altă sursă de cunoştinţe o constituie cântecele prin care, în şcolile aztece, poveştile despre zei şi eroi erau imprimate în memoria copiilor. Multe dintre manuscrisele anonime din secolul al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea sunt simple transcrieri în *nahuatl* ale miturilor, fragmentelor epice sau poeziilor religioase care au rămas vii în inimile unor oameni. De exemplu, lucrarea din care orice studiu al culturii pre-spaniole trebuie să preia cea mai mare parte a documentaţiei sale — cea a lui Bernardino de Sahagun, 1499-1590 — a fost compilată în principal cu ajutorul persoanelor care încă îşi aminteau ceea ce li se învăţase oral în tinereţe. Deoarece majoritatea citatelor noastre provin din opera monumentală a lui Sahagun – *Istoria lucrurilor din Noua Spanie* – pare util să ne referim aici la modul în care a fost compilată. Nimic nu ar putea stabili mai bine autenticitatea conţinutului său decât precizia investigaţiilor autorului. Citǎm dintr-o autoritate eminentă:

> *". . acum patru secole, acest franciscan extrem de înţelept a întreprins pentru prima dată în istorie cea mai completă investigaţie etnografică a unui popor. . . . Intuţia sa minunată ne uimeşte când realizăm metoda ştiinţifică pe care a folosit-o. Alegând mai întâi cei mai buni informatori, selectaţi cu grijă pentru cunoştinţele lor ştiinţifice şi probitatea lor, şi reuşind apoi să-i determine să relateze cu sinceritate tot ceea ce ştiau; permiţându-le să ofere informaţiile în modul cel mai uşor şi accesibil pentru ei, şi aşa cum erau obişnuiţi – în picturi indigene; folosind în acelaşi timp, ca ajutoare nepreţuite, pe vechii săi discipoli nativi... care, pe lângă faptul că cunoşteau foarte bine propria limbă, erau versaţi în latină şi castiliană; şi, în final, trecând toate informaţiile astfel colectate prin diverse site... Sahagun a urmat... cele mai riguroase şi exigente metode antropologice ştiinţifice ..."*[17]

Dacă la această perspicacitate şi probitate intelectuală adăugăm devotamentul faţă de dovezile ştiinţifice şi o profundă simpatie pentru poporul cucerit, putem vedea că opera lui Sahagun constituie una dintre cele mai generoase manifestări ale spiritului uman; ea pare, în mod miraculos, să compenseze lipsa valorilor umane inerente oricărui război de cucerire.

5. FORMAREA CULTURII AZTECE

Pentru a analiza corect cultura aztecă, va trebui să studiem originile acesteia. Prin urmare, este necesară o scurtă trecere în revistă a faptelor istorice.

Începând cu secolul al XI-lea, triburile nomade au început să pătrundă în inima Mexicului unde, încă de la începutul erei creştine, existase o civilizaţie foarte înaltă.

Originea acestor triburi, toate aparţinând marelui grup cunoscut sub numele de Chichimeca - un termen care desemnează o stare primitivă de cultură - nu a fost încă determinată cu exactitate. În general, se crede că au migrat din nord.

Perioada cuprinsă între secolul al XI-lea şi începutul secolului al XIV-lea este tratată pe scurt de cronicari, care ne spun doar cum aceste triburi nomade au fost transformate în comunităţi agricole şi care vorbesc despre lupte sângeroase pentru stăpânirea Văii Mexicului, numele dat platoului înalt pe care se află acum Mexico City.

Printre aceste triburi de vânători se aflau aztecii. Aceştia au ajuns pe platou după rătăciri laborioase, dintre care anumite episoade, deşi sugerează că migranţii trăiau primitiv, subliniază puternic caracteristicile deja specific războinice ale viitorilor fondatori ai Tenochtitlanului. Printre aceste episoade, cel mai semnificativ este, fără îndoială, cel referitor la suprimarea vrăjitoarei care fusese până atunci şefa tribului, în favoarea eroului Huitzilopochtli.

---

17 Wigberto Jimenez Moreno, Fray Bernardino de Sâhagùn y Su Obra, Editorul Pedro Robredo, Mexic, 1938, pp 7, 8.

Planşa 6. Fragment de reptilă (probabil coada unui şarpe cu clopoţei) de la baza piramidei Soarelui de la Teotihuacan

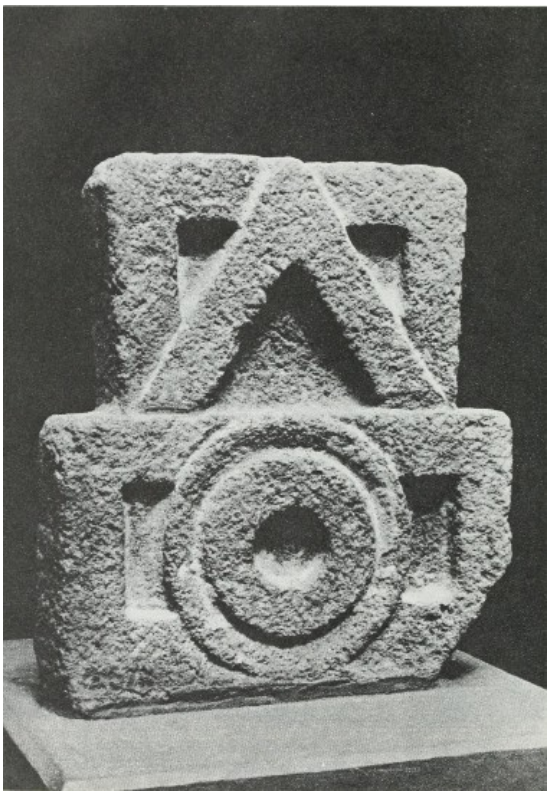

Planşa 7. Hieroglifă pentru un ciclu al timpului. Muzeul Naţional Mexican

Se spune că Malinalxochitl, sora lui Huitzilopochtli, stăpânea prin puteri magice al căror secret numai ea îl deţinea. Printre alte talente alarmante, ea ştia cum să îmblânzească fiarele

sălbatice, pe care le folosea ulterior pentru a face rău oamenilor. În ciuda adorației și fricii pe care le inspira, poporul său a sfârșit prin a se revolta împotriva tiraniei sale, iar Huitzilopochtli, apărând în vise preotului care îl consultase, i-a sfătuit să se descotorosească imediat de vrăjitoare, declarând că nicio metodă demodată de vrăjitorie sau magie nu le poate aduce glorie și putere, ”ci doar tărie și curaj al inimii și al brațelor”.[18]

Acest eveniment, punctul culminant al unei lupte împotriva conceptelor învechite, a fost într-adevăr o revoluție. Considerând voința ca fiind singura magie posibilă, participanții la episod par să fi dorit să se diferențieze cu mândrie de regnul animal și vegetal, cu care până atunci fuseseră strâns legați, și au înlocuit vrăjitoarea cu șeful de război. Așadar, se pare că, până în momentul în care au intrat în contact cu credințele religioase ale platoului, aztecii cunoșteau doar vechile legi ale vrăjitoriei. Noile lor credințe s-au adaptat imediat mentalității lor primitive.

> „*Misiunea mea principală și sarcina mea este războiul... Trebuie să veghez și să mă confrunt cu toate națiunile, și asta nu în mod prietenos*.”[19]

Aceste cuvinte, rostite de Huitzilopochtli după victoria sa asupra vrăjitoarei Malinalxochitl, în fața unui mic grup de bărbați goi care împărtășeau cu el cucerirea lumii, marchează începutul unei aventuri umane dramatice. Plin de sentimentul misiunii pe care trebuiau să o îndeplinească, aztecii au avansat pe drumul indicat de șeful lor, fără ezitare, fără să se oprească niciodată să se odihnească, ca niște somnambuli; și niciun moment nu păreau să uite această teribilă profeție:

> *”. . Veți cuceri, veți câștiga și veți supune cele patru colțuri ale lumii... vă va costa sudoare, muncă și sânge pur ...”*[20]

Când au intrat în contact cu alte popoare, au aplicat cu severitate această filozofie a voinței de putere.

Ajuns în Valea Mexicului, s-a apucat imediat să lupte cu cruzime pentru pământ și pentru dominația politică asupra triburilor care, adoptând obiceiuri mai civilizate, s-au lăsat surprinse de brutalitatea noilor veniți. Adunând atrocitate după atrocitate, aztecii s-au impus mai întâi asupra comunităților din platou, apoi asupra întregii țări, inclusiv America Centrală, până când regatul poporului ales, visul câtorva fanatici, a devenit realitate.

Fondată în condiții precare în 1325 de un popor mizerabil și persecutat, Tenochtitlan a devenit în scurt timp metropola care i-a uimit mai târziu pe spanioli. Absorbiți de descrierea acestei curse nebunești pentru putere – atrocități războinice, alianțe și uniuni între dușmani, trădări în numele prieteniei – cronicarii nu s-au preocupat prea mult de fenomenele mai transcendentale ale acestei perioade turbulente a istoriei, și anume integrarea lentă a chichimecilor în complexul cultural centrat pe platou. Doar prin urme aleatorii putem reconstitui o imagine a modului în care aceste diverse popoare primitive de vânători au ajuns să posede treptat bogata tradiție în care era cufundată întreaga regiune. Se pare că schimbarea s-a produs în principal prin intermediul femeilor aparținând civilizației care se dezintegrase, pe care noii veniți le-au luat de soții sau de învățătoare pentru copiii lor. Ni se spune, de exemplu, cum, în timp ce erau în proces de adoptare a obiceiurilor culturii antice, la un moment dat au învățat să gătească carnea pe care o mâncau anterior crudă; sau cum au abandonat peșterile pentru a locui în structuri construite manual. În cele din urmă, ei au asimilat limba și credințele vechi într-o asemenea măsură încât, după câteva generații, și-au uitat originile obscure, iar șefii diferitelor triburi s-au proclamat descendenți ai poporului glorios care a înflorit în aceleași părți în vremuri străvechi. Dacă ne amintim că niciunul dintre aceste triburi nu avea un trecut cultural, putem înțelege cu ușurință cum au putut începe să creadă că propriii lor strămoși au fost cei care le-au oferit baza vieții lor spirituale.

---

18 Codice Ramirez, Editorial Leyenda, Mexico, 1944, p. 24.
19 Tezozomoc, Cronica Mexicana, Imprenta ireneo Paz, Mexico, 1878, p. 10.
20 Ibid., p. 13.

În mod firesc, odată ce au devenit stăpâni de necontestat, aztecii s-au impus ca moştenitori oficiali ai vechii civilizaţii; nu există nicio îndoială că puterea pe care au primit-o din această moştenire spirituală i-a ajutat, la fel de mult ca arcul şi săgeata, să obţină puterea temporală - un lucru pe care îl doreau atât de mult. Asimilarea rapidă, de către oameni care până mai ieri erau primitivi, a unei gândiri, a unei ştiinţe şi a unui mijloc de exprimare extrem de elaborat, arată încă o dată extraordinara forţă de voinţă care a infuzat această societate aztecă de scurtă durată.

Pentru a urmări originile aztecilor, cronicarii vorbesc despre vechii Nahuas şi le atribuie acestora întemeierea, pe la începutul erei creştine, a sistemului religios care a alimentat Mexicul precolumbian până la cucerire, adică timp de 1 500 de ani. Şi vom vedea într-un alt capitol că săpăturile arheologice au confirmat pe deplin acurateţea acestor texte, dezgropând în ruinele primei capitale *nahuatl* dovezi ale aceloraşi zei, ale aceloraşi ritualuri, ale aceluiaşi limbaj simbolic ca şi în Tenochtitlan, ultima învinsă.

6. TOLTECII

Veneraţia arătată de mândrii azteci faţă de aceşti Nahuas ancestrali este cu siguranţă surprinzătoare. Am fi putut presupune că, odată deveniţi stăpânii universului, aşa cum li se părea lor, ar fi intrat în deplină posesia moştenirii culturale pe care o adoptaseră, atribuind-o poate vreunui erou naţional. Nimic de acest gen nu s-a întâmplat, deoarece ei au recunoscut că întregul lor sistem de cunoştinţe provenea de la cei care au fost "*primii locuitori ai acestui pământ şi primii care au venit în aceste părţi numite ţara Mexicului . ... cei care au semănat pentru prima dată sământa umană în această ţară*"[21].

Iată-ne faţă în faţă cu acest popor străvechi, pe care toate documentele, fără excepţie, îl prezintă drept creatorul celei mai importante culturi antice. Se spune că, datorită talentelor lor artistice supreme, au fost numiţi *tolteci*, un cuvânt care, în limba *nahuatl*, înseamnă *maeştri meşteşugari*. Să vedem ce spune Sahagun pe această temă:

> *". . Tot ceea ce făceau cu mâna lor era delicat şi elegant, totul era foarte bun, remarcabil şi graţios, cum ar fi casele pe care le făceau foarte frumos, foarte decorate în interior, dintr-un anumit fel de piatră preţioasă foarte verde cu var, iar cele astfel împodobite aveau un var foarte lustruit care era o privelişte de văzut, şi pietre, de asemenea, modelate şi lipite între ele, care păreau un fel de mozaic; cu dreptate au fost numite mai târziu rafinate şi demne de luat în seamă, pentru că posedau o asemenea frumuseţe de execuţie şi muncă ...*
>
> *... Ei au fost inventatorii artei prelucrării penelor . . . şi tot ceea ce se făcea în antichitate era realizat cu o invenţie minunată şi cu o mare îndemânare.*
>
> *... Toltecii aveau multă experienţă şi cunoştinţe în ceea ce priveşte calităţile şi virtuţile ierburilor şi le-au lăsat notate şi numite pe cele folosite acum pentru tratament, pentru că erau şi medici şi cei mai buni în această artă ... au fost primii inventatori ai medicinei....*
>
> *. . . Ceea ce au realizat în cunoaşterea pietrelor preţioase a fost atât de mare încât, deşi acestea erau îngropate într-unul mai mare şi sub pământ, prin geniul lor natural şi filozofia lor ar fi descoperit unde să le găsească.... . . . Atât de remarcabili erau aceşti tolteci încât cunoşteau toate abilităţile mecanice, iar în toate acestea erau meşteşugari unici şi deosebiţi, căci erau pictori, lucrători în piatră, tâmplari, zidari, pietrari, lucrători în pană şi ceramică, filatori şi ţesători....*
>
> *... Ei erau atât de pricepuţi în astronomie ... încât au fost primii care au numărat şi au ordonat zilele anului.... . . . De asemenea, au inventat arta de a interpreta visele şi erau atât de informaţi şi de înţelepţi încât cunoşteau stelele de pe ceruri, le dăduseră nume şi le ştiau influenţele şi calităţile. De asemenea, ei cunoşteau mişcările cerurilor, după stele....*

21 Sahagun, op. cit., Vol. II, p. 275

. . . Aceşti tolteci erau oameni buni şi atraşi de virtute. . . erau înalţi, mai mari la trup decât cei care trăiesc acum. . . . De asemenea, cântau bine şi, în timp ce cântau sau dansau, foloseau tobe şi timbre din lemn. . . . cântau, compuneau şi aranjau din capul lor cântece curioase; erau foarte devotaţi şi mari oratori..."[22]

Această descriere enumeră principalele caracteristici ale civilizaţiilor meso-americane mai dezvoltate şi ar putea servi la definirea stilurilor lor culturale. Cu toate acestea, oricât de extinsă ar părea, lista nu vorbeşte despre toate abilităţile utilizate în crearea marelui Tollan de splendoare legendară. Deşi ceea ce ne spune Sahagún este confirmat de descoperirile arheologice, ilustrul istoric, care nu a avut privilegiul de a privi ruinele, este foarte departe de a ne da o idee despre prodigioasa putere creatoare a constructorilor lor, pe care o vom vedea mai târziu cu ochii noştri.

Civilizaţia toltecă s-a răspândit în ţări foarte îndepărtate şi s-a dovedit arheologic că încă de la sfârşitul secolului al V-lea, adică la aproximativ patru sute de ani de la întemeierea capitalei sale, vastul complex cultural luase deja formă şi se întindea mai mult sau mai puţin pe teritoriile pe care antropologii de astăzi le numesc Mesoamerica. Acest fapt este confirmat şi de textele istorice, după cum se poate vedea din următorul citat din Sahagún:

". . astfel de lucruri remarcabile şi elegante au fost găsite nu numai în oraşul Tollan, ci şi în toate părţile Noii Spanii unde au fost descoperite operele lor; de exemplu, oale ... păpuşi pentru copii, bijuterii şi multe alte lucruri făcute de ei; pentru că aceşti tolteci s-au răspândit aproape peste tot ..."[23]

Lăsând pentru mai târziu detaliile geografice ale acestei expansiuni, vom spune aici doar că dacă vom compara acest citat cu materialul arheologic corespunzător, vom fi surprinşi de precizia detaliilor lui Sahagun. După cum spune el, există puţine locuri în Mexic şi în America Centrală care să nu deţină vestigii toltece; în plus, obiectele pe care le numeşte ca fiind caracteristice acestui popor sunt exact cele care au fost găsite în timpul săpăturilor din capitala antică, inclusiv „păpuşile copiilor" care, fără această dovadă ştiinţifică, ar fi părut o simplă fantezie a informatorului lui Sahagun.

Ani mai târziu, aztecii au încercat să imite acest complex unificat; iar faptul că au împărtăşit cu ţinuturile pe care le râvneau acelaşi patrimoniu cultural toltec a facilitat, fără îndoială, mult sarcina diplomaţilor şi războinicilor lor. Ixtlixochitl confirmă această presupunere atunci când spune că aztecii:

"... cuceriseră întregul Imperiu al acestei Noi Spanii, de la graniţele Chichimecas şi ale regatului Michoacan până la cele mai îndepărtate provincii deţinute de vechii regi tolteci"[24].

Fără îndoială, influenţa *nahuatl* care, în secolul al XVI-lea, se regăsea peste tot în ţară trebuie să fi venit iniţial de la tolteci şi nu, aşa cum se presupune în general, de la azteci. De fapt, este foarte improbabil ca, în mai puţin de o sută de ani, aceştia din urmă să fi putut stabili o cultură străină în rândul popoarelor cucerite, care îi consideraseră întotdeauna duşmani şi care aveau să îi trădeze mai târziu spaniolilor, mai ales că aztecii ocupau rareori ţările cucerite, ci doar le vizitau atunci când tributul nu era plătit suficient de prompt.

7. QUETZALCOATL

Ce a făcut posibil ca toltecii să atingă măreţia lor de neegalat? Aceasta este o întrebare la care nu se poate răspunde pe deplin. Chiar dacă am avea detalii exacte despre originile

22 Ibid., pp. 276, 278, 279, 280, 281.
23 Ibid., p. 278.
24 Fernando de Alva Ixtlilxochitl, Obras Historicas, Secretaria de Fomento, Mexico, 1892, vol. II, p. 318.

caracteristicilor lor culturale - şi, din păcate, nu le avem -, am rămâne în continuare ignoranţi cu privire la originea acelei scântei spirituale care singură poate lumina o civilizaţie şi pe care nicio analiză pur intelectuală nu o poate explica. Dar, întrucât trebuie să facem un efort pentru a înţelege, să examinăm faptele pe care le avem efectiv la dispoziţie.

Există o figură care, deoarece este inextricabil legată de viaţa toltecilor, ne poate oferi un indiciu. Acesta este Quetzalcoatl. Realitatea sa istorică pare să fie stabilită fără îndoială, deoarece calităţile sale de conducător sunt menţionate de multe ori. Sahagun spune că:

> *". . În acest oraş [Tollan] a domnit mulţi ani un rege numit Quetzalcoatl. ... El a fost excepţional în virtuţi morale... locul acestui rege printre aceşti băştinaşi este precum regele Arthur printre englezi... ."*[25]

Dar faima lui Quetzalcoatl s-a răspândit mult dincolo de capitala sa antică. De fapt, el a fost figura centrală a întregii istorii meso-americane. Niciun alt nume, nici măcar cel al celui mai puternic împărat, nu poate fi comparat nici pe departe cu al său. După cum ne spune un eminent istoric american, Quetzalcoatl este:

> *". . cea mai mare figură din istoria antică a Lumii Noi, cu un cod etic şi dragoste pentru ştiinţe şi arte."*[26]

Rolul său esenţial de fondator al culturii Nahuatl nu a fost niciodată pus la îndoială de niciunul dintre istoricii secolelor XVI şi XVII, care au afirmat întotdeauna că, aşa cum era noastră a început cu Hristos, cea a aztecilor şi a predecesorilor lor a început - aproximativ în acelaşi timp - cu Quetzalcoatl. Imaginea sa, şarpele cu pene, a avut pentru popoarele precolumbiene aceeaşi forţă evocatoare pe care o are Crucifixul pentru creştinism. Mai târziu, în Tenochtitlan, el a continuat să fie obiectul celei mai profunde veneraţii. Pe lângă faptul că era invocat ca fiind creatorul omului şi al operei sale, el era patronul a două instituţii care stăteau la baza întregii vieţi sociale şi religioase aztece: preoţimea şi colegiul prinţilor. Până la căderea Imperiului, marii pontifi ai metropolei au continuat să se numească „succesorii lui Quetzalcoatl".

Cine a fost, aşadar, această figură primordială şi de ce memoria sa a fost venerată cu atâta ardoare? Deoarece ştim că în timpul domniei sale a fost fondat primul mare oraş precolumbian şi că acolo s-au cristalizat concepţiile sociale şi religioase care au dominat Meso-America timp de peste 1 500 de ani, trebuie să ne gândim la el mai întâi ca la un organizator fără egal.

Dar de unde a moştenit acest om de stat puterea care i-a permis să amalgameze şi să transfigureze elementele culturale moştenite din timpuri arhaice într-un sistem atât de dinamic şi omogen? În mod evident, el trebuie să fi fost în posesia unei forţe interioare cu totul excepţionale şi tot ceea ce se ştie despre el confirmă acest punct de vedere. Rezumând ceea ce spun cronicarii pe această temă, Alfonso Caso ne oferă această imagine semnificativă:

> *". . Quetzalcoatl apare ca zeu al vieţii, binefăcător constant al umanităţii, şi astfel vedem că, după ce l-a creat pe om cu propriul său sânge, el caută o modalitate de a-l hrăni şi descoperă porumbul pe care furnicile l-au ascuns în interiorul unui munte, se transformă în furnică şi fură un bob pe care îl dă apoi oamenilor. Îi învaţă cum să şlefuiască jadul şi celelalte pietre preţioase şi cum să afle unde se află aceste pietre; cum să ţească ţesături multicolore, cu un bumbac miraculos care există deja vopsit în diferite culori, şi cum să facă mozaicuri cu pene de quetzal, de la pasărea albastră, pasărea colibri, papagalul şi alte păsări cu penaj strălucitor. Dar, mai presus de toate, l-a învăţat pe om ştiinţa, arătându-i cum să măsoare timpul şi să studieze revoluţia stelelor; i-a arătat calendarul, a inventat ceremoniile şi a fixat zilele pentru rugăciuni şi sacrificii"*[27].

---

25 Sahagun, op. Cit., Vol. II, p. 35.
26 H. J. Spinden, New Light on Quetzalcoatl, Congreso Internacional de Americanistas, Paris, 1947.
27 Alfonso Caso, El Pueblo del Sol, Fondo de Cultura Economica, Mexico, 1953, p. 40.

Ar fi dificil să îl plasăm pe Quetzalcoatl mai fără echivoc la sursa însăşi a întregii vieţi spirituale şi aici, cu siguranţă, se află motivul pentru care este considerat mai presus de toate un om-zeu.

Toate documentele referitoare la activitatea sa în calitate de rege al Tollanului vorbesc despre el ca despre un conducător cu o înaltă ţinută morală, ale cărui principale caracteristici sunt în esenţă de natură religioasă; Este evident, de exemplu, că inspiraţia mistică care străbate predica adresată tinerilor nobili care intră la Calmecac, un colegiu aflat sub auspiciile lui Quetzalcoatl, nu ar fi putut proveni dintr-o societate care, precum cea a aztecilor, şi-a dedicat cele două secole de existenţă unor cuceriri sângeroase. Pe de altă parte, se afirmă clar că rugăciunea şi penitenţa constituiau nucleul învăţăturii lui Quetzalcoatl. Înţelepciunea profundă este evidentă şi în textul care descrie alegerea unui înalt demnitar:

> "*Pe cel care era perfect în toate obiceiurile, exerciţiile şi doctrinele folosite de slujitorii idolilor, l-au ales ca înalt pontif, pe care l-au numit rege sau stăpân, iar toţi şefii l-au numit Quetzalcoatl ... În cadrul alegerii, nu se acorda atenţie neamului, ci doar obiceiurilor şi exerciţiilor, doctrinei şi bunei vieţi; dacă marii preoţi posedau acestea, dacă trăiau cast şi păstrau toate obiceiurile slujitorilor idolilor; era ales cel care era virtuos, umil şi iubitor de pace, şi grijuliu, şi prudent, şi nu frivol, ci grav şi auster, şi gelos pe obiceiuri, şi iubitor şi milostiv şi compătimitor şi prieten al tuturor, şi devotat, şi temător de zeu ... . Dintre aceşti preoţi, cei mai buni erau aleşi ca mari pontifi şi erau numiţi ... succesorii lui Quetzalcoatl ...*"[28]

Tot ceea ce se ştie despre azteci sugerează că un personaj cu asemenea virtuţi ar fi fost incomod în fruntea unui imperiu atât de crud. Chiar dacă istoricii nativi nu ar fi susţinut atât de ferm că toate virtuţile spirituale au fost lăsate moştenire aztecilor de către Quetzalcoatl, am fi bănuit acest lucru. Contrastul dintre realitatea socială şi idealul etic suprapus de Tenochtitlan este cea mai puternică dovadă a puterii unui mesaj care, la 1 500 de ani de la revelarea sa, reprezenta încă singura bază morală a vieţii, chiar dacă exista doar teoretic.

Este dificil de detectat în ce moment puterea mesajului a început să se estompeze. Poate că se poate spune cu adevărat că, până în secolul al VIII-lea, când, din cauza unui incendiu devastator, vechea metropolă toltecă a fost abandonată, acest concept pur încă ilumina marele Tollan; dar este imposibil să reconstituim paşii care au condus ulterior la degenerarea din Tenochtitlan.

Tot ceea ce se poate spune este că legile pregătirii interioare revelate de Quetzalcoatl au fost folosite de azteci pentru a-şi susţine statul sângeros. Unirea mistică cu divinitatea, pe care individul o poate realiza doar prin paşi succesivi şi după o viaţă de contemplaţie şi penitenţă, a fost considerată de acum înainte ca fiind doar rezultatul modului în care moare un om. Avem de-a face aici cu vrăjitoria joasă: transmiterea materială a energiei umane către soare. Revelaţia exaltată a unităţii eterne a spiritului a fost reunită într-un principiu de antropofagie cosmică. Eliberarea individului, a "eu"-ului separat, a ajuns să fie înţeleasă doar cu o literalitate crudă şi realizată prin ucideri rituale, care, la rândul lor, au instigat războaiele.

8. Trădarea lui Quetzalcoatl

Aşa cum se întâmplă de obicei în sistemele despotice, statul aztec a fost fondat pe o moştenire spirituală pe care a trădat-o şi a transformat-o într-o armă a puterii lumeşti. Având în vedere că nivelul intelectual al acestor vânători nomazi trebuie să fi fost foarte primitiv (ne amintim că, cu puţin timp înainte de sosirea lor pe platou, aztecii erau încă conduşi de o vrăjitoare), metamorfozarea gândirii mistice înalte în magie barbară pare destul de naturală.

În afară de urmele uşor detectabile ale doctrinei lui Quetzalcoatl, aztecii nu posedau nicio credinţă care să poată fi numită religioasă, iar fiecare concept filosofic sau moral exprimat în textele lor este clar legat de complexul spiritual al toltecilor. Singura divinitate de origine aztecă este

28 Sahagun, op. cit., Vol. I, p. 330.

Huitzilopochtli, zeul războiului; dar, ca şi în cazul tuturor celorlalte, este imposibil să îi definim caracteristicile fără a recurge la învăţătura lui Quetzalcoatl. În persoana lui Huitzilopochtli, ei nu au făcut decât să ilustreze principiul mistic al integrării într-un mare întreg, principiul fiind reprezentat de o fiinţă solară care se hrănea cu sângele muritorilor; cu alte cuvinte, schimbarea era doar una rituală.

Astfel, se poate afirma că tradiţia antică a fost singurul cadru spiritual al societăţii aztece. Este uimitor să vezi cu câtă fidelitate a fost menţinută o tradiţie - prin rugăciuni, ceremonii, predici, poezii, poveşti mitice - pe care realitatea o infirma. Ei continuau, de exemplu, să invoce „Domnul nostru, cel mai uman, protectorul şi ajutătorul tuturor", în timp ce, pentru a sărbători pe oricare dintre aceşti zei „cei mai umani", comiteau atrocităţi de nedescris, despre care textele următoare dau o idee:

> "*Au făcut o sărbătoare foarte solemnă pentru zeul numit Xipetotec şi, de asemenea, în onoarea lui Huitzilopochtli. La această sărbătoare au ucis toţi prizonierii, bărbaţi, femei şi copii. . . . Proprietarii prizonierilor i-au predat preoţilor de la poalele templului, iar aceştia i-au târât de păr, pe fiecare în parte, pe scări; iar dacă nu doreau să urce pe scări, îi târau până la blocul de piatră unde urmau să îi omoare şi, luându-i fiecăruia inima . . . le aruncau trupurile pe scări, unde alţi preoţi le jupuiau.... După ce au fost jupuiţi, bătrânii ... au dus trupurile la CALPULCO, unde proprietarul captivului îşi făcuse ofranda ... acolo le-au dezmembrat şi i-au trimis un membru lui Moctezuma pentru a-l mânca, iar restul l-au împărţit între ceilalţi şefi şi rude ...*"[29]

> ". . . *Fiecare dintre nobili şi-a luat prizonierul de păr şi l-a târât într-un loc numit Aperlac, unde l-a lăsat; apoi i-au adus pe cei pe care urmau să-i arunce în foc şi le-au stropit feţele cu tămâie . . . i-au luat şi le-au legat mâinile la spate, precum şi picioarele; apoi i-au aruncat pe umeri şi i-au dus în vârful templului, unde se afla un foc mare şi o grămadă mare de cărbuni; şi când au ajuns în vârf, i-au dat în foc . ... şi acolo, în foc, nefericitul prizonier a început să se răsucească şi să vomite ... şi, fiind într-o asemenea agonie, l-au scos afară cu fiarele de prins ... . şi l-au aşezat pe piatră ... şi i-au deschis pieptul ... şi i-au scos inima şi au aruncat-o la picioarele statuii lui Xiuhtecutli, zeul focului.* "[30]

Trebuie să ne amintim aici că marele preot care îndeplinea astfel de sarcini trebuia să fie, conform declaraţiilor oficiale, "virtuos, umil şi iubitor de pace, şi grijuliu, şi prudent, şi iubitor şi plin de compasiune şi prieten al tuturor, şi devotat ..."

După cum ştim, de asemenea, că acest pontif era considerat a fi o reîncarnare a lui Quetzalcoatl - ghid luminos al perfecţiunii interioare - nu pare exagerat să folosim cuvântul "trădare" atunci când vorbim despre aşa-numita religie aztecă.

Tenochtitlan şi-a bazat existenţa pe tributul naţiunilor cucerite şi putem înţelege foarte bine nevoia imperioasă a aztecilor de un sistem de gândire care să le susţină imperialismul agresiv. Nu există nicio îndoială că „nevoia cosmică de sacrificii umane" a fost un „slogan" ideal, deoarece în numele său au putut purta nenumăratele războaie care au alcătuit istoria lor şi au consolidat domnia lor de teroare.

Prin metode riguroase şi prin disciplină, ei extrăgeau materiale preţioase din diverse regiuni, iar bogăţii fabuloase ajungeau în capitala imperială.

Marile caravane de tributari soseau în oraş după călătorii care durau luni de zile, purtând încărcături de aur, jad şi turcoaz, toate fin prelucrate; pene orbitoare; piei de tigru, leu şi leopard, scoici, sare, cacao, tutun....

---

29 Ibid., pp. 136-7

30 Ibid., pp. 192-3.

De asemenea, aduceau *copal* pentru ritualuri; vulturi, pume și șerpi pentru grădinile zoologice ale regelui; pitici, cocoșați și albinoși pentru serviciul din palat; virgine destinate „casei plăcerii”, o instituție patronată de Huitzilopochtli și dedicată „atragerii de suflete noi”.

Dar nimic nu oferă o imagine mai vie a naturii implacabile a puterii aztece decât tributul de sânge impus orașului vecin Tlaxcala.

Victoriile locuitorilor din Tenochtitlan, dedicați exclusiv războiului, constituiau un obstacol în calea oricăror noi războaie, deoarece provinciile care mai rămâneau de cucerit erau separate de metropolă prin teritorii supuse. Este adevărat că ei contau pe expediții punitive împotriva țărilor care aveau îndrăzneala să încerce să se elibereze de sub protecția ”poporului ales”, dar acestea erau doar cazuri izolate, insuficiente pentru a menține în formă de luptă turbulenta tinerețe aztecă.

În plus, Huitzilopochtli declarase că nu este prea încântat de sacrificiul barbarilor din ținuturi îndepărtate, iar înalții demnitari din Tenochtitlan au gândit planul ingenios de a institui în Tlaxcala „târguri militare” care să le permită să ofere victime la fel de apetisante ca „pâinea direct din cuptor”.

Acest lucru s-a întâmplat exact când Tlaxcala a fost forțată să se predea după un asediu îndelungat împotriva aztecilor. Ce tribut putea cere Tenochtitlan de la un oraș atât de sărac? Învingătorii au decretat ca acesta să fie transformat într-un câmp de luptă permanent pentru a lua prizonieri oameni destinați să hrănească Soarele; și cum Huitzilopochtli a insistat că prizonierii care i-au fost oferiți trebuie să fi luptat curajos, ura reciprocă dintre cele două orașe a continuat să fie stârnită, probabil chiar și după ce un tratat de supunere fusese deja semnat.

Din cauza acestor războaie, care au continuat până la sosirea spaniolilor, cercetătorii tind să creadă că Tlaxcala a rămas independentă de Tenochtitlan, o ipoteză greu de susținut dacă cronicile sunt analizate cu atenție. Deoarece subiectul este important pentru înțelegerea mecanismului societății aztece, citățm integral un pasaj din istoricul autohton Ixtlilxochitl:

> *”. . Văzând că calamitățile nu încetează, toți s-au întâlnit cu nobilii din Tlaxcala pentru a discuta cea mai convenabilă metodă de a realiza acest lucru. Preoții și confesorii templelor mexicane au spus că zeii erau furioși împotriva imperiului și că, pentru a-i potoli, ar fi bine să se sacrifice mulți oameni. ... . . Netzahualcoyotzin . . . spunea că este suficient să fie sacrificați prizonierii de război, care, trebuind să moară în luptă, ar pierde puțin, mai mult, că ar fi o mare ispravă pentru soldați să-și captureze dușmanii vii, cu care, pe lângă faptul că ar fi răsplătiți, ar face sacrificii zeilor; preoții răspundeau că războaiele pe care le fac sunt îndepărtate și rare, că prizonierii pe care trebuie să-i sacrifice zeilor ar veni rar și foarte slabi. . . .*
>
> *Xicotencatl, unul dintre nobilii din Tlaxcala, s-a gândit că din acel moment ar trebui să se stabilească faptul că vor exista războaie între nobilii din Tlaxcala și Tezcuco, cu companiile lor, și că ar trebui să se delimiteze un câmp unde aceste bătălii să se desfășoare în general, iar cei care erau luați prizonieri și captivi în ele să fie sacrificați zeilor lor, ceea ce ar fi foarte acceptabil pentru ei, deoarece, ca delicatese, ar fi fierbinți și proaspete, luate de pe câmpul de luptă; pe lângă faptul că acesta ar fi locul unde fiii nobililor ar trebui să se antreneze, ei ar ieși căpitani renumiți, și aceasta, trebuie înțeles, fără a depăși limitele câmpului astfel marcat și fără a face vreo încercare de a câștiga pământuri și stăpâniri, și, de asemenea, trebuie să fie cu mențiunea că atunci când ar avea vreo problemă sau criză într-un loc sau altul, ar trebui să înceteze aceste războaie și să se ajute reciproc. . . . Ceea ce a spus Xicotencatl a fost pe placul tuturor și, deoarece erau interesați și foarte religioși, au grăbit lucrurile pentru a le pune în aplicare ...”*[31]

După cum vedem, acestea nu au fost războaie de independență, ci bătălii aranjate printr-un pact perfect legal. Dacă, pe de altă parte, se ia în considerare faptul că cuvântul pe care Ixtlilxochitl îl pune în gura tlaxcaltecilor cuceriți urma să fie efectiv pus în aplicare de către mexicanii

31 Obras Historicas de Don Fernando de Alva Ixtlilxochitl, Mexico, 1892, Vol. II. pp. 206-7

atotputernici, devine clar că acest pact, departe de a fi un acord între egali, reprezintă o impunere monstruoasă.

Dovezile în acest sens sunt numeroase, ca de exemplu atunci când observăm un rege din Tenochtitlan sau Tezcuco[32] dând ordine șefilor din Tlaxcala, așa cum se demonstrează foarte clar în pasajele următoare, care oferă, de asemenea, o imagine vie a obiceiurilor care existau atunci pe platou.

> *"... Regele (Netzahualcóyotl), când a văzut-o pe acea doamnă ... atât de frumoasă și înzestrată cu farmec și talente naturale ... i-a furat inima și, ascunzându-și pasiunea cât a putut de bine, și-a luat rămas bun de la domnul (soțul doamnei) și s-a dus la curtea sa, unde a dat un ordin cu tot secretul din lume ... să trimită și să-l priveze pe Quaquauhtzin de viață ... și s-a întâmplat astfel: a trimis un mesaj nobililor din Tlaxcala . . spunând că moartea lui Quaquauhtzin era potrivită pentru regatul său ... și, pentru a-i oferi o moarte onorabilă, le-a cerut nobililor să își trimită căpitanii pentru a-l ucide în bătălia care urma să aibă loc în acea zi, în așa fel încât să nu se mai întoarcă în viață... ."*[33]

Câteva decenii mai târziu, vedem că Moctezuma al II-lea, intenționând să slăbească puterea aliatului său, regele din Tezcoco, se întoarce la Tlaxcala pentru a comite una dintre acele trădări de care împăratul aztec era maestru:

> *".... Moctezuma . . și-a trimis în secret ambasadorii la nobilii din Tlaxcala sfătuindu-i că regele din Tezcoco a adunat cea mai numeroasă și cea mai bună dintre armatele sale, nu pentru exerciții militare și sacrificii în cinstea zeilor, conform legii și obiceiurilor stabilite între ei și protejate de ei și de conducătorii lor, ci cu intenția de a distruge și pustii provincia și stăpânirea ... acest mesaj a provocat mare supărare și durere în stăpânire... ."*[34]

Și același Moctezuma a ordonat ca în cursul acestor lupte între "prietenii casei" (cum îi numea el pe tecanii din Tlaxcal[35]), fratele său, prințul moștenitor al Mexicului, să fie ucis:

> *"... Conform opiniei generale, prin înțelegerea și pactul secret pe care regele Moctezuma le avea cu tlaxcaltecii, sub pretextul de a evita tulburările și de a scăpa de oricine îi stătea în cale, a dispus uciderea și răsturnarea fratelui său în această bătălie, în care, împreună cu el, au murit un alt nobil mexican pe nume Tzicquaquatzin și două mii opt sute de soldați care i-au sărit în ajutor"*[36].

Păstrarea echilibrului într-un pact atât de delicat nu a fost întotdeauna ușoară, deoarece, dacă acordul ar fi fost cunoscut de oamenii de rând tlaxcalțieni, viața șefilor lor ar fi putut fi amenințată. Prin urmare, atunci când mesagerii azteci au sosit la Tlaxcala pentru a-i invita pe conducătorii acestui oraș „inamic" la o sărbătoare, aceștia și-au îndeplinit misiunea cu viclenie, deghizați și în cel mai mare secret. Doar soțiile nobililor de rang înalt aveau voie să se apropie de ambasadori, iar aceste doamne nobile serveau mesele și le pregăteau paturile. Orice indiscreție pe tema acestor vizite era pedepsită cu moartea. Muñoz Camargo, istoricul din Tlaxcala, ne spune că nobilii mexicani le-au prezentat celor din Tlaxcala "cantități de aur, cacao, haine, sare și toate lucrurile de care ar putea avea nevoie, fără ca oamenii de rând să știe... ",[37] și vedem că, la o anumită ceremonie, domnii tlaxcalani au fost tratați de regele din Tenochtitlan cu mai multă considerație decât oricare alt șef al națiunilor imperiale. Istoria emoționantă a lui Tlalhuicole, eroul din Tlaxcala, ne permite să ne imaginăm unele dintre implicațiile unor astfel de relații inumane.

---

32 În afară de Tenochtitlan, a existat Tezcoco, cel mai important.
33 Fernando Ixtlilxochitl, op. Cit., Vol. II, pp. 214-5.
34 Ibid., pp. 214-5.
35 Ibid., p. 207.
36 Ibid., pp. 309-10.
37 Diego Munoz Camargo, Historia de Tlaxcala, Mexico, 1944, p. 124.

Tlalhuicole, un general invincibil al armatei tlaxcaltece, a fost capturat într-o zi de mexicani. Respectul şi admiraţia care îl înconjurau pe acest soldat erau atât de mari încât Moctezuma a dorit să îl ia în serviciul său. Fiind un Tlaxcaltecan, el a refuzat să servească duşmanii ţării sale, aşa că regele s-a oferit să îl returneze poporului său. Tlalhuicole nu şi-a acceptat libertatea şi a insistat să fie sacrificat pe piatra gladiatorilor, rezervată celor mai curajoşi războinici. Ni se spune că înainte de a muri, legat de piatră şi având doar un baston împodobit cu pene, a ucis opt războinici înarmaţi. Ştia acest om neînfricat că şefii ţării sale erau prezenţi la luptă deghizaţi în mexicani şi ascunşi într-un scaun camuflat cu flori? Ştia el că, după ceremoniile deosebit de solemne în onoarea sa, aceştia urmau să discute pe cale amiabilă cu împăratul din Tenochtitlan şi apoi să se întoarcă la Tlaxcala încărcaţi cu daruri? Dacă ar fi ştiut toate acestea, ar fi dat dovadă de un asemenea eroism? Sau tocmai pentru a pune capăt unei stări de lucruri pe care o considera infamă, s-a răzvrătit împotriva autorităţii şefilor săi şi s-a aruncat într-o luptă disperată împotriva aztecilor? Această ipoteză, mai plauzibilă decât prima, ar explica atât atitudinea lui Moctezuma atunci când l-a invitat să intre în serviciile sale, cât şi refuzul lui Tlalhuicole de a se întoarce în ţara sa, unde ar fi fost condamnat pentru insurecţie.

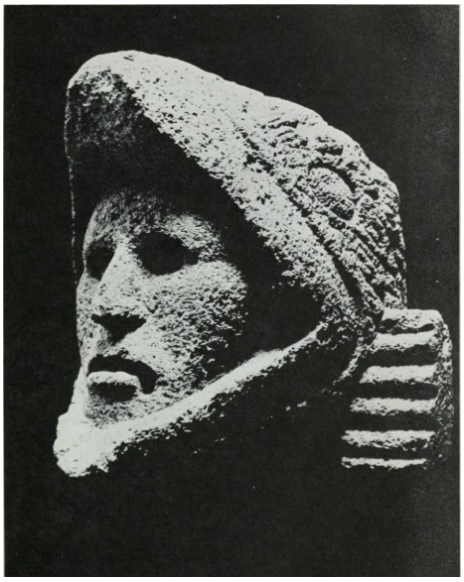

Planşa 8. Vulturul cavaler. Sculptură aztecă în Muzeul Naţional Mexican

Planşa 9. Tambur aztec. Muzeul Naţional Mexican

Astfel, pare evident că aztecii au acționat doar din motive politice. A lua în serios explicațiile lor religioase ale războiului înseamnă a cădea în capcana propagandei de stat. Formulele lor mincinoase sunt demascate de un singur fapt. Nobilii azteci nu au fost niciodată nerăbdători să atingă gloria solară în numele căreia măcelăreau omenirea. Pofta lor de viață era egală cu dorința lor de putere. Dacă ar fi crezut cu adevărat că singurul scop al existenței este renunțarea la viață, sacrificiul nu ar fi fost limitat la ființe presupus inferioare - sclavi și prizonieri -, ci ar fi fost un privilegiu al „elitei”. De fapt, totul duce la concluzia că domnii azteci, deși crescuți în doctrina lui Quetzalcoatl, care îi învăța pe oameni că perfecțiunea interioară și sacrificiul spiritual sunt obiective supreme, ajunseseră să considere sacrificiul ritual doar ca o necesitate politică.

Astfel, în această societate existau două curente de gândire puternice și opuse: pe de o parte, misticismul degenerat care susținea un plan ambițios de cucerire; pe de altă parte, doctrina lui Quetzalcoatl ca unic fundament moral. O contradicție atât de profundă trebuie să producă în mod necesar un conflict serios. Una dintre primele sale manifestări a apărut spre mijlocul secolului al XV-lea în persoana lui Netzahualcóyotl, regele din Tezcoco, care, în numele unui zeu invizibil și creator, a început brusc să se îndoiască de eficacitatea sacrificiului uman.

Deși uneori s-a susținut că Netzahualcóyotl a fost descoperitorul unui concept divin necunoscut până în acel moment, pare sigur că el nu a făcut decât să reînvie conceptele credinței mai vechi. După cum subliniază cu inteligență istoricul Alfredo Chavero,

> *”. . mediul social în care trăia Netzahualcóyotl nu era propice dezvoltării unor astfel de idei. În plus, Nahuas cunoșteau zeul creator și păstrător al universului*."[38]

Ixtlilxochitl, care și-a compilat lucrarea cu ajutorul documentelor antice, a stabilit de fapt existența unui Dumnezeu creator chiar la începuturile istoriei Náhuatl, cu multe secole înainte de Netzahualcóyotl; și când observăm că în rugăciunile aztece colectate de Sahagún este invocată frecvent o divinitate „invizibilă și impalpabilă, ca noaptea și aerul”, suntem convinși că acest concept avea rădăcini în trecut și nu putea fi creat recent.

În plus, există o serie de indicii care ne permit să presupunem că Netzahualcóyotl era un adept al religiei lui Quetzalcoatl și, cu siguranță, nu este întâmplător faptul că Ixtlilxochitl afirmă:

> *”... printre cei mai serioși conducători și păstrători ai istoriei în timpurile străvechi ale acestor indigeni, Quetzalcoatl se dovedește a fi fost primul; iar dintre moderni, Netzahualcóyotl, regele din Tezcoco*"[39].

Relația dintre cei doi nu este deloc surprinzătoare, deoarece același istoric, urmărind originea Tezcoco, menționează de mai multe ori rolul special al toltecilor în formarea acestui oraș. El povestește cum:

> *”... când Quinatzin [primul rege al Tezcoco] tocmai ajunsese în imperiul său, au venit două națiuni din țara Mixteca ... care erau de neam toltec ... pricepute în arta picturii și a înregistrării ... . [Quinatzin] i-a făcut să se stabilească în orașul Tezcoco*"[40].

Iar mai târziu adaugă:

> "*Techotlalatzin [fiul lui Quinatzin] a intrat în succesiunea imperiului ... pentru virtuțile sale ... și pentru că doica care l-a crescut a fost o doamnă din națiunea Toltec. . . . El a fost primul care a folosit limba nahuatl, numită acum mexicană, deoarece părinții săi nu au folosit-o niciodată; și astfel a ordonat întregii națiuni Chichimeca să o vorbească, în special celor care dețineau funcții sau îndatoriri ... astfel încât în ea a păstrat toate numele*

38 Notele lui Chavero pe p. 255 a lui Ixtlilxochitl, op. cit.
39 Ixtlilxochitl, op. cit., Vol. II, p. 21.
40 Ibid., p. 21.

locurilor şi buna ordine ... cum ar fi folosirea picturii şi alte chestiuni de politică: ceea ce a fost uşor pentru ei, deoarece în acel moment erau foarte amestecaţi cu naţiunea Toltec. . . . Dragostea pe care Techotlalatzin o purta naţiunii toltece era atât de mare încât nu numai că le-a permis să trăiască şi să se stabilească printre chichimeca, dar le-a dat şi facilităţi pentru a face sacrificii publice idolilor şi pentru a-şi dedica templele. . şi astfel, din acest moment, toltecii au început să prevaleze în ritualurile şi ceremoniile lor"[41].

Acest lucru s-a întâmplat aproximativ în momentul în care aztecii au început să îşi întemeieze capitala (1325). Aproape o sută de ani mai târziu, în timpul lui Netzhualcoyotl, Tezcoco şi Tenochtitlan deţineau deja:

"*... dominaţie şi imperiu asupra tuturor celorlalţi, pentru dreptul pe care îl presupuneau asupra întregului pământ care aparţinuse toltecilor, ai căror succesori şi moştenitori erau ...*"[42]

Acest secol de formare a fost înţesat de războaie feroce între triburile Chichimeca pentru dominaţia asupra Văii Mexicului.

Încă de mic, Netzahualcóyotl a asistat la asasinarea tatălui său şi, pentru a scăpa de duşmanii care preluaseră controlul asupra oraşului strămoşilor săi, a trăit o viaţă mizerabilă şi fugitivă până la vârsta de aproximativ treizeci de ani. De îndată ce şi-a recucerit capitala, a început să o înfrumuseţeze. Ixtlilxochitl afirmă că marile lucrări pe care le-a întreprins s-au bazat pe planurile vechiului Tollan şi că datorită talentului artistic al toltecilor care locuiau acolo, Tezcoco a devenit centrul artelor şi ştiinţelor din lumea Náhuatl.

După cum arată viaţa sa, Netzahualcóyotl, deşi pare să fi fost iniţiat în doctrina lui Quetzalcoatl, a fost un om complet identificat cu o epocă care avea o dorinţă nestăvilită de putere temporală. Astfel, deşi a construit temple, a adunat o bibliotecă incomparabilă şi a păstrat o curte strălucitoare, îl găsim, de asemenea, purtând războaie crude de cucerire, furnizând mii de oameni pentru a fi sacrificaţi în Tenochtitlan sau intervenind pentru a impune un tribut de sânge unui oraş cucerit.

Dar, tocmai datorită forţei sale interne deosebite, acest poet-rege a suferit din cauza încercării sale de a reconcilia două concepte ireconciliabile - pe de o parte, ideea că puterea seculară este scopul existenţei, pe de altă parte, nostalgia de a depăşi situaţia umană - şi, la un moment dat, a încercat să îşi adapteze acţiunile la religia pe care o profesa. Această scurtă încercare, care nu pare să fi modificat în vreun fel cutumele oficiale, a dezvăluit totuşi ce putere minunată există într-un principiu spiritual pe care barbarii au crezut că îl pot trăda cu impunitate. Este evident că Netzahualcóyotl nu a făcut altceva decât să dea expresie unei atitudini larg răspândite, o atitudine care a decis istoria imperiului în timpul celor cincizeci de ani rămaşi din viaţa sa. Se spune, de exemplu, că în timpul fiului lui Netzahualcóyotl:

"*. . în multe nopţi a apărut o mare splendoare născută la răsărit, care se căţăra pe înălţimi şi apărea în formă de piramidă şi cu limbi de foc. . . . Ei aveau ştiri de mult timp, şi se vorbea în istoriile lor, că se apropiau vremurile în care lucrurile pe care Quetzalcoatl le-a spus şi le-a prezis se vor împlini.... Şi cum regele din Tezcuco era atât de priceput în toate ştiinţele pe care le cunoşteau şi le dobândiseră, mai ales în astrologie, în acord cu profeţiile trecutului lor... a făcut puţin din regatul şi domeniul său şi a trimis căpitanilor şi conducătorilor armatelor sale să înceteze războaiele continue pe care le purtau împotriva Tlaxcalei... astfel încât să se bucure în toată pacea şi liniştea de timpul scurt care le-a mai rămas de domnie şi comandă...*"[43]

---

41 Ibid., p. 70.
42 Ibid., p. 190.
43 Ibid., pp. 313-4.

În persoana lui Moctezuma al II-lea, împăratul care l-a primit pe Cortés şi a murit fără glorie, lovit de o piatră, putem urmări mai bine extraordinarul proces de dezintegrare a imperiului aztec.

Încarnare a Soarelui şi a Statului, Moctezuma era stăpânul de necontestat al unei lumi atât de perfect organizate, încât individul nu era decât un mecanism. Sistemul părea stabilit pentru eternitate şi nimeni nu îndrăznea să sfideze filosofia conducătoare decât dacă era în acelaşi timp pregătit să se plaseze la marginea societăţii. Textele juridice care îi condamnau la pedeapsa capitală pe cei care refuzau să asiste la un sacrificiu uman erau, fără îndoială, deja pur formale, deoarece orice rebeliune individuală era considerată mai degrabă un caz de demenţă decât de anarhie.

Ajuns la putere în momentul apoteotic al tribului aztec, Moctezuma a fost ridicat la o înălţime ameţitoare: persoana sa era sacră, despotismul său fără limite. În ciuda acestui fapt, din ceea ce ştim despre viaţa sa, se pare că o angoasă profundă îl stăpânea pe acest suveran al unui stat aparent solid ca piatra.

Domnia lui Moctezuma a fost de fapt marcată de apariţia a nenumărate semne care prevesteau sfârşitul Imperiului. Aceste previziuni tulburătoare, despre care vorbesc toţi cronicarii şi pe care niciun istoric nu le-a pus la îndoială, au fost observate pe o perioadă de şaptesprezece ani şi au fost semne clare ale unei grave crize interioare în lumea aztecă. În aceste preziceri, Moctezuma era întotdeauna indicat ca fiind responsabil pentru catastrofele care urmau să se producă şi, în mod ciudat, acest teribil despot, în loc să se arate furios, se supunea unor lungi penitenţe pentru salvarea sa.

De ce acest sentiment că el este de vină? Acum, când statul era bine întemeiat, el şi-ar fi permis să îşi tempereze violenţa; în timp ce, pentru a construi acest vast imperiu, predecesorii săi au trebuit să acţioneze la fel de feroce faţă de propriul lor popor ca şi faţă de cei pe care îi conduceau. Istoria aztecă este străbătută de crime, trădări şi sacrificii sângeroase, dar niciodată nu există vreun semn de remuşcare faţă de victime.

De ce şi-a permis Moctezuma să fie criticat şi să-şi recunoască vina pentru erorile pe care le-a comis pentru că înţelepţii săi au citit mesaje în trecerea unei comete? De ce această nevoie disperată de a se justifica şi această panică de care a suferit pe tot parcursul domniei sale? Cum putem explica angoasa acestui suveran atotputernic, dacă nu printr-o fisură în filosofia politică care ar fi trebuit să îl susţină?

În mod clar, Moctezuma era reprezentantul unui sistem întemeiat pe convingeri care erau acum puse la îndoială. Pe măsură ce îndoiala se răspândea, el era obligat să adopte o atitudine autoritară, deoarece pentru el, ca pentru orice tiran, îndoiala este sinonimă cu moartea. Timp de mulţi ani, el a oscilat între vechea spiritualitate reînviată şi conceptele distructive care îi susţineau imperiul. Această luptă împotriva credinţei în care fusese educat a dat naştere sentimentului său de vinovăţie.

A încercat să-l evite, mai întâi prin fugă nereuşită şi apoi prin moarte. Dar întotdeauna a fost forţat inexorabil să se întoarcă la postul său de călău şi victimă. Înnebunit de acest rol şi disperat că nu se va putea elibera niciodată de el, a adoptat atitudini contradictorii şi auzim despre el că a alternat între posturi prelungite şi represalii crude împotriva celor a căror lipsă de ortodoxie submina imperiul.

Mărturiile puterii acestui conflict sunt numeroase. Iată un exemplu:

> *"... În acel an, Moctezuma l-a ucis pe Tzompantecuctli de Cuitláhuac şi pe toţi fiii săi. Ucigaşii au fost chiar Cuitlahuacas, din ordinul lui Moctezuma, regele Mexicului. Răspunsul lui Tzompantecuctli către Moctezuma a fost cauza morţii sale. El [Moctezuma] îi ceruse sfatul lui Tzompantecuctli cu privire la ce să facă; acesta îi spusese: "Mi s-a părut potrivit ca casa lui Huitzilopochtli să fie din aur masiv, iar în interiorul ei să fie din smarald şi pene bogate de quetzalli. Astfel va fi cerut tributul lumii, pentru că zeul nostru are nevoie de el. Ce crezi tu? Tzompantecuctli a răspuns şi a zis: "Regele şi stăpânul nostru, nu este aşa. Înţelege că prin aceasta vei grăbi ruina poporului tău şi vei jigni cerul pe care îl vedem sus. Înţelege că zeul nostru nu va fi cel care este acum; vine cel care va deveni stăpânul*

tuturor şi făcătorul tuturor creaturilor. Auzind aceasta, Moctezuma s-a înfuriat şi i-a spus lui Tzompantecuctli: „Du-te şi fie ca vorbele tale să-ţi rămână în gât”. Aşa au murit Tzompantecuctli şi toţi fiii săi."[44]

Acest lucru nu putea fi mai explicit. Aluziile la sfârşitul regatului aztec, la zeul său uzurpator şi la venirea unui „stăpân peste toate” indică în mod clar faptul că exista o luptă între concepte opuse. De altfel, este bine cunoscut faptul că „creatorul tuturor creaturilor” nu era altul decât Quetzalcoatl, aşa cum istoria ne spune, de asemenea, că Moctezuma l-a văzut în persoana lui Cortés pe zeul care urma să revină pentru a prelua din nou puterea.

În plus, există mărturia prezicerilor care, oricât de fantastice ar părea, indică totuşi o criză deschisă, deoarece atât de multe semne prevestitoare nu puteau apărea decât într-o lume care îşi pierduse echilibrul.

Au existat incendii inepuizabile, comete care au traversat cerul ore în şir, cocorul fermecat care a purtat oglinda în care a apărut un cer înstelat în mijlocul zilei, povestea ciudată a păstorului purtat de un vultur într-o grotă strălucitoare unde a fost primit de o persoană „în comparaţie cu care Moctezuma nu era nimic” şi multe alte indicii sigure ale căderii Imperiului.

Preferând să pună capăt lucrurilor o dată pentru totdeauna, Moctezuma a decis să moară şi a trimis emisari încărcaţi cu daruri somptuoase - piei de oameni jupuiţi - către stăpânul Ţării Morţilor. Însă Huemac a refuzat să-l ia pe rege în serviciul său (acesta ceruse să intre ca îngrijitor de praf), iar când ambasadorii s-au întors cu veştile proaste, au fost ucişi.

Alţi mesageri, încărcaţi ca şi predecesorii lor cu piei de oameni jupuiţi, au pornit în această expediţie periculoasă. Huemac i-a făcut apoi cunoscut lui Moctezuma că cazul său a fost pierdut din cauza comportamentului său rău, ”din cauza mândriei sale mari şi a cruzimii faţă de rudele sale”, şi i s-a recomandat o purificare profundă. Moctezuma s-a supus de bunăvoie unui post de douăzeci şi patru de zile.

Această penitenţă fiind fără rezultat, el a făcut o ultimă încercare de evadare şi s-a ascuns pe o mică insulă. Unul dintre miniştrii săi a aflat de fuga sa şi, dându-i sfaturi morale şi promiţându-i că nu va spune nimic dacă se va comporta aşa cum trebuie, l-a făcut să se întoarcă ruşinat la palatul său.

O panică fără margini l-a cuprins acum pe Moctezuma. Cu orice preţ, el era hotărât să descopere „ceea ce trebuie să vină”.

A adunat toţi vrăjitorii de la curte şi i-a rugat să îi dezvăluie secretul îngrozitor. Deoarece răspunsurile lor au fost nesatisfăcătoare, toţi au fost condamnaţi la moarte ....

Astrologii au fost acuzaţi de trădare pentru că nu au fost în stare să citească nimic în semnele cerului; şi au fost ucişi.....

Oricine visa ceva despre sfârşitul Imperiului primea ordin să meargă la palat şi să povestească despre asta. Noapte şi zi, emisarii străbăteau oraşul, iar Tenochtitlan plătea tribut în vise. . . . Dar nu a găsit nimic bun în miile oferite, Moctezuma i-a ucis pe toţi infractorii. A fost masacrul visătorilor, cel mai patetic dintre toate....

Din acea zi nu au mai existat previziuni, nu au mai existat vise. Teroarea s-a abătut asupra lumii spiritelor, iar Moctezuma a rămas singur cu angoasa sa de nedescris.

Nu putea suporta această linişte apăsătoare. El tânjea după voci liniştitoare.

Soldaţii au mers în cele mai îndepărtate regiuni pentru a aduce înţelepţi, cu forţa dacă era nevoie, pentru a-i înlocui pe cei care fuseseră exterminaţi. Aceşti străini au declarat că „foarte curând ceea ce trebuie să vină va veni”; dar când regele a vrut să ştie mai multe, o vrăjitorie i-a făcut să dispară cu prudenţă.

În cele din urmă, într-o zi, a sosit la palat un bărbat care a spus că a văzut „un munte care mergea de la o parte la alta a mării fără să atingă vreodată coastele”. Moctezuma a pus ca omul să fie aruncat în închisoare şi şi-a trimis emisarii să-i verifice declaraţiile.

Când mesagerii săi s-au întors cu o descriere exactă a ceea ce văzuseră, regele a rămas „cu capul plecat, fără să scoată niciun cuvânt”.

---

44 Anales de Cuzuhtitlan, Imprenta Universitaria, Mexico, 1945, p. 61.

Pentru prima dată în mulţi ani, Moctezuma putea respira liber: incertitudinea şi teama luaseră sfârşit. Confruntat cu acest pericol concret, spiritul său a reînviat; a dat ordine şi a formulat planuri. Orice este mai bine decât îndoiala şi este uşor să-l credem pe Cortés atunci când îi descrie regelui Spaniei cum Moctezuma, în tot timpul cât a fost prizonierul său, a avut „o faţă fericită”.

Moctezuma l-a primit pe căpitanul spaniol la sosirea sa în Tenochtitlan, spunându-i:

> *”... Multe zile, prin scripturile noastre, am aflat că nici eu, nici vreunul dintre cei care trăiesc în această ţară nu suntem originari din ea, ci străini veniţi în ea din părţi foarte îndepărtate; şi, de asemenea, ştim că un domn ai cărui vasali sunt toţi, care s-a întors în ţara sa natală, a adus acest neam în aceste părţi. . . . Şi am ştiut dintotdeauna că cei din care se trag trebuie să ajungă să conducă acest pământ şi pe noi ca vasali ai săi. Şi, după locul din care spuneţi că veniţi, de unde răsare soarele, şi după lucrurile pe care le spuneţi despre acest mare stăpân sau rege care v-a trimis aici, noi credem şi îl considerăm cu adevărat adevăratul nostru stăpân; mai ales că spuneţi că are veşti despre noi de multe zile. Şi, de aceea, fiţi siguri că vă vom asculta şi vă vom considera stăpân în locul acestui mare stăpân despre care vorbiţi şi în care nu există nici o greşeală sau înşelăciune, oricare ar fi ea: şi bine puteţi voi în toată ţara, spun eu în acele domenii pe care le posed, să faceţi ordine conform voinţei voastre, pentru că veţi fi ascultaţi şi acţionaţi, iar tot ceea ce avem este pentru voi să dispuneţi după cum vă place ...”*[45]

Comportamentul său ulterior nu a dezminţit în niciun fel aceste cuvinte şi poate fi înţeles doar în lumina lor. Altfel, este imposibil de explicat cum acest despot nu numai că a acceptat fără supărare sau revoltă capturarea sa în mijlocul propriei gărzi, jefuirea palatului său, relele maniere ale soldaţilor spanioli - maniere care i-au şocat profund gusturile rafinate - dar cum a şi intervenit în favoarea agresorilor atunci când întregul oraş s-a revoltat din cauza măcelului din curtea Marelui Templu. A murit din cauza unei pietre aruncate ca răzbunare împotriva sa, în timp ce încerca să-şi liniştească supuşii de la înălţimea terasei.

9. CAUZELE CĂDERII IMPERIULUI AZTEC

Pentru a înţelege de ce cucerirea spaniolă a fost atât de uşoară, este necesar, înainte de toate, să ne amintim că Imperiul era profund subminat de numeroase conflicte, cele de natură religioasă şi politică fiind cele mai tulburătoare. Fermentaţia spirituală provocată de renaşterea tradiţiei lui Quetzalcoatl, pe lângă faptul că a încurajat o voinţă de independenţă, trebuie să fi fost stimulată şi de aceasta. Avem dovada acestui lucru în istoria asasinării lui Tzompantecutli, şeful unui teritoriu cucerit care, în numele principiilor religioase, a refuzat să plătească tributul mai mare - aur şi ade - pe care Moctezuma l-a propus sub pretextul că era necesar din punct de vedere divin.

În plus, ”cucerirea” nu a fost decât o serie de rebeliuni din partea statelor vasale, care, în mod evident, aşteptau doar momentul cel mai propice pentru a se scutura de jugul aztec. Citim că locuitorii unui oraş vecin cu Tenochtitlan - Xochimilco pe numele său - au fost acuzaţi de spionaj şi măcelăriţi până la ultimul om. Trădarea şefilor provinciilor cucerite în favoarea spaniolilor, care promiteau să le ajute să se elibereze de sub dominaţia mexicană, este o dovadă elocventă a faptului că în întregul ţinut nu exista decât ură pentru asupritori. Nimic altceva nu explică victoriile spaniole: să te minunezi, aşa cum se face adesea, de isprăvile unei mâini de invadatori, înseamnă pur şi simplu să uiţi că aceştia au fost sprijiniţi prompt de zeci de mii de războinici indigeni.

Această ostilitate faţă de azteci pare să demonstreze că credinţa într-un război sfânt, pe care aceştia din urmă au propagat-o atât de liber, a fost luată mai în serios de cercetătorii moderni decât de popoarele mexicano-americane însele. Dacă ar fi existat credinţa în nevoia cosmică generală de ucidere rituală, aceste trădări ar fi fost de neconceput, cu atât mai mult cu cât, aşa cum a dovedit arheologia, religia *nahuatl* era bine înrădăcinată în întregul Mexic.

Aşadar, natura sacră a statului aztec nu a facilitat în niciun fel cucerirea. Faptul că ar fi putut face acest lucru este imposibil de crezut dacă ne amintim modul în care aztecii s-au comportat pe tot

45 Hernan Cortes, op. cit., p. 70.

parcursul şederii lor pe platou. De fapt, s-ar putea bănui exact contrariul, că tocmai dorința de putere temporală a aztecilor a fost cauza căderii lor. Este sigur, de exemplu, că lipsa de solidaritate în provincii ar fi putut apărea doar din resentimentele provocate de rapacitatea excesivă a aztecilor şi de modul odios în care aceştia au denaturat o tradiție religioasă profund venerată. Este probabil că, dacă poporul meso-american - al cărui profund sentiment religios nu poate fi pus la îndoială - ar fi privit Tenochtitlanul ca pe o adevărată putere spirituală, evenimentele ar fi urmat un curs foarte diferit.

Pasivitatea lui Moctezuma s-a datorat, după toate probabilitățile, faptului că a urmat legea rezistenței minime. Este posibil ca, slăbit de propriile sale abuzuri de putere şi de amenințările pe care le simțea de mulți ani în jurul său, acest personaj ciudat să fi profitat de ocazia care i se oferea pentru a scăpa de greutatea direcției imperiale. Credința în întoarcerea lui Quetzalcoatl - pe care nu a identificat-o mult timp cu sosirea lui Cortes - trebuie să fi servit ca o scuză potrivită pentru ceea ce propria sa conştiință ştia că este o dezertare sfântă.

Oricare ar fi adevărul despre Moctezuma, rezistența disperată a Tenochtitlanului, precum şi eroismul lui Cuauhtémoc atunci când şi-a înfruntat călăii spanioli[46], arată în mod clar că societatea aztecă deținea rezerve enorme de forță care ar fi putut fi direcționate într-o zi către un ideal mai puțin distructiv decât cel pe care i l-a lăsat moştenire trecutul lor nomad, de vânător. În orice caz, nu este imposibil să presupunem că contradicțiile care subminau Mexicul la acea vreme s-ar fi putut rezolva într-o formulă favorabilă omenirii. Însăşi existența unor astfel de conflicte în mijlocul unei tiranii atât de îngrozitoare ne obligă să recunoaştem o vitalitate bogată în promisiuni.

Rămâne doar să ne întrebăm: cum ar fi evoluat societatea aztecă dacă i s-ar mai fi acordat câteva secole de viață? Tot ceea ce se poate spune este că o reîntoarcere a domniei lui Quetzalcoatl în forma pură în care fusese cunoscută în Tollan ar fi fost imposibilă după ce Chichimecas ar fi sosit şi s-ar fi stabilit pe platou. După secolul al X-lea, lumea precolumbiană a fost dată peste cap de concepte necunoscute până atunci: că împărăția pământului era mai importantă decât împărăția cerurilor; că omul social trebuie să fie centrul tuturor aspirațiilor; că divinitatea intervenea doar pentru a susține scopuri pur terestre. Timp de trei sau patru secole, chiar şi zeii au fost în mod deschis supliniți de concepte şi organizații războinice.[47] Abia la mijlocul secolului al XV-lea, aceşti zei au căpătat o nouă forță, şi atunci aceasta a fost în slujba unei crude filosofii de stat.

Ne putem imagina, probabil, că, având la bază un misticism inspirat şi eliminând determinismul elementar şi dorința nestăvilită de cucerire materială a chichimecasilor, poporul meso-american ar fi putut, datorită puterii sale creatoare prodigioase, să reuşească să realizeze o sinteză a umanului şi divinului, precum cea pe care Grecia a putut-o oferi Occidentului.

---

46 Cuauhtemoc - un nume nahuatl care înseamnă „Vulturul care umple” - a fost ultimul împărat aztec. El a comandat asediul orașului Tenochtitlan şi a fost spânzurat de Cortes în inima pădurii tropicale din Chiapas.

47 Această perioadă de tranziție culturală este perceptibilă în anumite orașe arheologice cu caracter pur secular, cum ar fi, printre altele, Tula-Xicotitlan din statul Hidalgo, poate cel mai reprezentativ moment al politicii de putere onestă (1100-1300).

PARTEA II - Religia Náhuatl

1. MAGIA

Vorbind la modul general, putem distinge aproximativ trei faze principale în dezvoltarea culturii umane în avansarea sa de la începuturile primitive la o mai mare conştientizare: mai întâi cea magică, apoi cea religioasă şi, în cele din urmă, cea istorică.*

Deşi aceste etape principale pot fi detectate în ascensiunea majorităţii civilizaţiilor, este probabil că în niciuna dintre ele nu se disting atât de clar ca în Mexicul antic.

Pe întreg teritoriul Mexicului, arheologia a recunoscut o perioadă arhaică de aproximativ trei mii de ani, care se întinde până aproape de începutul erei creştine - în timpul căreia oamenii au trăit în mici comunităţi agricole, au fabricat ceramică uneori de o mare frumuseţe şi şi-au îngropat morţii cu ofrande. Niciun zeu, niciun simbol transcendental nu apare în cursul acestor secole, care sunt guvernate în întregime de magie.

Vom încerca să definim cât mai clar această magie pentru a descoperi elementele care au făcut-o ireconciliabilă cu religia care urmează şi care este tema principală a acestui studiu.

Perioada dominată de magie nu pare să fi fost investigată cu prea multă simpatie de raţionalişti, care au neglijat să studieze tipul de gândire care a condus la aceasta şi s-au limitat la examinarea rezultatelor finale ale practicilor magice. Astfel, Frazer, cel mai important reprezentant al acestei şcoli, ajunge la o definiţie a magiei aparent determinată în întregime de tipul de gândire ştiinţifică curent în propria sa epocă. Dacă nu ar fi susţinut că dorinţa de a acţiona asupra naturii exterioare era un scop în sine, poate că nu ar fi ajuns niciodată la ideea că convingerile omului primitiv erau guvernate de noţiuni ştiinţifice rudimentare. Deşi este foarte probabil ca istoria observaţiei disciplinate să dateze din aceste epoci îndepărtate, acest fapt nu explică absolut nimic despre atitudinea interioară a omului arhaic.

Eroarea pare să existe în a presupune că ştiinţa a evoluat din magie şi religie, când de fapt este un fenomen complet diferit. Problema dominaţiei asupra lumii exterioare este astfel confundată cu problema filosofică a existenţei, o problemă care este străină ştiinţei. Pentru ca cunoştinţele noastre despre gândirea magică şi religioasă din lumea precolumbiană să nu fie iremediabil vagi, trebuie să încercăm să înţelegem conceptele de viaţă pe care le implică aceste moduri de gândire.

Dacă studiem operele contemporane care se referă la popoarele arhaice, ne convingem că principala caracteristică a unei stări culturale dominate de magie este că fiinţa umană apare destul de ireală. Încă incapabil de sinteză, omul se găseşte neprotejat într-o lume fără centru şi vede în fiecare dintre manifestările acesteia o voinţă separată, individuală, care i se impune şi pe care o poate supune numai prin identificarea cu ea. Vrăjitorul, reprezentantul suprem al acestei atitudini, pare să deţină puterea de a trăi lucrurile, de a se identifica cu ele. Dacă el invocă ploaia imitând ploaia, nu este, ca în tehnologia modernă, pentru că el crede că poate cunoaşte legile care o vor produce infailibil. El însuşi devine ploaie, iar odată realizată această metamorfoză, ploaia este deja prezentă în persoana sa. Numai dacă metamorfoza este incompletă, operaţiunea eşuează. Astfel, complet convins, el însuşi este ursul care se lasă prins în capcană, boala care scapă din corpul care o ţine, ştiuletele de porumb dorit, peştele imens care cade în plasă; de fapt, tot ceea ce este necesar pentru comunitate. Acest lucru implică, în mod firesc, observarea prealabilă a fenomenelor, dar credinţa în eficacitatea imitaţiei se bazează pe altceva decât o viziune mecanică a universului.

---

* Scriind această secţiune a cărţii, sunt conştient că diviziunea mea poate întâmpina opoziţie, dar sunt din ce în ce mai convins că fazele religioase şi magice ale unei culturi sunt distincte şi fără legătură. Dacă încercăm să înţelegem cât mai umil posibil ce a existat de fapt, vedem că în materialul arheologic al perioadei timpurii divinitatea este inexistentă. Ceea ce încerc să descopăr este cum gândeau oamenii care par să nu fi ştiut nimic despre Dumnezeu, deoarece nu reprezentau divinitatea sub nicio formă, şi care, prin urmare, priveau universul destul de diferit de alţi oameni care au lăsat dovezi că au înţeles ideea de divinitate. Din păcate, în această carte nu am putut discuta pe deplin această chestiune. Sper să fac acest lucru într-un studiu ulterior.

Studiul materialului arheologic din perioada arhaică precolumbiană, compus în principal din reprezentări naturaliste ale animalelor şi femeilor, va ajuta la clarificarea acestui aspect. Primele sunt uşor de explicat. Obiceiul de a modela imagini ale animalelor de care poporul avea nevoie din abundenţă nu este menţionat doar în documentele antice, ci a fost observat de mulţi etnologi moderni. Figurile feminine, pe de altă parte, au fost atât de discutate încât înţelegerea acestei faze magice devine din ce în ce mai dificilă. Dacă, aşa cum au sugerat unii, aceste imagini feminine reprezintă o zeiţă a pământului, înseamnă că conceptul de divinitate intră în istorie cu câteva secole mai devreme decât ar trebui teoretic; deoarece colecţiile arheologice arată că acest concept avansat închide perioada arhaică şi este întotdeauna însoţit de o serie de caracteristici culturale complet absente în epocile anterioare.

În plus, etnologia pare să arate destul de clar că atitudinea psihologică fundamentală a omului primitiv este de a asimila multitudinea de forme ale naturii la sine. O astfel de asimilare contrazice principiul singularităţii sau integralităţii inerente ideii de divinitate. Antropologul american Clew Parsons povesteşte că indienii Pueblo vorbesc cu familiaritate despre fete ca despre ”porumbul alb”, ”porumbul galben”, ”porumbul roşu” şi adaugă că tinerele virgine iau rolul acestor culturi importante, personificându-le în cadrul anumitor ceremonii. Aceste reprezentări simbolice constituie tema multor poveşti ale indienilor zapoteci din sudul Mexicului:

> "*Un om a întâlnit un băiat şi o fată la cruce. ”Eu sunt porumbul”, a spus băiatul, ”iar ea este fasolea”. În acel an au avut cinci recolte la Mitla*".

Şi din nou:

> «*Fulgerul a scos două vaze cu flori şi din ele au ieşit două fete, una nu avea culoare... cealaltă era roşie şi foarte atrăgătoare. Apoi i-a spus lui Pablo: "Acum pe care dintre aceste fete o vei lua? Aici aveţi recoltele*"». [48]

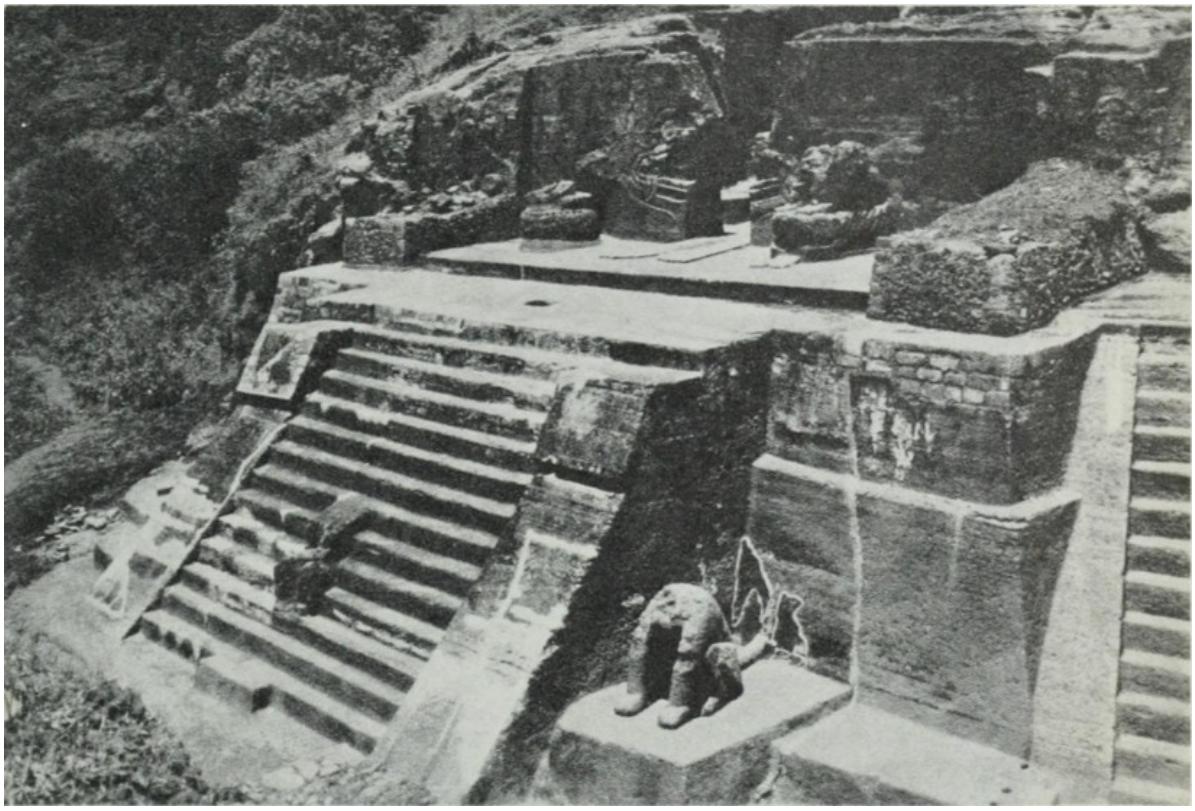

Planşa 10. Templul rotund al Cavalerilor Vultur şi Tigru de la Malinalco

48 Elsie Clew Parsons, *Mitle, Town of Soul* (Mitle, Oraşul Sufletului), pp. 324 şi 329

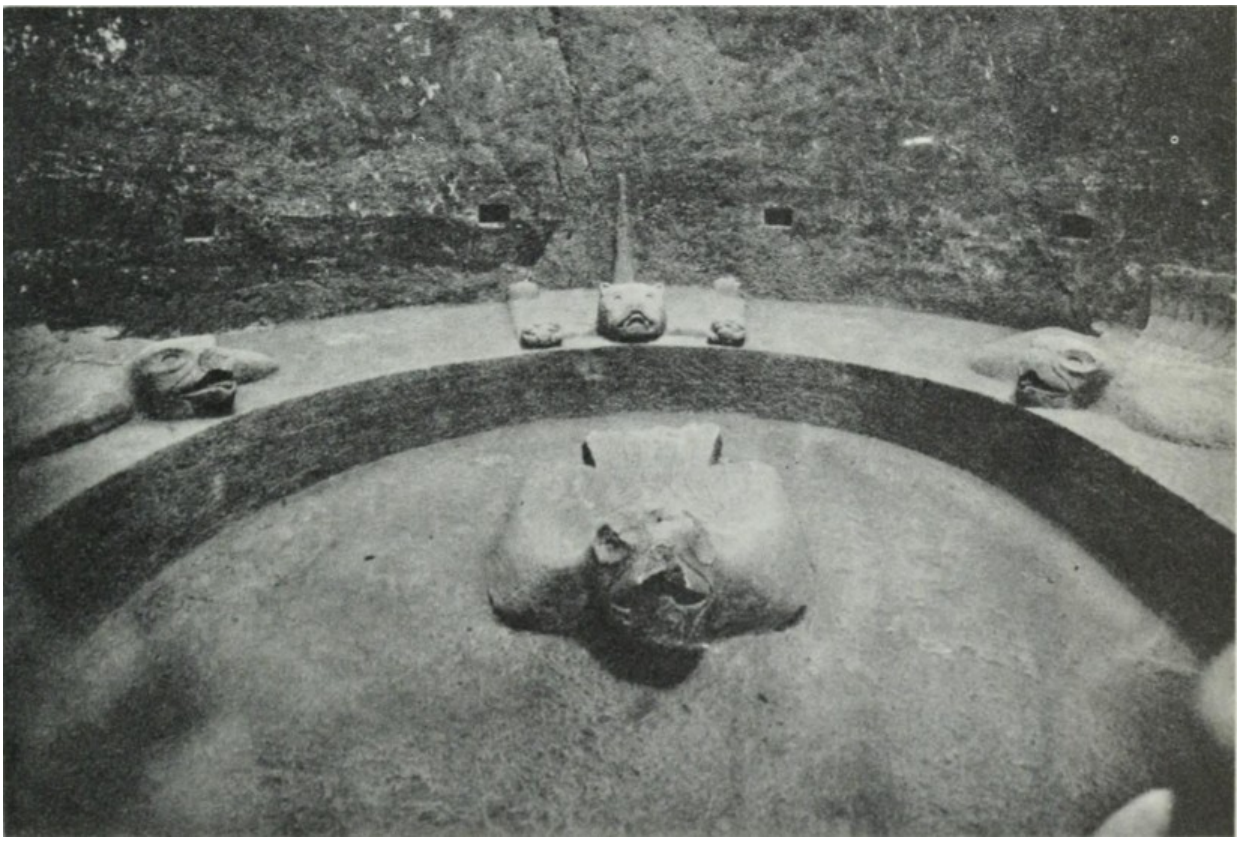

Planşa 11. INTERIORUL TEMPLULUI de la Malinalco

Poveştile de acest tip sunt valoroase pentru că, pe lângă faptul că arată că obiceiul de a personifica fenomenele naturale persistă până în zilele noastre, ne permit să înţelegem mai bine mecanismul ritualului magic: apariţia fetei porumb sau fasole are consecinţe atât de splendide încât se fac toate eforturile pentru a o încuraja. Cu alte cuvinte, activitatea magică constă în realizarea unor pantomime în care fiinţele umane îşi asumă roluri de animale, plante şi nori, care sunt astfel evocate şi puse în scenă în funcţie de nevoile grupului. Prin urmare, este legitim să presupunem că imaginile arhaice feminine reprezintă bunurile de care indienii au nevoie din abundenţă, ipoteză care pare să fie confirmată de cel mai semnificativ material relevant din orice centru arhaic precolumbian, cel găsit la Tlatilco, o suburbie a oraşului Mexic.

Datorită integrării sale culturale perfecte şi a faptului că data sa (1500 î.Hr.) a fost stabilită destul de exact, Tlatilco este ca un far pe drumul preistoriei. Din poziţia sa unică, el aruncă lumină atât asupra perioadelor întunecate care l-au precedat, cât şi asupra celor la fel de întunecate care urmează. Aici, la Tlatilco, anumite moduri de viaţă mai evoluate - începuturile unei structuri sociale, diviziunea muncii, participarea colectivă la ritualuri - se manifestă pentru prima dată în Meso-America şi poate că aceste noi forme i-au ajutat pe locuitori să ajungă la o expresie artistică infinit superioară celei a predecesorilor sau urmaşilor lor imediaţi.

Obiectele de la Tlatilco sunt pline de o spontaneitate neobişnuită.

Printre obiectele din ceramică - uneori genial de libere în invenţie - există un număr extraordinar de figurine. Reprezentările masculine - aproape întotdeauna ciudate - pitici, cocoşaţi, magicieni - reprezintă un procent infim din total. Figurile feminine sunt surprinzătoare atât prin cantitatea lor, cât şi prin calitatea lor de seducţie. Ele sunt de toate vârstele şi apar în cele mai neaşteptate ipostaze, dar majoritatea sunt de tipul celor numite de arheologi „femeia frumoasă”, deoarece reprezintă doamne fermecătoare, extrem de frumoase şi elegante. De obicei goale, ele sunt întotdeauna împodobite cu bijuterii şi coafuri, a căror varietate şi forme sofisticate amintesc de femeile îmbrăcate pentru sărbători solemne. În ciuda diversităţii expresiilor şi a podoabelor, ele au aproape întotdeauna anumite caracteristici comune: feţe copilăreşti, corpuri adolescentine acoperite

cu vopsea (de obicei galbenă, uneori albă, neagră sau purpurie), cu părul și extremitățile vopsite în roșu.

Planșa 12. Piatră sculptată mayașă, descoperită în Palenque în 1953

Aceste caracteristici speciale par să indice faptul că figurinele reprezentau boabe fragede de porumb. Totul sugerează acest lucru: virginitatea lor - documentele etnografice subliniază întotdeauna că numai fecioarele participau la ritualurile în onoarea acestei cereale; culorile corpului - galben, roşu, alb sau purpuriu, precum boabele însele; părul, lung şi roşu, precum barba porumbului. În descrierea făcută de Sahagun a ceremoniilor aztece în cinstea porumbului - la aproximativ trei mii de ani după Tlatilco - găsim tineri dansatori împodobiţi exact în acelaşi mod ca aceste figurine.

Există, de asemenea, imagini duble ale aceluiaşi personaj copilăros. Bazându-ne pe semnificaţia fericită pe care popoarele primitive de pe continentul american o acordă de obicei gemenilor, am sugerat în altă parte[49] că aceste piese atrăgătoare trebuie să reprezinte spice duble de porumb.

Amintindu-ne de importanţa porumbului pentru popoarele americane, putem crede cu uşurinţă că majoritatea „femeilor frumoase" din Tlatilco reprezentau această cereală. Lucrări recente pe această temă menţionează figurinele, realizate fie din lut, fie din lemn, cârpe sau frunze de porumb, care personifică uneori ultimul spic găsit pe câmp după culegere, alteori mama porumbului închisă în hambar pentru a păzi recolta, sau uneori mireasa sau mirele porumbului. . . .

Oricum ar fi, pare probabil că aceste figuri arhaice sunt simple imagini ale unor lucruri reale şi nu au o semnificaţie mai complexă. Este interesant de observat că, în ciuda puterii lor creatoare incontestabile, artiştii din Tlatilco nici măcar nu încep să se apropie de ideile religioase care au predominat mai târziu în Mesoamerica. Deşi realizează uneori o stilizare surprinzătoare, operele lor nu prezintă niciodată atributele simbolice care sunt singura şi unica mărturie a unei capacităţi de sinteză, fără de care divinitatea nu poate exista. În plus, documentele arheologice dovedesc că, după Tlatilco, au trecut multe secole - până la începutul erei noastre - până când primul zeu şi-a făcut apariţia.

În evoluţia gândirii, arhaicul pare să reprezinte stadiul pre-religios, înainte ca vreun principiu să apară pentru a lega fenomenele între ele; de aici deducem că lumea magiei este în esenţă una a multiplicităţii şi fragmentării, în care fiecare parte componentă este o entitate izolată care nu are nicio comuniune interioară cu restul. Religia, pe de altă parte, concepând diferitele părţi ca fiind emanaţii ale unui întreg invizibil, pune capăt unei astfel de stări de divizare: aici se află transcendenţa sa.

Principiul integralităţii inerent religiei - un principiu care are foarte puţin de-a face cu calitatea şi numărul zeilor - semnifică faptul că omul a descoperit un centru în el însuşi şi că el consideră că universul radiază din acest centru. Cu alte cuvinte, adevărata esenţă a fiecărui sistem religios constă în revelaţia unui suflet individual strâns legat de sufletul cosmosului: este vorba, cu alte cuvinte, de divinizarea omului. Fiind doar produse perisabile ale intelectului influenţat de circumstanţele sociale, zeii sunt secundari şi, consideraţi ca un scop în sine, nu pot duce decât la eroare. Astfel, dacă dorim să ajungem la elementele esenţiale ale unei religii, trebuie să trecem peste detaliile tehnice inerte şi să facem un efort pentru a redescoperi revelaţia care există inevitabil la sursa sa.

În ceea ce priveşte religia nahuatl, această revelaţie primordială este exprimată cu o mare densitate şi luminozitate în diferitele mituri ale lui Quetzalcoatl, mituri care umplu majoritatea documentelor de istorie meso-americană.

Primul dintre acestea se referă la Quetzalcoatl ca la un rege complet cast până în ziua în care, sub presiunea unor consilieri răi, se îmbată şi comite un act carnal. Disperat de ceea ce consideră a fi cel mai oribil dintre păcate, el decide să se pedepsească pe sine ca exemplu: îşi abandonează regatul iubit şi moare de bună voie prin foc. Trupul său arde, iar inima sa se ridică la cer, unde este transformată în planeta Venus.

Într-un efort disperat de a păstra ceva concret din masa vagă a istoriei precolumbiene, unii cercetători au încercat să reducă acest prim mit la realitate, ataşându-l evenimentelor din viaţa unui războinic din secolul al X-lea, posesor al unei biografii clare şi precise. În afară de faptul că, din

49 Lamette Séjourne, Una Interpretacion de las Figurillas del Arcaico, Revista Mexicana de Estudios Antropológicos, Vol. XIII, i, Mexico, 1952.

punct de vedere tehnic, nu există nicio bază pentru o astfel de identificare, pare îndoielnic că beția unui om ar putea fi transformată vreodată în tema centrală a istoriei unui popor. Ar fi posibil să se explice doar o mică parte a existenței lui Quetzalcoatl în termeni de biografie umană; episoade precum transformarea sa în planeta Venus și coborârea sa în Țara Morților sunt strâns legate și la fel de importante ca povestea beției sale. Totul indică, de fapt, că ne aflăm în prezența unui adevărat mit. A dori să-l transformăm într-un fragment de istorie înseamnă a-l distruge și a-l lipsi pentru totdeauna de conținutul său vital, deoarece mitul, cea mai profundă expresie a spiritului, depășește limitele detaliului particular și ajunge întotdeauna la revelația unui adevăr fundamental, etern.

Conținutul spiritual al mitului lui Quetzalcoatl este evident: angoasa pentru păcatul său, nevoia sa arzătoare de purificare, precum și focul care îl transformă în lumină, dezvăluie o doctrină religioasă strâns legată de cele pe care omenirea le-a cunoscut în alte părți sub diferite limbaje simbolice.

De fapt, pare să vorbească despre începuturile unui suflet individual, care poate ajunge la o conștiință superioară, eliberatoare, printr-o experiență umană dureroasă, în care păcatul - partea întunecată a vieții corporale - este la fel de necesar ca și partea luminoasă.

Popoarele meso-americane au evidențiat transcendența acestui mesaj. În majoritatea miturilor lor de creație, de exemplu, se spune că, în timpul celor patru ere distruse anterior, pământul a fost populat doar de animale și că omenirea a fost creată abia după apariția Erei lui Quetzalcoatl. Acest lucru sugerează că numai după descoperirea principiului spiritual trăit de Quetzalcoatl a putut exista omul. Acesta este, fără îndoială, motivul pentru care Quetzalcoatl a fost considerat creatorul ființei umane și al tuturor lucrărilor sale.

Pentru a aprecia pe deplin importanța acestei revelații, trebuie să ne amintim că în epocile arhaice din care a apărut acest mare aducător de civilizație, individul ca atare nu exista. Cufundat în ceața magiei, omul reprezenta puțin mai mult decât un mecanism de înregistrare a voințelor în afara controlului său, până când Quetzalcoatl - magicianul prin excelență, ”cel care cunoaște secretul tuturor vrăjilor”, l-a inițiat în cele din urmă în misterele vieții interioare, eliberându-l astfel din singurătatea neprotejată a existenței preindividuale.

Credința în principiul spiritual pare să fie baza însăși a religiei nahuatl. Toate mărturiile aztece arată clar că omul este întruparea unei particule celeste. Iată, de exemplu, cuvintele în care un tată din Tenochtitlan anunță sarcina fiicei sale:

> "*Să știți deci cu toții că domnul nostru a avut milă, pentru că doamna N., o tânără fecioară recent căsătorită, are în ea o piatră prețioasă și o pană bogată, deoarece tânăra femeie este acum însărcinată...*"[50]

Și iată cuvintele moașei către nou-născut:

> "*Fiul meu bine iubit și tandru ... să știi și să înțelegi că casa ta nu este aici . . . Această casă în care te-ai născut nu este decât un cuib, un han la care ai ajuns, intrarea ta în această lume: aici înmugurești și înflorești ... adevărata ta casă este alta*."[51]

Și încă o dată:

"O, piatră prețioasă, o, pană bogată ... ai fost făcut în locul unde sunt marele Dumnezeu și marea Zeiță care sunt deasupra cerurilor[52] ... Mama ta și tatăl tău, femeia celestă și bărbatul celest, te-au făcut și te-au crescut. . . . Ai venit în această lume de departe, sărac și obosit.... Domnul nostru Quetzalcoatl, care este creatorul, a pus în acest praf o piatră prețioasă și o pană bogată."[53]

---

50 Sahagun, op. cit., Vol. I, p. 571

51 Ibid., p. 602.

52 *Tlacapillachiualoya*, cuvântul nahuatl pentru locul unde locuiesc perechile cerești, înseamnă „locul unde sunt făcuți copiii oamenilor”.

53 Sahagun, op. cit., Vol. I, p. 608.

Există multe indicii că sufletul uman era reprezentat simbolic de piatra prețioasă sau de pană. Două dintre cele mai interesante exemple de utilizare a acestei simbolologii apar în viețile lui Quetzalcoatl și ale lui Huitzilopochtli. În *Analele lui Cuauhtitlan* citim: „... se spune că mama lui Quetzalcoatl a rămas însărcinată pentru că a înghițit o piatră de smarald"[54]. Mama lui Huitzilopochtli a rămas însărcinată după ce a avut în sân o pană albă pe care o găsise în timp ce măturа templul. Prin urmare, s-ar părea că, la fel ca în misterul creștin al Întrupării, spiritul cade de sus pentru a pătrunde în trupul unei femei.

Mitul sugerează, de asemenea, originea celestă a omului. Este semnificativ faptul că demonii care decid, din cauza purității iritante a lui Quetzalcoatl, să provoace decăderea acestuia, inventează exact trucul de a-i "da corpul". Să vedem cum au consemnat *Analele de la Cuauhtitlan* această robustă parabolă a destinului uman:

> «*.... Cei care se numeau Tezcatlipoca, Ihuimecatl și Toltecatl au spus: "El trebuie să-și părăsească satul, unde intenționăm să trăim". Și au adăugat: "Să facem pulque; i-l vom da să bea, astfel încât să-și piardă îndemânarea și să nu mai aibă putere"».*
>
> *Atunci Tezcatlipoca a vorbit: "Eu spun că ar trebui să-i dăm trupul său".*
>
> *Cum să vă spunem cum au reușit ei să o facă!*
>
> *Mai întâi a venit Tezcatlipoca; el a luat o oglindă dublă de mărimea unei palme și a înfășurat-o; când a ajuns acolo unde se afla Quetzalcoatl, le-a spus acoliților care îl păzeau: „Du-te și spune-i preotului: un tânăr a venit să-ți arate trupul, Doamne, și să ți-l dea".*
>
> *Acoliții au intrat și l-au informat pe Quetzalcoatl, care le-a spus: 'Ce este acesta ... ? Ce lucru este trupul meu? Priviți și vedeți ce a adus și apoi poate intra'.*
>
> *El [Tezcatlipoca] nu a dorit să îi lase să îl vadă și a spus: „Mergeți și spuneți-i preotului că eu însumi trebuie să i-l arăt".*
>
> *Ei s-au dus și i-au spus: „El nu este de acord; insistă să ți-o arate ție, Doamne".*
>
> *Quetzalcoatl a spus: „Intră, bunicule".*
>
> *S-au dus să-l cheme pe Tezcatlipoca; el a intrat, l-a salutat și i-a spus: "Fiul meu, preot Ce Acatl Quetzalcoatl, te salut și vin, Doamne, să-ți arăt trupul tău.*
>
> *Quetzalcoatl a spus: Te cunosc și îți urez bun venit, bunicule. De unde ai venit? Ce este aceasta cu privire la trupul meu? Să vedem.*
>
> *Apoi i-a dat oglinda și i-a spus: „Privește și cunoaște-te pe tine însuți, fiul meu, căci vei apărea în oglindă.*
>
> *Atunci Quetzalcoatl s-a văzut pe sine; s-a speriat foarte tare și a spus: "Dacă vasalii mei m-ar vedea, ar putea fugi.*
>
> *Instigat de demoni, el se îmbată și apoi se culcă cu frumoasa Quetzalpetatl. Dar: ". . . În zori ei s-au întristat și inima lui s-a înmuiat. Atunci Quetzalcoatl a spus: "Vai de mine!*
>
> *Și a cântat cântecul trist pe care îl făcuse ca să poată pleca de acolo: "Aceasta este o poveste rea despre o zi în care mi-am părăsit casa. Fie ca cei absenți să fie înduioșați, a fost greu și primejdios pentru mine. Lasă-l să existe și să cânte doar pe cel al cărui trup este din pământ; eu nu am crescut supus unei munci servile".*
>
> *Când Quetzalcoatl a cântat, toți acoliții săi au fost triști și au plâns. Apoi au cântat și ei: "Într-o casă străină, stăpânii mei nu s-au îmbogățit încă. Quetzalcoatl nu are coif de pietre prețioase. Poate că undeva lemnul este curat. Priviți-l aici. Să plângem".*
>
> *După ce acoliții săi au cântat, Quetzalcoatl le-a spus: "Acoliți, este de ajuns. Voi părăsi satul, voi pleca. Comandă să se facă o cutie de piatră".*
>
> *Imediat au făcut o cutie de piatră. Și când a fost terminată, acolo zăcea Quetzalcoatl. Doar patru zile a stat în cutia de piatră. Când a început să se simtă rău, le-a spus acoliților săi: "Acoliților, este destul, lăsați-mă să plec. Sigilați-o bine și ascundeți bogățiile și lucrurile bune pe care le-am găsit și toate bunurile noastre".*

54 Anales de Cuauhtitlan, Codice Chimalpopoca, Imprenta Universitaria, Mexico, 1945, p. 7.

Imediat s-a dus Quetzalcoatl; a stat în picioare; şi-a chemat paşii şi a plâns cu ei. Apoi s-au dus la Tlillan Tlapallan, arzătorul....

Se spune că. . . ajungând la ţărmul celest al apei divine (ţărmul mării), s-a oprit, a plâns, şi-a luat hainele şi şi-a pus însemnele de pene şi masca sa verde. . . . Apoi, când a fost împodobit, şi-a dat foc şi a ars. ... Se spune că, atunci când a ars, cenuşa sa a fost ridicată imediat şi că toate păsările rare au apărut atunci când Quetzalcoatl a murit, motiv pentru care i se spune Domnul Zorilor. Se spune că, atunci când a murit, zorii nu au apărut timp de patru zile, deoarece se dusese să locuiască printre morţi; şi că în patru zile s-a aprovizionat cu săgeţi, motiv pentru care în opt zile a apărut marea stea numită Quetzalcoatl. Şi ei adaugă că el a fost întronat ca Domn".[55]

Este imposibil să nu simţi calitatea ermetică a acestei povestiri, care, datorită inspiraţiei sale poetice profunde, poate fi considerată printre cele mai frumoase texte ale marilor tradiţii religioase.

Astfel, în parabolă, Quetzalcoatl o alege pe Venus pentru a reprezenta sufletul; această planetă este astfel situată în centrul dramei cosmice în care omul va juca unul dintre rolurile principale.

După ce apare pentru prima dată pe cerul de vest[56], Venus dispare „sub pământ” şi rămâne ascunsă timp de câteva zile, reapărând, mai strălucitoare ca niciodată, pe cerul de est, când se reuneşte cu soarele. Sufletul urmează acelaşi traseu: coboară din căminul său ceresc şi intră în întunericul materiei, pentru a se ridica din nou, glorios, în momentul disoluţiei corpului. Mitul lui Quetzalcoatl semnifică exact acest lucru. Puritatea absolută a regelui se referă la starea planetei atunci când aceasta nu este încă decât lumină. Păcatele şi remuşcările sale corespund fenomenului întrupării acestei lumini şi asumării dureroase, dar necesare, a formei umane; abandonarea lucrurilor acestei lumi şi focul fatal pe care îl aprinde cu propriile mâini arată preceptele care trebuie urmate pentru a nu pierde existenţa umană: atingerea unităţii eterne prin detaşarea de sinele trecător şi sacrificarea acestuia.

O pagină din *Codex Borbonicus* conţine un document iconografic care arată aceeaşi relaţie între Venus şi suflet: există o imagine a unui războinic mort înconjurat de obiecte rituale; printre acestea, masca sa este semnificativă, deoarece este masca Stelei Dimineţii în forma sa umană, arătând în mod clar că sufletul războinicului reprezintă planeta în drumul său spre unirea cu soarele. Acelaşi gând este exprimat în următorul citat:

”... Mă rog Majestăţii Voastre, Domnul nostru cel mai omenesc ... să credeţi de cuviinţă ca cei care au murit în acest război să fie primiţi cu sentimente de puritate şi iubire de tatăl nostru Soarele”[57].

Pentru azteci, moartea în luptă era purificarea supremă, iar acest preot se roagă ca soarele să păstreze spiritul mortului demn de a fi adunat înapoi la cer. În acest sens, divinitatea are nevoie de ajutorul omului. Datorită faptului că ea se desprinde puţin de ea însăşi în fiecare creatură, ea ar sfârşi prin a muri dacă individul, ducând o viaţă de întuneric şi inconştienţă, ar distruge particula pe care a primit-o în loc să o întoarcă încă mai strălucitoare decât înainte.

Cu alte cuvinte, creaţia este considerată imposibilă decât prin sacrificiu: sacrificiul Soarelui dezmembrat printre oameni (Steaua de seară - spiritul înainte de întrupare - era un fragment de lumină smuls înainte de declinul său); sacrificiul oamenilor pentru a restabili unitatea originală a soarelui.

Într-un alt pasaj referitor la acelaşi mit - pe care Sahagun l-a păstrat din fericire - este uşor de văzut relaţia care există între sufletul uman, reprezentat de Venus, şi Soare. Se spune că, odată ce Quetzalcoatl a pornit în pelerinajul său spre est - un pelerinaj care trebuie să reprezinte cu siguranţă trecerea „subterană” a planetei înapoi spre soare -, un număr de:

---

55 Ibid., p. 9.

56 „Occidentul este prima ţară a omenirii, locul ei de naştere.” Seler.

57 Sahagun, op. cit., Vol. I, p. 457

«... necromanți i-au ieșit în întâmpinare pentru a-l opri să înainteze mai departe, spunându-i lui Quetzalcoatl: "Unde te duci? De ce ți-ai părăsit poporul? Cui te încredințezi? Cine va face penitență? Iar Quetzalcoatl, răspunzând acestor necromanți, le-a spus: „Nu aveți cum să opriți plecarea mea, căci trebuie să plec"; iar necromanții l-au întrebat din nou pe Quetzalcoatl: "Unde te duci? Iar el a răspuns: „Mă duc la Tlapallan". "De ce te duci?", au întrebat necromanții. Iar el a răspuns: "Au venit să mă cheme, Soarele mă cheamă". La care ei au răspuns: „Du-te, și drum bun".»[58]

Dar documentul care aruncă cea mai mare lumină asupra acestui punct este cel care se referă la comuniunea pe care era obișnuit să o facă o dată pe an cu Huitzilopochtli, zeul soarelui înainte de toate. În cazul în care ar trebui să fie considerat doar un ritual printre multe altele, citățm pasajul în care Sahagun vorbește despre condițiile pe care preoții din Tenochtitlan au considerat necesar să le impună celor care participau la ceremonii:

"Tinerii care urmau să primească trupul lui Huitzilopochtli au fost obligați să slujească un an . . . și împreună cu tinerii, slujitorii celorlalți zei . . . au făcut un serviciu și o penitență mari, din cauza cărora au suferit mai multă slăbiciune și epuizare decât puteau suporta . . . când s-a terminat anul, au celebrat sărbătoarea în onoarea lui Huitzilopochtli . . . Au luat semințe de cereale și le-au curățat bine... le-au măcinat cu grijă, apoi, când făina a fost foarte fină, au făcut aluat și cu acesta au modelat corpul lui Huitzilopochtli. A doua zi, un bărbat pe nume Quetzalcoatl a lovit trupul lui Huitzilopochtli cu o săgeată cu cap de piatră și i-a înfipt-o în inimă. După ce l-au ucis, l-au sfărâmat în bucăți. . și au dus inima lui Huitzilopochtli stăpânului sau regelui, iar tot trupul și bucățile, care erau ca sărutările lui Huitzilopochtli, le-au împărțit în părți egale între băștinașii din Mexic și Tlatelolco . ... astfel au împărțit între ei cele patru vase din trupul lui Huitzilopochtli... în districte, fiecare persoană mânca o bucată din trupul zeului, iar cei care mâncau erau băieți tineri..."[59]

Este surprinzător să observăm cum, la fel ca în cazul botezului și al remiterii păcatelor, cercetătorii au acordat de obicei doar o atenție trecătoare faptului că popoarele meso-americane practicau sacramentul comuniunii. Cu toate acestea, pare clar că ceremonia de sacrificiu a *Unității* în *Multiplicitate* nu poate decurge decât din principiul răscumpărării materiei și, prin urmare, trebuie să își aibă rădăcinile într-o doctrină extrem de spirituală.

Iată un poem aztec care confirmă existența unor legături spirituale între individ și Soare:

Ofer, ofer cacao înflorită: ca să fiu trimis la Casa Soarelui!
Frumoasă și foarte bogată este coroana de pene de quetzal:
fie ca eu să cunosc Casa Soarelui; fie ca eu să merg în acel loc!
Oh, nimeni nu conține în sufletul său frumoasa floare ametitoare:
flori rare de cacao care își dau parfumul în apa lui Huexotzinco.
De fiecare dată când soarele urcă pe acest munte, inima mea plânge și este tristă:
de-ar fi floarea inimii mele; pictată în culori frumoase!
Regele celor care se întorc cântă despre flori!
Este o beție înflorită; bucurați-vă de sărbătoare, o, prinți;
este un dans frumos: aceasta este Casa Tatălui nostru Soarele.
Stăm pe zidul turcoaz:
pădurea quetzal este înconjurată;
cel care locuiește în Peșteri este lângă apă.
Aici să se termine în sfârșit, câmpia șarpelui:
Port pe umăr un scut turcoaz,

58 Ibid.
59 Ibid., pp. 290-2

tremurând în vânt floarea roşie a iernii.[60]

Soarele este numit regele celor care se întorc: ar fi greu de găsit o dovadă mai exactă a credinţei *nahuatl* în originea cerească a individului.

Se poate observa, de asemenea, că Casa Soarelui, care nu este altceva decât firmamentul, este înconjurată de turcoaz şi de pene de quetzal, lucruri preţioase care simbolizează sufletul. Se vorbeşte deci despre o viziune a lumii Unităţii în care sufletul uman se bucură în sfârşit de prezenţa divină. Este clar că aceeaşi Unitate este reprezentată în discurile solare în care un cerc de pietre preţioase şi altul de pene înconjoară de obicei simbolul corpului ceresc.

Faptul că cerul este descris în poem ca fiind Casa turcoazului şi a penelor de quetzal coroborează interpretarea noastră a mitului lui Quetzalcoatl, deoarece eroul nostru deplânge faptul că trebuie să părăsească exact astfel de case:

«*.. Demonii i-au spus din nou lui Quetzalcoatl: "Fiul meu, cântă. Iată cântecul pe care trebuie să-l cânţi". Şi Ihuimecatl (unul dintre demoni) a cântat: Voi pleca din casa mea de pene de quetzalli, din casa mea de jad*."»[61]

Şi când a devenit conştient de noua sa condiţie, şi-a exprimat cu tristeţe nostalgia pentru unitatea pierdută:

". . A fost un lucru rău că într-o zi mi-am părăsit casa. Fie ca cei absenţi să fie trişti. Am luat-o ca pe un lucru greu şi periculos. Cei care au un trup de pământ să fie şi să cânte; eu nu am fost crescut în chinuri servile."[62]

Cei absenţi a căror simpatie o cere nu pot fi alţii decât locuitorii lumii cereşti din care a coborât brusc; aluzia sa la cei care au un "trup de pământ" trebuie să fie îndreptată către cei care nu îşi mai amintesc de originea lor divină.

Nostalgia unităţii pierdute este tema majorităţii poeziei Nahuatl. Iată câteva exemple din documente aztece:

Cu cât plâng mai mult, cu cât sunt mai chinuit,
cu atât inima mea poate să nu dorească mai mult,
nu am eu, când totul este spus, să merg în Ţara Misteriului?
Aici pe pământ inimile noastre spun:
"O, prietenii mei, de-am fi nemuritori,
o, prieteni, unde este ţara în care nu se moare?
Oare să mă duc eu? Oare mama mea locuieşte acolo? Tata locuieşte acolo?
În tărâmul misterului...
Inima mea se cutremură dacă măcar nu ar trebui să mor, să nu pier...!
Sufăr şi simt durere.
Ţi-ai lăsat faima deja bine întemeiată,
O, Prinţule Tlacahuepantzin.
Adevărul este că aici nu suntem decât sclavi.
*Oamenii **sunt** doar în faţa Celui prin care totul trăieşte.*
Naşterea vine, viaţa vine pe pământ.
Pentru scurt timp ne este împrumutată,
gloria celui prin care totul trăieşte.
Naşterea vine, viaţa vine pe pământ.[63]

---

60 Angel María Garibay, "Romances de la Muerte", Las Letras Patrias, No. 2, Mexico, 1954. p. 18.
61 Anales de Cuauhtitlan, op. Cit., pp. 9, 10, 11.
62 Ibid.
63 Angel Maria Garibay, Las Letras Patries, No. 2, Mexico, 1954. p. 12.

Noi venim doar să dormim,
Noi venim doar să visăm:
Nu este adevărat, nu este adevărat că venim să trăim pe pământ:
Iarbă de primăvară suntem, devenim.
Ea vine, se întinde glorios, scoate muguri,
floarea trupurilor noastre deschide câteva petale, apoi se ofilește![64]

Creația ta, protecția ta o extinzi, o, Dătătorule de viață.
Nimeni nu poate spune că nenorocirea îl va chema departe de partea ta!
Pietre frumoase dau naștere și pene de quetzal se deschid:
poate că ele sunt inima ta, o, Dătător de viață.
Nimeni nu poate spune că nenorocirea îl va chema departe de partea ta!
Poate că trăim doar acolo: Bucură-te!
Doar un timp scurt putem fi adunați împreună,
gloria poate fi atinsă mereu:
nici unul dintre oameni nu-ți este prieten.
Pentru puțin timp florile tale
îți sunt împrumutate: flori uscate în sfârșit!
Tot ce înflorește pe tronul tău și în compania ta -
nobilime, regalitate, imperiu, în mijlocul câmpiei -
este împletit cu florile tale: flori uscate în sfârșit! [65]

După cum am văzut, mesajul spiritual al lui Quetzalcoatl abordează rezolvarea problemei dureroase a dualității umane. Parabola regelui din Tollan începe să vorbească despre principiile detașării și renunțării prin care omul își poate redescoperi propria unitate și, de asemenea, pune bazele unei preoții. Pentru azteci, Quetzalcoatl era Domnul rugăciunii și al penitenței:

"*. . . Quetzalcoatl făcea penitență, străpungându-și picioarele și scoțând sânge cu care păta și însângera țepușele de maguey... și acest obicei și ordin preoții și slujitorii idolilor mexicani l-au preluat așa cum Quetzalcoatl îl folosise ...*"[66]

Știm, de altfel, că în Tenochtitlan preoții de rang înalt purtau toți titlul de Quetzalcoatl și, bineînțeles, acest nume, perpetuat atât de constant de-a lungul secolelor, nu era singurul factor care îi unea cu fondatorul religiei Nahuatl. Până la sfârșitul Imperiului, prinții-preoți mesoamericani, considerați a fi reîncarnări ale lui Quetzalcoatl, efectuau ritualuri în care erau evocate momente importante din viața sa mitică. Cercetătorul german Eduard Seler dă un exemplu de astfel de practici în rândul zapotecilor:

"*Din descrierea părintelui Purgoa a modului în care era transmisă puterea, este evident că acești preoți erau considerați imagini vii ale zeului toltecilor... Deși castitatea era impusă acestor preoți ... la anumite sărbători ei erau forțați să se îmbete și să aibă relații cu fete. Dacă una dintre acestea rămânea însărcinată și dădea naștere unui fiu, acesta era destinat să îi succeadă preotului șef. Acest lucru este în concordanță cu povestea lui Quetzalcoatl, zeul-preot al toltecilor. . . care și-a uitat castitatea în beție. . și pentru acest păcat a fost forțat ... nu numai să-și părăsească orașul, ci și țara și să meargă spre est, unde a ridicat un rug funerar pentru a se distruge, iar din foc inima sa s-a ridicat la ceruri sub forma planetei Venus*"[67].

64 Angel Mara Garibay. Historia de la Literatura Nahuatl, Porrua, S.A., Mexico, 1953. p- 91.
65 Ibid., p. 148
66 Sahagun, op. cit., Vol. 1, p. 296.
67 Eduird Seler, Bulletin 28, Smithionun Institution. Washington. 1904, p. 276.

După această experienţă sexuală, preoţii au urmat, fără îndoială, planul de eliberare al lui Quetzalcoatl şi este probabil că, odată ce şi-au cedat locul unui succesor, s-au închis într-o retragere sfântă care se încheia cu moartea rituală simbolizată de focul izbăvitor.

Ceremoniile funerare obişnuite printre azteci par să fi derivat, de asemenea, din doctrina lui Quetzalcoatl. Se presupunea că mortul trebuia să depăşească şapte încercări dificile înainte de a ajunge la finalul dorit al călătoriei sale: locul în care „morţii se terminau şi nu mai erau". În acel moment, crezând că morţii nu mai au nevoie de ajutor, supravieţuitorii care efectuau ritualul au pus capăt ofrandelor lor. Cele şapte încercări - dintre care ultima a constat în confruntarea cu teribilul zeu al morţilor - au durat patru ani, iar locul în care „morţii se sfârşesc şi nu mai sunt" a fost atins doar dacă au reuşit să scape de dominaţia sa. Acest moment mult dorit este cel în care spiritul, scăpând de întunericul materiei, îşi regăseşte în sfârşit originea în lumină; iar moartea care ameninţă să îl reţină reprezintă anihilarea individului care vine cu o pregătire interioară insuficientă. Diverse semne leagă aceste încercări de diferite etape din viaţa lui Quetzalcoatl, după ce acesta şi-a abandonat capitala. Printre altele, este vorba de râul imens de pe drumul care duce la eliberare. În loc să traverseze singur, Quetzalcoatl construieşte un pod pentru ca „pajii" sau discipolii săi să-l poată urma. Această construcţie a podului vorbeşte încă o dată despre misiunea sa de a stabili comunicarea între pământ şi cer, de a uni omul cu zeul.

Fie că sunt îndeplinite în viaţă sau după moarte, aceste rituri care redau parabola omului transformat în planetă trebuie să reprezinte încercările care însoţesc trecerea omului la niveluri spirituale superioare, care îl apropie progresiv de unirea cu transcendentul. Ele trebuie să aibă legătură cu riturile secrete de iniţiere în care neofitul era pregătit să primească sufletul şi să înveţe să moară, adică să îşi sacrifice **eul** perisabil pentru a renaşte într-o viaţă regenerată. Astfel, misterele nahuatl, ca şi cele ale tuturor celorlalte tradiţii, aveau un singur scop: ca omul să fie absorbit în zeu. Din acest motiv, popoarele meso-americane îl considerau pe Quetzalcoatl drept omul devenit zeu.

Practica misterelor de iniţiere explică un fenomen altfel de neînţeles în religia Náhuatl. La prima vedere pare, conform textelor aztece, ca şi cum destinul omului în lumea cealaltă ar fi determinat doar de modul accidental al morţii sale. Sahagún povesteşte că, pe lângă încercările deja menţionate, exista:

> *". . un alt loc în care se spunea că merg sufletele morţilor, paradisul pământesc numit Tlalocan, în care se spunea că există multă bucurie şi confort, şi nici un fel de tristeţe ... Merg acolo cei ucişi de trăsnete, înecaţi în apă, cei care suferă de lepră, răni, cruste, gută, hidropsie, cei care mor de boli contagioase; ei nu ard, ci îngroapă trupurile acestor bolnavi. . . . Celălalt loc, unde merg sufletele morţilor, este cerul unde trăieşte soarele. Cei care merg în cer sunt cei ucişi în războaie şi prizonierii care au murit în puterea duşmanilor lor..."* [68]

Din aceste credinţe s-a dedus că nahuatlii considerau că comportamentul în viaţă nu are nicio consecinţă pentru suflet. Acest punct de vedere contrazice complet ceea ce ştim despre legile morale în vigoare în Tenochtitlan. Conform unei astfel de viziuni, de exemplu, nevoia imperativă de penitenţă şi purificare care domină viaţa aztecă ar părea să fi fost doar un incident, fără rădăcini în gândirea nahuatl; totuşi, de fapt, aceasta constituia însăşi esenţa sa.

De fapt, existenţa umană era privită ca o pregătire pentru moarte, care reprezenta adevărata naştere obţinută prin eliberarea de sinele finit, muritor. Probabil în acest sens trebuie să înţelegem expresia curioasă: ... ora naşterii ... este numită ora morţii [69]... deoarece copilul nou-născut trebuie să reprezinte mormântul spiritului care se deschide doar în momentul dizolvării corpului. Pe de altă parte, înţelepţii azteci:

> "*... spuneau că nu au murit, ci s-au trezit dintr-un vis pe care îl trăiseră . . . şi au*

68 Sahagun, op. cit., Vol. I, p. 318.
69 Ibid., Vol. I, p. 599.

redevenit spirite sau zei. . . . Spuneau, de asemenea, că unii au fost transformaţi în soare, alţii în lună şi alţii în diferite planete..."[70]

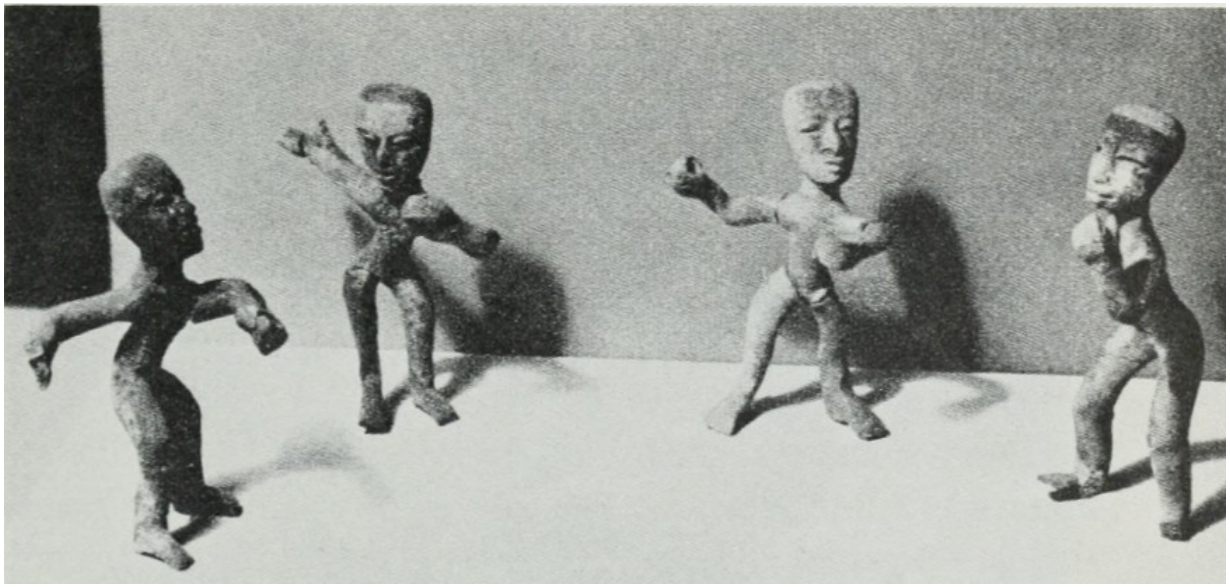

Planşa 13. Dansatori teotihuatecani. Muzeul Naţional Mexican

Planşa 14. Păpuşi Teotihuatecan. Muzeul Naţional Mexican

70 Ibid., Vol. II, p. 309.

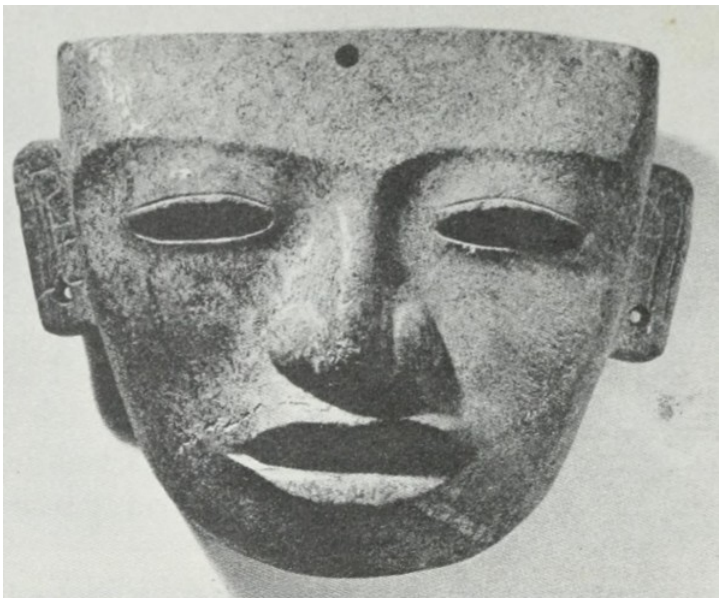

Planşa 15. Mască teotihuatecană. Muzeul Naţional Mexican

Planşa 16. Chalchiuhtlicue, zeiţa râurilor. Din Teotihuacan, acum în Muzeul Naţional Mexican

S-ar părea că nu toți oamenii au obținut această naștere glorioasă. Multe dintre descrierile lui Sahagun specifică faptul că doar prinții și înalții demnitari erau transformați în spirite sau stele, ceea ce indică faptul că Inițierea care determina destinul sufletului nu era accesibilă tuturor. Poate că cei care rămâneau în afara Misterelor erau cei care mergeau în Paradisul Terestru. După cum am văzut, morții care mergeau pe acest tărâm al desfătării erau doar îngropați, precum sclavii sacrificați la moartea unui mare domn, în timp ce aceștia din urmă erau incinerați și aveau astfel acces la cele mai înalte grade ale Inițierii.

Se poate presupune că aceste inițieri erau riguros controlate de un ordin religios. Cel mai important ordin din Mexicul antic a fost cel al Cavalerilor Vultur și Tigru, care, deși în Tenochtitlan a dobândit un caracter predominant războinic, trebuie să fi existat inițial în scopul inițierii în misterele sacre. Mai târziu vom oferi dovezi arheologice în acest sens, când vom discuta despre primul centru Náhuatl în care simbolismul vulturului și tigrului a fost clar definit; dar datele colectate despre acest Ordin în secolul al XVI-lea de istoricul Muñoz Camargo dezvăluie, de asemenea, originea sa mistică:

> *".. Această ceremonie de înnobilare a băștinașilor din Mexic și Tlaxcala și din alte provincii de limbă mexicană este demnă de menționat. . . . Aceștia făceau cavaleri oamenii cu mare ceremonie, pentru că mai întâi erau închiși timp de patruzeci sau șaptezeci de zile într-un templu al idolilor lor; ei posteau în tot acest timp și nu comunicau decât cu cei care îi serveau; la sfârșitul acestei perioade erau duși în Marele Templu și li se dădeau acolo doctrine importante de viață pe care trebuiau să le păstreze și să le păzească; și înainte de toate acestea îi batjocoreau, cu multe cuvinte insultătoare și satirice, și îi loveau, chiar în față, cu multe mustrări. . . . În tot timpul postului lor nu s-au spălat. Înainte de aceasta, erau cu toții mânjiți și vopsiți în negru, și cu semne de adâncă umilință că ar fi putut concepe și ajunge la o milă și o răsplată atât de mare, păzindu-și brațele pe tot parcursul postului lor, conform rânduielilor, uzanțelor și obiceiurilor atât de bine păstrate între ei. De asemenea, aveau obiceiul de a ține ușile unde posteau închise cu ramuri de laur, un copac foarte apreciat printre băștinași."*[71]

După cum se poate observa, partea centrală a acestor teste de inițiere este detașarea predată de Quetzalcoatl ca mijloc de eliberare de dualitate.

Profitând de această aspirație mistică pentru a-și promova propria dorință de putere, aztecii au înlocuit exaltarea vieții spirituale cu moartea fizică; iar cercetătorii au avut tendința de a considera stilizările lor artistice macabre drept o expresie a gândirii nahuatl. Însă vestigiile arheologice arată că, departe de a fi caracterizat toate popoarele meso-americane, o astfel de stilizare este limitată la perioada de cuceriri sângeroase care a început la sfârșitul secolului al X-lea, odată cu sosirea vânătorilor nomazi. În centrele anterioare, în locul acestor reprezentări ale morții și ale zeilor distrugători, găsim simboluri ale învierii, fapt care nu ar trebui să ne surprindă, deoarece transcendența lui Quetzalcoatrs se datorează tocmai rolului său de răscumpărător. Acest rol, confirmat de toate documentele, este exprimat prin imagini de o putere de sugestie surprinzătoare în povestea vizitei sale în Țara Morților.

Am văzut că, după ce s-a distrus prin foc, Quetzalcoatl a rămas opt zile „sub pământ". Un fragment din acest mit, provenit dintr-un manuscris dictat în nahuatl la scurt timp după cucerire și publicat în spaniolă sub titlul „Legenda Soarelui", oferă detalii mai complete despre această coborâre în Infern:

> *«Atunci zeii s-au sfătuit și au spus: "Cine va locui aici? Cerul este fixat; și Doamna Pământ, cine va locui acolo, o, zei?" Toți au fost tulburați.*
>
> *Dar Quetzalcoatl s-a dus; a venit la Regatul Morților, la Domnul și Doamna Regatului Morților. Atunci el a spus: "Iată de ce am venit. Tu ascunzi oase prețioase. Am*

71 Diego Muñoz Canargo, *Historia de Tlaxcala*, Mexico, 56-8.

venit să le iau. Dar Regele Morților i-a spus: ”Ce vrei să faci, Quetzalcoatl?” Iar el a răspuns din nou: ”Zeii sunt îngrijorați cu privire la cine va locui pe pământ”.

Domnul Regatului Morților a spus: "Este bine. Sună trâmbița melcului meu și poartă-l de patru ori în jurul cercului tronului meu de smarald".

Dar pentru că melcul nu avea un clește, el a chemat viermii. Aceștia au făcut găuri prin care au intrat imediat viespile și albinele de noapte.

Stăpânul Împărăției morților a spus din nou: "Este bine, ia oasele! Dar el le-a spus vasalilor săi cei morți: "Totuși, spuneți-i, o, zei, că trebuie să le lase în urmă! Dar Quetzalcoatl a răspuns: „Nu, le voi lua pentru totdeauna”. Dar dublul său[72] i-a spus: "Spune-le că voi veni să le iau! Cu aceasta el a putut să se întoarcă în sus și a luat oasele prețioase. Într-un loc erau oasele unui bărbat, în altul ale unei femei. Le-a adunat, a făcut un pachet și le-a luat cu el.

Dar iarăși Stăpânul Morților le-a spus vasalilor săi: "Doamne, într-adevăr le-a luat, oasele prețioase. Veniți și săpați-i o groapă”. Ei au venit și au făcut așa: el a căzut în groapă, răvășind pământul; prepelițele l-au speriat; el a căzut ca un mort; și astfel a împrăștiat oasele prețioase pe pământ, iar prepelițele le-au ciugulit și le-au mâncat.

Dar Quetzalcoatl și-a revenit repede, a plâns pentru ceea ce se întâmplase și a spus dublului său: "Dublul meu, cum va fi acest lucru? Iar el a răspuns: "Cum va fi? Este adevărat că le-ai pierdut. Așa să fie!”.

Apoi le-a adunat, adunându-le una câte una, a făcut din ele un pachet și le-a dus la Tamoanohan.

Și când a ajuns la Tamoanohan, Quilaztli le-a măcinat din nou; a aruncat oasele măcinate într-un vas de lut prețios, iar peste ele Quetzalcoatl și-a aruncat sângele, luat de la un membru viu, și atunci toți zeii au făcut penitență, motiv pentru care au spus: "Se nasc cei vrednici de zei, de vreme ce pentru noi au făcut penitență vrednică"».[73]

Sângele cu care Quetzalcoatl a stropit oasele aduse din morți reprezintă focul divin care salvează materia - vom vedea mai târziu că sângele și focul au aceeași semnificație simbolică - și este clar că acest mit vorbește despre nașterea omului în spiritualitate.

Dar ceea ce este cel mai remarcabil la aceste narațiuni este rolul pozitiv pe care îl acordă materiei. S-a văzut că, dacă Venus trebuie să traverseze pământul pentru a se uni cu Soarele, regele din Tollan pornește în călătoria sa eliberatoare numai după ce a comis actul carnal. De asemenea, Quetzalcoatl nu reușește în misiunea sa terifiantă în Țara Morților decât după ce a luat forma unui câine și datorită viermilor și albinelor: adică, cu ajutorul unor creaturi care nu au conștiință. Acest lucru arată că, departe de a fi un element inutil care deranjează doar spiritul, materia este necesară, deoarece numai prin acțiunea reciprocă a uneia asupra celeilalte se obține eliberarea.

S-ar părea că, dacă materia este salvată de spirit, spiritul, la rândul său, are nevoie de materie pentru a o putea transforma în ceva asemănător energiei conștiente, fără de care creația ar înceta să existe. Fără această sinteză perpetuă a contrariilor pe care omul o realizează în el însuși, lumea ar dispărea; pentru că, la fel ca în cazul omului, pericolul care amenință Soarele este pur și simplu acela de a cădea în inerția materiei. O dovadă în acest sens este faptul că, în timpul călătoriei sale nocturne - exact în momentul în care este nevoie de ajutorul omului - Soarele devine tigru și sub această formă este numit Soarele Pământului, în nahuatl Tlachitonatiuh. Aceasta implică faptul că spiritul cade fatal în materie și poate fi salvat doar prin reconcilierea celor doi poli opuși între care oscilează. Această ipoteză este susținută și de credința aztecă cu privire la destinul sufletelor războinicilor. Ei spuneau că, după ce au întâlnit soarele care răsare, acestea au format o gardă de corp de-a lungul cerului, dar nu l-au urmat spre vest, acea parte a lumii cunoscută sub numele de „Țara nașterii”. Aceste suflete, fiind deja rezultatul efortului spre unificare, care este exact testul pământesc, erau eliberate pentru totdeauna de pericolele dualității.

---

72 Dublul lui Quetzalcoatl este câinele Xolod.

73 Leyendas de Los Soles, tradusă din Nahuatl de Angel Maria Ganbay și inserată în a sa *Historia de la Literatura Náhuatl*, Editorul Porrua, Mexico, 1953, pp. 295-6.

Personalitatea lui Quetzalcoatl rezumă această sinteză vitală. Ca Venus, el este spiritul pur condamnat la întrupare; ca câine (Xolotl), el este materia; probabil din acelaşi motiv, aztecii îl considerau zeul gemenilor şi al altor fenomene duale. În a treia sa formă, el este zeul dătător de suflare care, punând în mişcare materia impregnată cu spirit, permite crearea energiei luminoase sau a sufletului.

Această energie, indispensabilă mişcării universului, nu poate ieşi în mod vizibil decât din om, deoarece numai el posedă un centru susceptibil de a-şi transforma spiritul. Fără acest punct dinamic de uniune, spiritul ar fi destinat să se piardă în materie. Salvându-se pe sine, omul - al cărui arhetip este Quetzalcoatl - salvează creaţia. Acesta este motivul pentru care Quetzalcoatl este, înainte de toate, Răscumpărătorul.

După cum arată parabola regelui din Tollan, această mântuire nu este uşor de obţinut. Pentru a reconcilia materia şi spiritul din care este format, omul individual trebuie să poarte toată viaţa o luptă dureros de conştientă; el este un câmp de luptă în care doi duşmani se confruntă fără milă. Victoria unuia sau altuia va decide dacă el trăieşte sau moare; dacă materia învinge, spiritul său este anihilat odată cu el; dacă spiritul învinge, corpul „înfloreşte" şi o nouă lumină merge să dea putere Soarelui. (Imaginea acestor flori este cea mai frecventă în literatura nahuatl; şi se afirmă în mod expres că scopul Colegiului în care nobilii erau iniţiaţi în misterele religiei era de a face „corpul să înflorească şi să rodească").

Într-un capitol ulterior vom vedea că acest război de „înflorire", reînnoit continuu în fiecare creatură conştientă, este simbolizat de doi curenţi divergenţi, unul de apă, unul de foc - care în cele din urmă se unesc. Vom vedea, de asemenea, că crearea a tot ceea ce există pe pământ este rezultatul interpenetraţiei active a acestor două elemente opuse.

Mitul diferitelor sori sau ere ale lumii nu face decât să confirme aceste interpretări.

Patru sori au fost distruşi înainte de cel actual. Primul, Soarele Nopţii sau Soarele Pământului, simbolizat de un tigru, este în mod clar domnia materiei întunecate fără speranţă de răscumpărare. Singur printre cei patru sori, niciunul dintre locuitorii săi nu poate fi salvat: este, aşadar, definitiv steril.

Al doilea, reprezentat de Quetzalcoatl ca zeu al vântului, este Soarele Aerului, adică al spiritului pur destinat să se întrupeze. Locuitorii săi sunt transformaţi în maimuţe.

Urmează Soarele Ploii de Foc, din care scapă doar păsările; şi, în sfârşit, Soarele Apei, din care apar peştii.

Astfel, atâta timp cât aceste patru principii de viaţă rămân izolate, ele pier, deoarece pentru creaţie - singurul mijloc de supravieţuire - ar fi necesar un punct de contact în care unul să poată acţiona dinamic asupra altuia.

De aceea, al cincilea Soare (cinci este numărul centrului) este Soarele Mişcării, al întâlnirii în om. . . Numele acestui Soare este **Naollin** (Patru Mişcări), acum este al nostru, prin care trăim astăzi ... A fost Soarele lui Quetzalcoatl ..."[74]

Acest soare, a cărui emblemă este un chip uman, nu reprezintă doar regiunea centrală, ci şi ceea ce este deasupra şi ceea ce este dedesubt, adică cerul şi pământul. Simbolul lumii astfel reunite este o cruce.

Este interesant de observat că principiile creative fundamentale din religia nahuatl sunt aceleaşi cu cele conţinute în mitul celor patru sori arşi. Acest lucru dovedeşte că, în ciuda faptului că au fost considerate esenţiale, ele nu au fost considerate apte să trăiască decât prin crearea unui centru în care se stabileşte sinteza lor.

Parabola lui Venus ne învaţă că acest centru se află în inima omului şi de aceea sarcina supremă a existenţei umane este de a smulge inima din starea sa de multiplicitate autodistructivă. Din cauza acestei credinţe, aztecii obişnuiau să pună o piatră preţioasă în gura morţilor, pentru a reprezenta inima ieşind, strălucitoare şi pură, din focul care mistuie trupul:

"... Ei spun că atunci când domnii şi nobilii mureau, puneau o piatră verde în gura

74 Leyenda de Los Soles, op. cit., p. 121.

lor... şi ei spun că aceasta era inima mortului..."[75]

Datorită aceleiaşi credinţe, cel mai frecvent semn care simbolizează Soarele în hieroglifele meso-americane este o piatră preţioasă.

Acest lucru ne permite să înţelegem cu atât mai uşor că luptele, spaimele şi sacrificiul lui Quetzalcoatl în timpul călătoriei sale primejdioase în Infern, precum şi pelerinajul dureros al regelui din Tollan înainte de a deveni lumină, sunt imagini ale aceleiaşi revelaţii. În fiecare caz se arată că numai prin scufundarea în centrul materiei - pământ în primul caz, corp în al doilea - se poate ajunge la realitatea finală. Numai adevărata cunoaştere permite mişcarea către profunzimea interioară. Stăpân al cunoaşterii, Quetzalcoatl porneşte în aventura sa care îl poartă la marginea lumii - la orizontul unde cerul şi pământul se întâlnesc - după ce a devenit conştient de dualitatea condiţiei sale şi de calea pe care trebuie să o urmeze pentru a se elibera de ea.

Dată fiind analogia esenţială care există între natură şi om, acesta din urmă, eliberându-şi inima, devine meşterul care desăvârşeşte Universul, adică Unitatea Cosmică. Culturile meso-americane descriu din nou şi din nou formula mistică care exprimă uniunea dintre om şi Întreg. Speculaţiile matematice despre care se ştie că au ocupat un loc foarte important în studiile lor vizau calcularea fazelor succesive ale unirii dintre individ şi sufletul cosmic - dintre Venus şi Soare - faze care trebuie să conducă treptat la Unirea completă.

Credinţa aztecă, conform căreia era umană se va încheia şi va fi înlocuită de planete, indică probabil că sinteza contrariilor care acţionează în om trebuie să ajungă într-o zi la final şi că împărăţia separării va fi atunci depăşită pentru totdeauna. Poate din cauza acestei gigantice sarcini cosmice, supuşii lui Quetzalcoatl se autointitulau ”Marii Artizani” (Toltecas).

Ideile pe care le-am prezentat în acest capitol sunt reunite în mitul creaţiei celui de-al cincilea soare, care, sintetizând toate celelalte, conţine întreaga bază spirituală a religiei nahuatl. Iată textul acestui mit fundamental în forma în care l-a găsit Sahagun:

> «*... Se spunea că, înainte de a se face zi în lume, zeii s-au întâlnit şi şi-au spus unul altuia: "Cine va avea sarcina de a lumina lumea? La aceste cuvinte, un zeu numit Tecuzistecatl a răspuns şi a zis: ”Eu voi avea sarcina de a lumina lumea”. Apoi zeii au vorbit din nou şi au spus: "Cine altcineva? În acel moment, ei s-au uitat unii la alţii şi s-au sfătuit cine ar trebui să fie celălalt şi niciunul dintre ei nu a îndrăznit să se ofere pentru această sarcină; toţi s-au temut şi s-au scuzat. Unul dintre zei, căruia nu-i acordau atenţie şi care era afectat de cruste, nu a vorbit, ci a ascultat ce spuneau ceilalţi zei. Ceilalţi au vorbit cu el şi i-au zis: „Fii tu cel ce va lumina lumea, scârbă”, iar el cu bunăvoinţă s-a supus celor poruncite de ei şi a răspuns: „Milostiv primesc ceea ce voi porunciţi; aşa să fie”. Şi atunci cei doi au început să facă penitenţă timp de patru zile. După aceea au aprins un foc în vatra care era zidită într-o stâncă. . . . Tot ceea ce a oferit zeul numit Tecuzistecatl a fost preţios, căci în loc de ramuri a oferit pene bogate... în loc de pelete de fân a oferit pelete de aur, în loc de spini de maguey a oferit spini făcuţi din pietre preţioase: în loc de spini sângeroşi a oferit spini de coral roşu, iar copalul pe care l-a oferit era bun. Cel cu cruste, care se numea Nanautzin, în loc de ramuri a oferit bastoane verzi legate trei câte trei, în număr de nouă în total; a oferit pelete de fân şi spini de maguey şi le-a uns cu propriul său sânge, iar în loc de copal a oferit cruste din rănile sale ... pentru fiecare dintre aceşti zei au construit un turn ca un munte; în aceşti munţi au făcut penitenţă timp de patru nopţi. ... apoi au aruncat vasele şi toate celelalte lucruri cu care au făcut penitenţă. Acest lucru a fost făcut la sfârşitul ... penitenţei lor, când în noaptea următoare, la miezul nopţii, trebuiau să-şi înceapă sarcinile; când focul ardea de patru zile ... zeii s-au aşezat în două rânduri, unii de o parte a focului, alţii de cealaltă parte, iar apoi cei doi menţionaţi mai sus s-au aşezat în faţa focului, cu faţa la el, în mijlocul celor două rânduri de zei, toţi stând în picioare, şi apoi au vorbit şi i-au spus lui Tecuzistecatl: "Ei, Tecuzistecatl, intră tu în foc! Şi atunci el s-a pregătit să se arunce în el; dar cum focul era mare şi ardea foarte tare, a simţit*

75 Sahagun, op. Cit., Vol. I, p. 317.

o căldură mare, i-a fost frică şi nu a îndrăznit să se arunce în el, ci s-a întors. Din nou s-a întors să se arunce în flăcări, adunând putere, dar ajungând la el s-a oprit; de patru ori a încercat, dar niciodată nu a îndrăznit să se arunce în el. Era o lege conform căreia nimeni nu trebuia să încerce mai mult de patru ori. Deci, după ce a încercat de patru ori, zeii au vorbit cu Nanautzin şi i-au spus: „Ei, deci, Nanautzin, încearcă tu". Şi după ce zeii i-au vorbit, el a făcut un efort, a închis ochii, s-a repezit înainte şi s-a aruncat în foc, iar apoi a început să crape şi să ardă în foc ca unul care se prăjeşte. Când Tecuzistecatl a văzut că se aruncase în foc şi ardea, s-a repezit înainte şi s-a aruncat în flăcări ...»[76]

Este aproape inutil să subliniem că în acest mit se află începuturile întregii doctrine a lui Quetzalcoatl. Ca şi în parabola regelui din Tollan, lumina vine din focul sacrificial; şi acelaşi accent este pus pe purificare, umilinţă şi renunţare. Vedem că alesul zeilor este cel scorojit, cel al cărui corp se dezintegrează, adică cel care, după ce şi-a îndeplinit sarcina de reconciliere a contrariilor, a început să se desprindă de sinele său fragmentar.

Această poveste, cu detaliile sale rituale şi formulele sale secrete, pare să constituie modelul pentru încercarea finală a iniţierii, care duce prin moarte la viaţa veşnică.

Dar ceea ce este atât de uimitor este rolul cosmic atribuit virtuţii morale: Soarele care dă viaţă universului se naşte din sacrificiul omului şi poate subzista numai dacă este susţinut de puterea interioară. De fapt, în acest mit, individul este cel care aduce salvarea universală, iar acest lucru indică faptul că mişcarea care iniţiază al cincilea Soare este spiritualitatea. Aşadar, pe un drum diferit, ajungem din nou la concluzia că Era lui Quetzalcoatl este cea a apariţiei sufletului, centrul unificator care, conform înţelegerii noastre, este însăşi esenţa întregii gândiri religioase.

Sensul celei de-a doua părţi a mitului ne conduce la aceeaşi concluzie:

«... Când soarele a început să răsară, părea foarte roşu şi se clătina dintr-o parte în alta şi nimeni nu se putea uita la el, pentru că lua vederea de la ochi, strălucea şi arunca raze splendid, iar razele lui se revărsau peste tot; apoi a răsărit luna în aceeaşi parte a răsăritului, la fel ca soarele; mai întâi soarele, iar în urma lui luna. Iar cei care povestesc spun că au avut aceeaşi lumină strălucind, iar zeii au văzut că străluceau la fel şi au vorbit din nou şi au spus: "O, Zei, cum se poate aşa ceva? Este bine ca ele să meargă una lângă alta? Este bine că strălucesc la fel? Iar zeii au pronunţat sentinţa şi au spus: „Aşa să fie". Apoi unul dintre ei a luat-o la fugă şi a aruncat un iepure în faţa lui Tecuzistecatl, iar faţa acestuia s-a întunecat, strălucirea i-a fost stinsă, iar faţa lui a rămas aşa cum este acum. După ce amândoi s-au ridicat pe pământ, soarele şi luna au rămas nemişcaţi, fără să se mişte dintr-un loc; şi din nou zeii au vorbit şi au spus: "Cum putem trăi? Soarele nu se mişcă? Trebuie să trăim printre cei umili? Să-l înconjurăm cu toţii ca să reînvie prin moartea noastră". Şi atunci aerul s-a apucat să-i ucidă pe toţi zeii şi i-a ucis, şi se spune că unul numit Xolotl a refuzat moartea şi le-a spus zeilor: "O, zei, eu nu voi muri! Şi a strigat în aşa fel încât ochii i s-au umflat de lacrimi, iar când a ajuns la cel care ucidea a început să fugă; s-a ascuns printre tulpinile de porumb şi s-a transformat într-o rădăcină de porumb cu două tulpini ... şi a fost văzut şi descoperit, şi din nou a început să fugă şi s-a ascuns printre maguey şi s-a transformat într-un maguey cu două trupuri; a fost văzut din nou şi a început să fugă şi s-a aruncat în apă şi s-a transformat într-un peşte numit ***axolotl****, iar de acolo l-au luat şi l-au ucis; şi ei spun că, deşi zeii erau morţi, soarele nu se mişca; şi atunci vântul a început să sufle cu o suflare puternică şi a făcut soarele să se mişte pe cursul său... ».*[77]

Acest soare nemişcat, strălucind atât de splendid, care i-a făcut să-şi piardă vederea, pare să fi fost masa spiritului cosmic în starea sa pură, înainte de a avea loc orice comuniune, orice scufundare în materie. Doar sacrificiul zeilor - adică al oamenilor capabili de sacrificiu - şi suflarea

76 Ibid., Vol. II, pp. 12-14.
77 Ibid., Vol. II, pp. 15-16.

lui Quetzalcoatl reușesc să agite soarele; acest lucru ne face să ne gândim că, fără o astfel de intervenție, al cincilea Soare nu ar fi fost mai capabil de viață decât cele anterioare care fuseseră anihilate.

Așa cum am arătat anterior, pericolul care amenință Soarele este inerția. Numai mișcarea care are loc în inima omului între două contrarii care trebuie armonizate va salva Creația de acest pericol mortal.

În ceea ce privește episodul despre Xolotl - fratele geamăn al lui Quetzalcoatl și zeitate a fenomenelor duale - care refuză să moară, acesta poate fi un indiciu al relațiilor multiple care pot fi stabilite între materie și spirit.

Am examinat acum pe scurt toate textele relevante pentru discuția noastră. Fără îndoială, aceste texte ascund încă nenumărate secrete: va fi nevoie de multă răbdare și dragoste pentru ca ele să fie dezgropate vreodată.

În speranța de a stabili câteva puncte de referință pe care se vor putea baza viitoarele investigații, să încercăm acum să verificăm corectitudinea interpretărilor pe care le-am prezentat în această secțiune. Pentru a face acest lucru, va trebui să analizăm cu atenție glifele limbajului simbolic al religiei Nahuatl, așa cum se găsesc ele pe toate siturile cunoscute ale acestei civilizații, de la cele mai vechi la cele mai recente. Numai în cazul în care semnificația simbolurilor corespunde cu cea a relatărilor mitice, ipotezele noastre pot fi considerate ca fiind dovedite.

PARTEA III - Limba Nahuatl Simbolică

1. TOLLAN ANTIC

La sfârşitul perioadei arhaice, cunoscută sub numele de "formativă" deoarece precede imediat înflorirea culturilor meso-americane superioare, apare zeul focului, cea mai veche dintre zeităţile nahuatl. El îşi face apariţia în aceeaşi formă în care a fost venerat mult mai târziu de azteci: ca un bătrân cu faţa încreţită şi purtând un *brazier* (rug) pe cap.

Imagini ale acestei zeităţi antice au fost descoperite în cel mai vechi templu meso-american cunoscut - Cuicuilco, un edificiu circular situat la periferia actualului Mexico City şi găsit îngropat sub opt metri de lavă.

Pentru o lungă perioadă de timp, aceste prime manifestări ale unui spirit religios par să fi rămas unice, deoarece templul în sine, precum şi zeul Huehueteotl (Huehue, **vechi**; şi Teotl, **zeu**), sunt singurele expresii ale cultului divin care au fost găsite la Cuicuilco. Rămăşiţele arheologice descoperite în acest sit constau în reprezentări magice de oameni şi de animale.

Acestea sunt lipsite de simbolism şi nu diferă în niciun fel de rămăşiţele din perioadele anterioare. Singurele excepţii sunt cele două sau trei imagini ale acestui zeu antic care au fost dezgropate.

Nu se ştie cât timp a existat acest centru ritual, dar în cele din urmă a fost distrus de erupţia unui vulcan. Cu ajutorul studiilor comparative, s-a putut stabili că acest centru a încetat să mai existe încă din ultimele câteva secole dinaintea începutului erei noastre.[78] Având în vedere că toate caracteristicile sale culturale - ceramica, figurinele arhaice, zeul focului şi modul de construcţie - se regăsesc doar în Teotihuacan (la 50 de kilometri de Mexico City), se poate deduce că acest Teotihuacan a apărut la scurt timp după aceea şi s-a născut direct din centrul anterior.

Aşadar, Teotihuacan se sprijină pe fundaţii arhaice. Cu toate acestea, foarte curând, sămânţa delicată transplantată de la Cuicuilco a prins rădăcini în noul sol şi a înflorit luxuriant în religia nahuatl în toată bogăţia sa. În timp ce artiştii pictau şi sculptau limbajul simbolic religios în această imensă metropolă sacră, întregul ansamblu de cunoştinţe care caracterizează civilizaţia meso-americană s-a dezvoltat în forma sa finală.

Originile acestei culturi înalte sunt un mister total. Din cauza apariţiei anumitor motive tropicale, cum ar fi şerpii, păsările quetzal, scoicile tropicale şi ţestoasele, s-a crezut că a venit din sud; dar, deşi ar fi putut proveni iniţial din alte zone, aceste motive sunt atât de puternic integrate în unitatea spirituală a Teotihuacanului încât este imposibil să se presupună că ar fi putut fi transplantate acolo, deja transformate în simboluri. Desigur, speciile reprezentate trebuie să fi fost familiare teotihuatecanilor, dar arheologia a arătat că popoarele din aceste regiuni obişnuiau să călătorească mult. Cu toate acestea, nu putem presupune, doar din acest motiv, că formele culturale elaborate au fost transferate dintr-o regiune în alta, mai ales că simbolismul nahuatl caracteristic nu se ştie să fi existat nicăieri în altă parte în această perioadă. Cu toate acestea, ea a existat în Teotihuacan în exact aceeaşi formă în care aztecii au reînviat-o secole mai târziu.

Teotihuacan, cea mai veche metropolă din Meso-America, este, de asemenea, singura care posedă o istorie continuă din perioada arhaică până în perioada pur clasică. În alte situri, săpăturile au scos la iveală două faze, fiecare compusă din mai multe straturi diferite şi atât de complet distincte una de cealaltă încât au fost atribuite unor popoare fără legătură între ele. Numai în cea de-a doua fază au fost găsite urme ale unor culturi specifice şi diferenţiate; de aici rezultă că, în momentul în care oraşele mayaşe[79] sau zapotece[80] începeau să îşi dezvolte caracteristicile specifice în sud, Teotihuacan se ridica deja solid pe temelii şi dezvoltase religia, artele şi ştiinţele care aveau să prevaleze timp de mai bine de cincisprezece secole. Deşi nu reuşesc să explice ascendenţa lui Teotihuacan asupra întregului Mexic antic - o ascendenţă care provine mai degrabă din geniul său

78 Igrucio Marquina, *Arquitectura Prehispanica*. Instituto NjcionaI de Antropologia e Historia, Mexico, 1951.

79 Sylvanus G. Morley, La Civilization Maya, Fondo de Cultura Economica, Mexico. 1947 (Anient Maya, Oxford, 1947).

80 Alfonso Caso, Calendario y Escritura de los antiguos culturas de Monte Alban, Mexico, 1947.

incomparabil - aceste simple date cronologice ne ajută totuşi să ne orientăm în labirintul societăţilor meso-americane.

Vom face bine să ne amintim că, în limba nahuatl, cuvântul Tollan înseamnă „mare oraş sau metropolă" şi că toate capitalele de pe platoul înalt purtau acest nume, pe lângă unul specific lor. Fiind arhetipul a tot ceea ce avea să urmeze, Teotihuacan este numit de obicei pur şi simplu Tollan, aşa cum apare pe anumite hărţi antice. Într-un studiu al celor mai importante dintre acestea, Aubin, cercetătorul francez al Americii antice, spune că situl Teotihuacan:

> «*... poartă numele Tollan . . şi nu Teotihuacan ... această anomalie aparentă, repetată într-o anumită măsură în Codexul Xolotl, poate proveni din faptul că, potrivit unui traducător al unei istorii a Teotihuacanului pe care o voi publica, acest oraş ar fi primit un nume toltec de la întemeietorii tolteci a căror metropolă era, "aşa cum Roma", spune traducătorul, "este cea a creştinilor"*».[81]

Învăţaţii azteci care şi-au transmis cunoştinţele fie în scris, fie prin informarea directă a cronicarilor spanioli, sunt de acord cu descoperirile arheologice despre acest Tollan, pe care îl considerau sursa cunoştinţelor şi a istoriei lor. Astfel, pentru a calcula vechimea nahuţilor, Sahagun, încă din primele pagini ale cărţii sale, fixează data acestui oraş primordial:

> "*În ceea ce priveşte vechimea acestui popor, se dovedeşte că de mai bine de două mii de ani a trăit pe acest pământ numit acum Noua Spanie, deoarece prin imaginile lor vechi există dovezi că faimosul oraş numit Tollan a fost distrus acum o mie de ani sau foarte aproape... iar în ceea ce priveşte timpul necesar construirii lui şi timpul în care a prosperat înainte de a fi distrus, este în concordanţă cu adevărul că au trecut peste o mie de ani, de unde rezultă că acest pământ a fost populat cu cel puţin cinci sute de ani înainte de Întruparea Răscumpărătorului nostru. Acest faimos şi mare oraş Tollan, foarte bogat şi bine orânduit, foarte înţelept şi puternic, a suferit norocul potrivnic al Troiei.*"[82]

Cronologia stabilită prin săpături nu face decât să confirme aceste calcule.

În plus, faptele sunt în acord cu ceea ce cronicarii afirmă întotdeauna: că regele din Tollan era Quetzalcoatl, creatorul întregii înţelepciuni umane. Arheologia stabileşte că Teotihuacan nu este doar locul în care a fost creată cultura Nahuatl, ci şi primul - şi pentru mult timp singurul - centru în care cultul lui Quetzalcoatl şi-a găsit expresia (Quetzal: *pasăre*; coatl: *şarpe*). În secolul al IV-lea, Teotihuacan dispunea deja de mari clădiri ornamentate cu şerpi împletiţi, o imagine complet necunoscută până în acel moment.

Dovada arheologică că şarpele cu pene nu a existat înainte de Teotihuacan şi că imaginile similare găsite în alte zone sunt mai târzii nu este un simplu detaliu tehnic: este argumentul ştiinţific care dovedeşte că Teotihuacan a fost primul oraş nahuatl.

Insistăm asupra acestui punct deoarece, în 1941, istoricii americani au organizat un congres în cadrul căruia, după mai multe sesiuni furtunoase, au adoptat o rezoluţie care afirma că capitala lui Quetzalcoatl nu a fost Teotihuacan, aşa cum au crezut cercetători de eminenţa lui Eduard Seler, ci un anume Tollan Xicotitlan (Tula, la 125 de mile de Ciudad de Mexico), care datează doar din secolul al X-lea, adică dintr-un moment în care Mesoamerica a suferit şocul brutal al invaziei în masă a vânătorilor nomazi şi s-a îndepărtat mult de misticismul epocilor anterioare.

Nu vom intra aici în speculaţii detaliate pe această temă. În altă parte, ne-am afirmat certitudinea că, în lumina materialului arheologic disponibil astăzi, o astfel de rezoluţie nu poate fi menţinută.[83] Nu numai că detaliile tehnice pe care se baza au devenit caduce, dar zece sezoane de

---

81 Mapa Quinatzin, Anales del Museo Nacional, Epoca I, Mexico, 1886.

82 Sahagun, op. cit., Vol. I, p. 12.

83 Laurette Séjourné, Tula, la Supuesta Capital de los Toltecas, Cuadernos Americanos, Mexico, January 1954.

explorări în Tula-Xicotitlan[84] au scos la iveală un centru civic de mâna a doua care, cu excepția câtorva sculpturi remarcabile, conține doar copii grosolane ale unor motive importate și, prin urmare, nu este posibil să fi fost leagănul unei culturi glorioase.[85]

Planșa 17. XOCHIPILLI, Domnul Florilor. Sculptură aztecă. Muzeul Național Mexican

84 Rapoartele privind aceste săpături au fost prezentate de arheologul Jorge Acosta. Acestea nu au fost publicate integral și se găsesc în biblioteca Institutului Național Mexican de Antropologie și Istorie.

85 Din cauza raritătii materialului dezgropat în Tula-Hidalgo - o situație cu adevărat extraordinară în Mesoamerica - Muzeul Național Mexican nu conține nicio sală dedicată culturii toltece (pe care ar trebui să o reprezinte), deși majoritatea centrelor arheologice periferice au secțiuni dedicate numai lor. Aceeași lipsă explică o lacună similară în expoziția de artă mexicană din 1952-1953, care a stârnit atât de mult interes atunci când a fost itinerată în Europa.

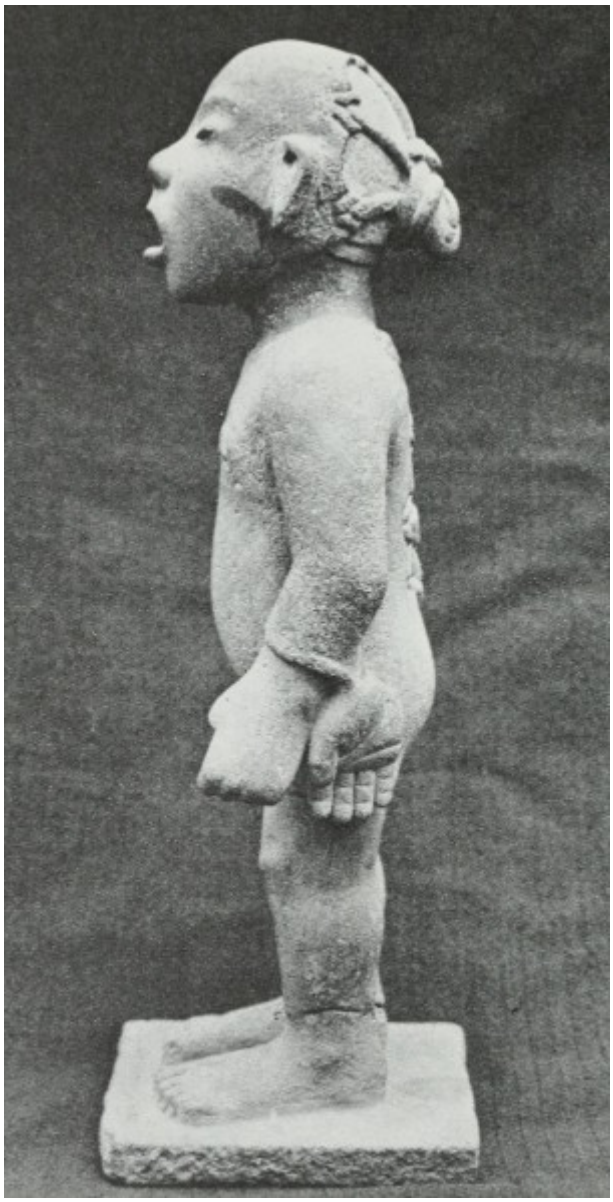

Planşa 18. Xipe, zeul jupuit. Sculptură aztecă. Într-o colecţie privată

Este deconcertant să constatăm că majoritatea cercetătorilor care preferă să se gândească la Tula-Xicotitlan ca la casa Quetzalcoatl, au ignorat faptul că imagini ale zeului existau deja într-un oraş cu aproape o mie de ani mai vechi. Este ca şi cum am plasa viaţa lui Hristos şi începutul erei noastre creştine în secolul al X-lea şi am ignora existenţa unor materiale istorice şi reprezentări ale crucifixului anterioare acestei date. Pentru a depăşi obstacolul, unii cercetători au încercat să susţină că şarpele penat formalizat de la Teotihuacan este doar unul dintre celelalte semne care reprezintă apa. Dar această teză, care ar fi echivalentă cu plasarea simbolismului creştin al crucifixului înaintea creştinismului, este inacceptabilă. Totul indică faptul că şarpele cu pene este un simbol a cărui semnificaţie pătrunde mult mai adânc decât reprezentarea unui obiect din natură.

Quetzalcoatl a învăţat că măreţia umană creşte din conştientizarea unei ordini spirituale; imaginea sa trebuie să fie, prin urmare, simbolul acestui adevăr. Penele şarpelui trebuie să ne vorbească despre spiritul care face posibilă cunoaşterea bucuriei supraomeneşti a creaţiei de către om - chiar dacă trupul său, ca şi cel al reptilei, este târât în praf. Ele sunt astfel, ca să spunem aşa, un cântec pentru cea mai înaltă libertate interioară. Această ipoteză este confirmată de simbolismul nahuatl în care şarpele reprezintă materia - fiind întotdeauna asociat cu zeii tereştri - iar pasărea cerul. Şarpele cu pene este astfel semnul revelaţiei originii cereşti a omului.

2. Teotihuacan: orașul zeilor

Din cauza apariţiei sale bruşte şi a vigorii sale creatoare, se pare că Teotihuacan trebuie să fi fost creat în plină strălucire a acestei revelaţii. Este ca un poem vast, în care fiecare detaliu face parte integrantă dintr-un ansamblu extrem de inspirat.

Surprinzător, nu au fost descoperite exemple anterioare ale principalelor sale motive, iar standardele sale au rămas practic neschimbate până în momentul cuceririi spaniole. Dar dacă este greu de crezut că unele dintre caracteristicile sale culturale - cum ar fi stilul său arhitectural, orientarea clădirilor sale şi detaliile sculpturilor şi picturilor - ar fi putut lua forma lor finală chiar de la început, este şi mai greu de imaginat cum sistemul de gândire pe care se bazează ar fi putut apărea brusc într-o stare de dezvoltare perfectă. Nu există nicio urmă care să arate cum a fost elaborată această operă prodigioasă. A fost o sarcină colectivă sau a unui singur om? Poziţia necontestată deţinută de Quetzalcoatl pare să sugereze a doua ipoteză. Oricum ar fi, şi în ciuda faptului că Teotihuacan îşi are rădăcinile adânc înfipte în lumea arhaică, este clar că numai o viziune a vastităţii spiritului uman - a scânteii divine care uneşte şi armonizează - ar fi putut da naştere puterii dinamice care trebuie să fi prezidat la întemeierea unui astfel de oraş, construit spre gloria şarpelui cu pene - adică a omului conştient.

Este semnificativ faptul că numele acestei prime metropole este „Oraşul zeilor” (sensul cuvântului nahuatl, Teotihuacan). Sahagun ne spune că a fost numit astfel deoarece:

> «*... Domnii înmormântaţi acolo, după moartea lor au fost canonizaţi ca zei, şi se spunea că nu au murit, ci s-au trezit dintr-un vis pe care l-au trăit; acesta este motivul pentru care anticii spuneau că atunci când oamenii mureau, nu piereau, ci începeau să trăiască din nou, trezindu-se aproape dintr-un vis, şi că se transformau în spirite sau zei . . şi astfel le spuneau morţilor: "Doamne sau Doamnă, trezeşte-te, căci începe să răsară, acum vine lumina zilei, căci păsările cu pene galbene încep să cânte, iar fluturii multicolori zboară"; şi când cineva murea, spuneau despre el că acum este* ***teotl****, adică a murit pentru a deveni spirit sau zeu*». [86]

Astfel, departe de a implica vreo credinţă politeistă grosolană, termenul Teotihuacan evocă ideea de divinitate umană şi arată că Oraşul Zeilor a fost chiar locul în care şarpele a învăţat în mod miraculos să zboare; adică, unde individul, prin creştere interioară, a ajuns la categoria de fiinţă cerească.

Metropola este construită în acest scop. Centrul său ritual este împărţit în două secţiuni, cerul şi pământul, unite la axa sa de un vast bulevard ascendent. La capătul cel mai înalt, la treizeci de metri deasupra celui inferior, se află piramidele soarelui şi lunii, precum şi nenumărate alte clădiri neexcavate până în prezent. La capătul inferior, o suprafaţă de patru sute de metri pătraţi constituie templul lui Quetzalcoatl.[87] Secţiunea cerească este compusă din elemente care se înalţă spre cer; cea terestră este o serie armonioasă de linii orizontale. Piramida Soarelui (planşa 1) pare să străpungă cerul, în timp ce casa şarpelui cu pene (planşa 2) pare să se odihnească pe pământ.

În conformitate cu cosmologia Nahuatl, toate monumentele sunt orientate în raport cu soarele. Această orientare are un detaliu interesant. Axa est-vest care, deoarece reprezintă traiectoria dramei întrupării şi eliberării, a fost utilizată ca punct de orientare în întreaga Mesoamerica, se află la şaptesprezece grade nord de linia adevărată. După investigaţii amănunţite, arhitectul Ignacio Marquina a descoperit cauza deplasării care se datorează faptului că piramida este îndreptată spre locul unde soarele coboară sub orizont în ziua trecerii sale prin zenitul cerului.

Există, fără îndoială, diverse explicaţii ezoterice pentru această preferinţă, dar cea mai evidentă este că, întrucât zenitul este centrul firmamentului, soarele, atunci când ajunge în acest punct, devine inima universului, iar acesta este un atribut care aparţine soarelui lui Quetzalcoatl.

---

86 Sahagun, op. cit., Vol. II, p. 309.

87 Toate datele privind arhitectura, amplasarea clădirilor şi orientarea Teotihuacanului provin din admirabila cercetare efectuată de arhitectul Ignacio Marquina în această zonă arheologică între 1917 şi 1920 şi descrisă în cartea sa deja citată.

Altfel spus, piramida este dedicată celui de-al cincilea soare, care a fost creat în mod expres în Teotihuacan. Deplasarea de şaptesprezece grade spre nord are astfel o semnificaţie atât de fundamentală încât această orientare a fost utilizată până în epoca aztecă.

Cadranul lui Quetzalcoatl este înconjurat de platforme înalte de şase metri, susţinute de piedestalele sanctuarelor care împart întreaga suprafaţă în părţi rituale (planşa 3).

Partea din spate a cvadrigolului este o clădire în formă de piramidă complet acoperită cu şerpi cu pene. Rampele scării care duce la sanctuarul care o încununa odinioară sunt înţesate cu capete de şerpi mari.[88] Suprafeţele plane de deasupra pereţilor înclinaţi au, suprapuse peste sculpturile în relief ale reptilei simbolice, o serie de capete ale lui Quetzalcoatl şi ale lui Tlaloc, zeul ploii, care alternează unul cu altul (planşele 4 şi 5). Aceste două capete sunt expresii simbolice diferite ale unuia şi aceluiaşi concept de bază al religiei Nahuatl: impulsul vital rezultat din unificarea elementelor opuse. Mai târziu vom vedea că, la fel ca Quetzalcoatl, Tlaloc este purtătorul seminţei luminoase care transformă materia - în acest caz pământul - în energie creatoare.

Toate acestea sugerează că locul ar fi putut fi Calmecac, ”casa în care corpul înmugureşte şi înfloreşte”, aşa cum numeau aztecii colegiul religios în care era educată nobilimea. Această presupunere este întărită de faptul că Calmecac din Tenochtitlan se afla sub patronajul lui Quetzalcoatl şi că învăţătura profesată acolo provenea în întregime din doctrina sa. Locuinţele numeroase şi neexplorate până în prezent din jurul piramidei trebuie să fi fost locuri de retragere pentru discipoli şi pentru ghizii lor spirituali.

Urcarea pe aleea sfântă trebuie să fi fost, fără îndoială, efectuată în ultima etapă a iniţierii şi ne putem imagina că a fost însoţită de o solemnitate profundă.

Drumul care trebuia străbătut, lung de doi kilometri şi lat de patruzeci de metri, era delimitat de terase flancate de clădiri unde neofitul trebuia probabil să se oprească şi să treacă prin ceremonii reprezentând pelerinajul lui Quetzalcoatl spre Orient. Este semnificativ faptul că templul Soarelui este situat la capătul estic al acestui bulevard, care era numit „strada morţilor” (Miccaotli), denumire care provine probabil de la faptul că iniţiatul suferea mai întâi o moarte rituală înainte de a înainta de-a lungul ei către Soare.[89]

Dacă ne amintim că Quetzalcoatl şi-a părăsit regatul numai după o experienţă care are toate aparenţele unei morţi prin iniţiere - patru zile închis într-un sicriu de piatră - putem presupune că neofitul a luat drumul lui Miccaotli numai după ce şi-a abandonat simbolic scutecele pământeşti.

Neofitul trebuia în cele din urmă să urce piramida Soarelui, înaltă de 75 de metri şi formată din trepte suprapuse extrem de înguste. Probabil că în vârful acestui munte artificial, prin intermediul focului izbăvitor, iniţiatul a pătruns în conştiinţa luminoasă a corpurilor cereşti.

Astăzi, Oraşul Zeilor nu mai trădează nimic din ardoarea mistică care trebuie să-i fi aprins pe oamenii care l-au locuit cândva. Mai la sud, în ţara mayaşilor, monumentele erau strâns integrate în viaţa pădurii şi şi-au păstrat caracterul într-un mod remarcabil. Dar fizionomia originală a Teotihuacanului a fost complet pierdută din cauza naturii ţării înconjurătoare. Înainte de sosirea spaniolilor, acesta fusese deja acoperit cu pământ şi încă se află, în cea mai mare parte, sub tabere de muncă.

Din cauza mantiei gri care o acoperă şi a faptului că majoritatea pietrelor sculptate au fost luate pentru construirea bisericilor din valea înconjurătoare şi că picturile care împodobeau odinioară centrul său ritual au dispărut, un aer de severitate impenetrabilă a înlocuit astăzi străvechea sa splendoare - Reduse la o puritate schematică, aceste clădiri sumbre, incolore, ca nişte corpuri ascetice lipsite de orice pasiune, vorbesc astăzi cu o duritate inumană despre formulele spirituale care le-au creat. Ele au fost deposedate de poezia simbolică care, cu ajutorul formei şi al culorii, le dezvăluia cândva adevărurile ascunse. Ele sunt acum atât de goale încât par doar

---

88 Este interesant de observat că civilizaţia Nahiutl a păstrat până la sfârşit obiceiul de a-şi înconjura templele cu reprezentări ale şerpilor. Printre puţinele rămăşiţe descoperite la piramida Soarelui, se numără două fragmente de reptile de pe un mulaj de bază. Acestea nu lasă nicio îndoială că piramida s-a conformat acestei reguli (planşa 6).

89 Din cauza numelui dat bulevardului, s-a crezut timp de mulţi ani că dealurile care îl mărginesc ascund morminte ale marilor lorzi. Excavaţiile au demonstrat că acest lucru este fals, ceea ce nu este surprinzător, deoarece practica incinerării cadavrelor corespundea unei idei centrale a doctrinei lui Quetzalcoatl.

rezultatul unor calcule matematice elaborate pe baza unor legi numerice rigide impuse omului de către stele.

Zona arheologică de la Teotihuacan a fost, din păcate, atât de puţin explorată, încât datele indispensabile pentru un studiu al acestei legi nu sunt disponibile şi doar câteva aspecte ale acesteia ne sunt accesibile.[90]

După cum am văzut, oraşul este construit în întregime în funcţie de orientarea piramidei Soarelui. Acest lucru arată clar cât de important a fost ciclul anual pentru fondatorii săi. Importanţa sa este subliniată şi mai mult de faptul că 365 de capete în relief împodobeau templul lui Quetzalcoatl şi de existenţa printre simboluri a unui semn reprezentând un an. În plus, cultul lui Venus impunea calcularea şi utilizarea unui calendar al revoluţiilor sale.

Dispunerea spaţiului şi a clădirilor sugerează, de asemenea, că aceeaşi lege numerică a determinat strict planurile. De exemplu, dacă examinăm diferite părţi ale centrului ceremonial, observăm că acestea sunt întotdeauna compuse din dreptunghiuri şi triunghiuri: curţi pătrate mari care înconjoară o piramidă, o formă care, la rândul ei, este pur şi simplu un dreptunghi încoronat cu un triunghi. Având în vedere că aceleaşi forme sunt utilizate în esenţă pentru simbolul unui an (planşa 7), această geometrie poate fi semnificativă, dacă îi putem descoperi semnificaţia. Vom încerca să o interpretăm cu ajutorul limbii simbolice Nahuatl, singurul instrument de care dispunem pentru a studia aceste lucruri îndepărtate.

3. LEGEA CENTRULUI

Deşi apare cu multe variaţii, simbolul nahuatl cel mai cunoscut este compus în esenţă din patru puncte - semnul căldurii solare - plasate în jurul unui centru. Am văzut că numărul 5 reprezintă centrul şi că este, de asemenea, punctul în care cerul şi pământul se întâlnesc; acest fapt a fost demonstrat pe deplin de Eduard Seler. Pentru a fi mai exacţi, ar trebui să spunem că această cifră cvadruplă, sau *quincunx*, este şi bijuteria preţioasă care simbolizează inima, locul de întâlnire al principiilor opuse. Astfel, vedem reunite într-un singur semn toate caracteristicile celui de-al cincilea Soare, sau inima cerească, care se manifestă şi în mitologie.

Este evident că *quincunxul* este pur şi simplu reprezentarea stilizată a pătratului surmontat de triunghi, centrul său fiind vârful piramidei reduse la un plan. (Dacă de la fiecare dintre cele patru colţuri ale unui pătrat tragem o linie către un centru situat deasupra, obţinem o piramidă). Prin urmare, este clar că nu numai miturile, ci şi simbolismul din Teotihuacan exprimă ideea celor patru elemente primordiale răscumpărate de un centru unificator, un concept care este nucleul gândirii nahuatl şi care determină toate manifestările sale cele mai importante. După cum subliniază Alfonso Caso: *... Această idee fundamentală a celor patru puncte cardinale şi a zonei centrale (de jos şi de sus) care formează a cincea sau zona centrală, se regăseşte în toate expresiile religioase ale poporului aztec...*"[91]

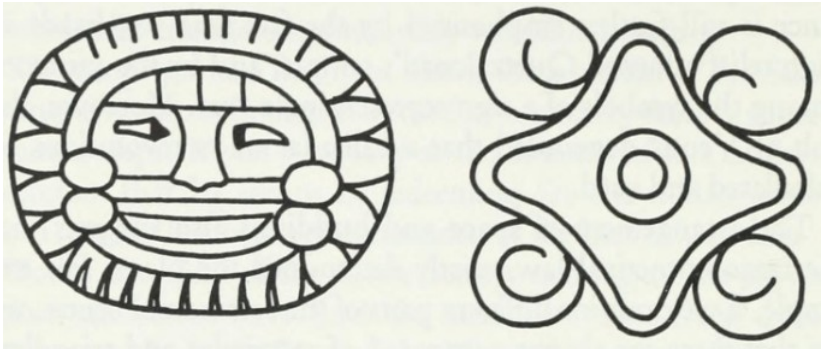

Fig. 1. Acest chip, care simbolizează al cincilea soare, alternează cu semnul lui Venus (dreapta) pentru a încadra o uşă într-unul dintre palatele din Teotihuacan.

90 Conform calculelor lucrătorilor tehnici din cadrul Institutului Naţional Mexican de Antropologie şi Istorie, mai puţin de o zecime din întregul Teotihuacan a fost descoperit până acum.

91 Alfonso Caso, El Pueblo del Sol, Fondo de Cultura Economica, Mexico, 1953, p. 21.

Quincunxul este un model de exprimare concisă și conține chiar mai multe semnificații decât cele de mai sus. S-a demonstrat pe deplin că revoluțiile sinodice ale lui Venus, de 584 de zile, au jucat un rol fundamental în Mesoamerica. Principala utilizare a calculelor din glifele și codurile mayașe, de exemplu, este de a înregistra atât conjuncțiile trecute, cât și cele viitoare ale acestei planete cu soarele pe perioade considerabile de timp. Deoarece anii Venus sunt calculați în grupuri de cinci (corespunzând la opt ani solari), numărul 5 este și simbolul lui Venus, adică al lui Quetzalcoatl.

Întregul sistem este construit foarte remarcabil. Nu este al cincilea Soare cel al zeului-om a cărui inimă a fost transformată în planeta Venus? Și nu este chiar Quetzalcoatl cel care a inaugurat Era Centrului, dezvăluind astfel existența unei forțe capabile să elibereze lumea de inerție?

Dar *quincunxul* îl însoțește și pe zeul focului, care este zeu al centrului și care, de aceea, este numit „ombilicul pământului”.

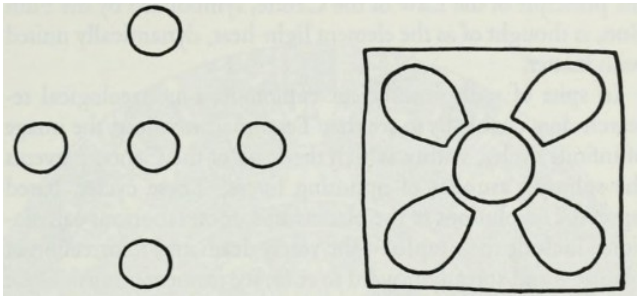

2 *2a*

Fig. 2. Cele cinci puncte dintr-o cruce sau ***quincunx****. 2a. Cele cinci puncte închise într-un pătrat. Quincunxul este semnul cel mai frecvent întâlnit în limbajul simbolic meso-american. În forma 2a, acesta apare de mai mult de cincizeci de ori pe unul dintre cele mai faimoase monumente solare aztece (a se vedea figura 4).*

Fig. 3. Quincunxul poate fi văzut aici în mod clar pe coafura zeului focului Teotihuatecan.

Sub numele de Xiuhtecutli, el reprezintă Stăpânul Anului sau Stăpânul Bijuteriilor Prețioase. Toate acestea confirmă faptul că principiul legii centrului, simbolizat de al cincilea soare, este gândit ca elementul lumină-caldă, unit dinamic cu materia.

În ciuda unei explorări din păcate insuficiente, cercetările arheologice ne permit să constatăm că Teotihuacan reflectă imaginea unor cicluri infinite, în cadrul cărora legea centrului împiedică despărțirea forțelor opuse. Aceste cicluri, bazate pe revoluțiile planetelor și pe calcule laborioase, îl includ pe cel mai simplu - moartea și învierea anuală a naturii - și se extind pentru a cuprinde unități imense. Aceste mari cicluri de timp corespund căutării mistice a momentelor de

eliberare supremă, adică de uniune între individ şi sufletul cosmic, între timp şi eternitate, între finit şi infinit.

Este probabil că nici un detaliu din Oraşul Zeilor nu a fost lăsat la voia întâmplării şi că calculele astronomice pe care mayaşii adorau să le înscrie pe monumentele şi în cărţile lor sunt implicite în fiecare măsură, fiecare linie şi fiecare ornament (Fig. 1). Precizia exactă cu care gândirea nahuatl este exprimată în mitologie şi simbolism ar fi fost imposibilă fără existenţa anterioară a unei ştiinţe exacte. Pentru a înţelege acest lucru, trebuie doar să ne imaginăm procesul speculativ necesar pentru a cuprinde un întreg tratat metafizic într-o singură imagine. Pentru a ne face o idee despre acest proces, să încercăm să urmărim câteva dintre variantele *quincunxului*.

Expresia sa cea mai simplă constă în cinci puncte, incluse sau nu într-un pătrat (figurile 2 şi 2a). Acestea simbolizează bijuteria preţioasă, emblema Soarelui, inima umană şi căldura. Fig. 2 este un detaliu dintr-o imagine a zeului focului din Teotihuacan (fig. 3); figura 2a apare de mai mult de cincizeci de ori pe unul dintre cele mai faimoase monumente solare aztece (fig. 4).

Dacă cele patru puncte exterioare, în loc să fie reprezentate prin cercuri, sunt tăiate, atunci spaţiul dintre ele ia formă şi apare sub forma unei cruci (fig. 5). Aceasta este cea mai comună formă a *quincunxului*. Apare pe imaginea unui zeu al focului (Fig. 6); pe o reprezentare aztecă a lui Quetzalcoatl (Fig. 7); şi pe un vultur solar (Fig. 8). Fără linia înconjurătoare, această cruce (Fig. 9) este caracteristică focului - se găseşte invariabil pe braziere şi arzătoare de tămâie aztece - şi lui Quetzalcoatl.

Aceeaşi cruce stilizată, cu punctele *quincunxului* clar marcate, este semnul caracteristic pentru Venus, Steaua Dimineţii (Fig. 10).

Fig. 4. Imaginea aztecă a unui ciclu cosmic. În centru, al cincilea Soare reprezentat ca la Teotihuacan, înconjurat de simboluri ale erelor anterioare. Doi şerpi de foc formează cercul exterior; caracterul lor înflăcărat este sugerat de volutele înstelate observate pe capetele umane din partea inferioară a figurii şi de motivul fluturelui de pe corpurile lor. (Muzeul Naţional Mexican).

Atunci când înseamnă ***mişcare***, al cincilea Soare este reprezentat prin două linii divergente care formează patru poli în opoziție și se unesc în centru (Fig. 11).

Dar Legea atotputernică a centrului nu este exprimată doar prin *quincunxul* concis. Ea este axa religiei lui Quetzalcoatl și, de fapt, reglementează întregul simbolism nahuatl, acesta din urmă ilustrând sau elucidând diferitele etape ale procesului continuu de transfigurare la care este supusă uniunea creatoare dintre materie şi spirit în centrul său.

Deoarece Realitatea supremă trăiește chiar în centrul materiei, varietatea formelor asumate de natură în regnurile animal și vegetal sunt considerate, ca să spunem așa, ca îmbrăcămintea sau manifestările exterioare ale acestei Realități. Ele diferă între ele doar prin nivelurile de conştiinţă pe care sunt capabile să le atingă.

Așa cum pe pământ scânteia divină generează viața în toată bogata ei varietate, tot așa *quincunxul*, sămânță a unei cosmologii revelate, înflorește într-o serie orbitoare de imagini. Deoarece aparţin universului formelor, aceste imagini par adesea înşelător de simple. Sperăm să putem arăta că adevărul este cu totul altul.

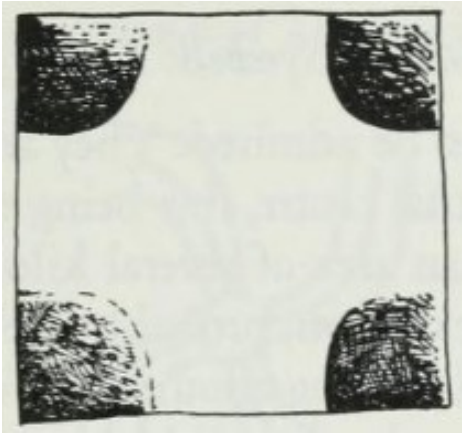

Fig. 5. În hieroglifele Nahuatl, această formă de ***quincunx*** *se numește „Crucea lui Quctzalcoatl”; în mayașă este „Crucea lui Kan” (Kan, galben).*

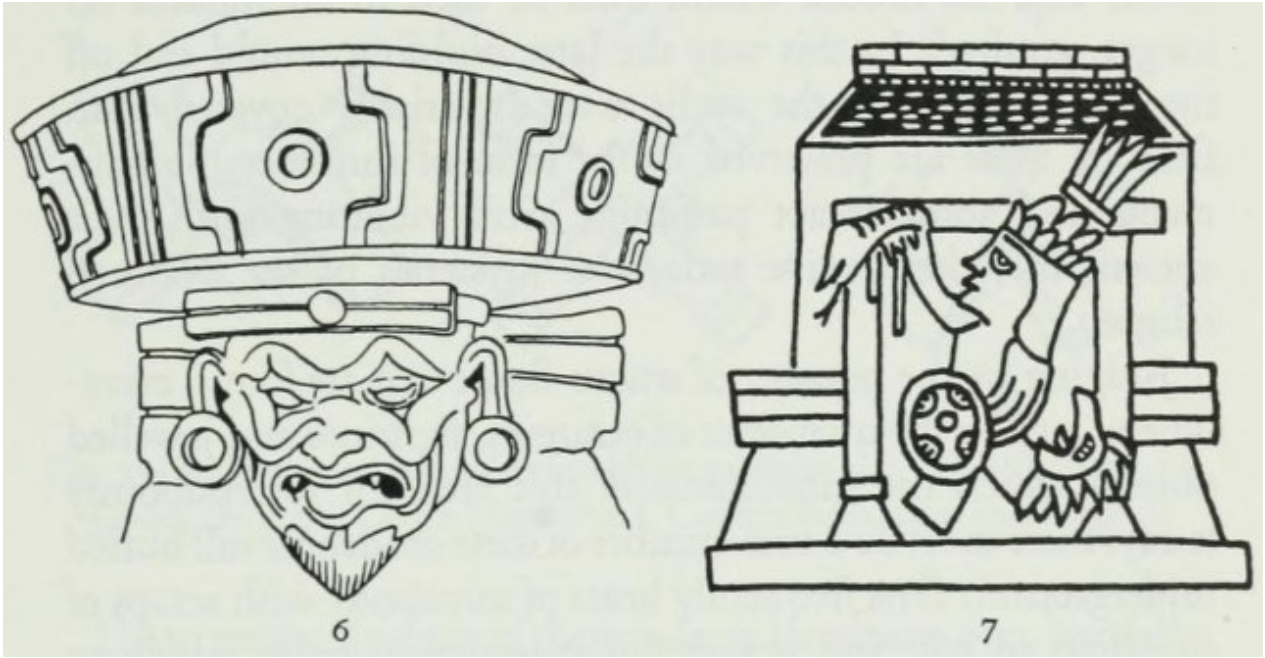

Fig. 6. Crucea lui Quetzalcoatl pe coafura unui zeu al focului. Din Cerro de las Mesas, Veracruz. (Muzeul Național Mexican).

Fig. 7. Crucea de pe scutul lui Quetzalcoatl. (Codex Florentine).

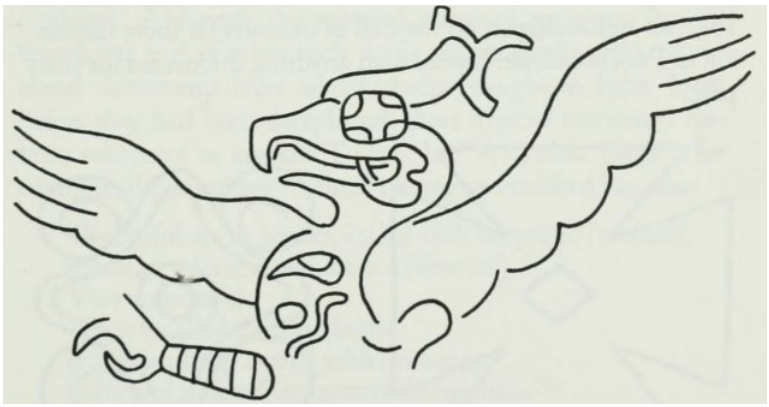

Fig. 8. Vultur purtând Crucea lui Quetzalcoatl, care este ochiul păsării. Obiect de obsidian excavat în La Venta, Tabasco. (Muzeul Național Mexican).

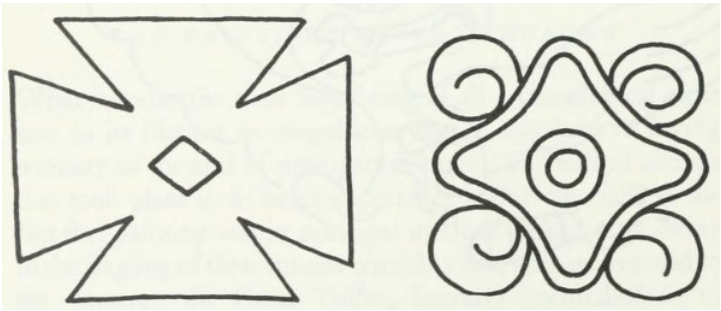

Fig. 9 (stânga). Crucea lui Quetzalcoatl așa cum apare în imaginile ceremoniei Focului Nou din Codex Borbonicus.
Fig. 10 (dreapta). Simbolul pentru Venus în scrierea hieroglifică teotihuatccană și mayașă.

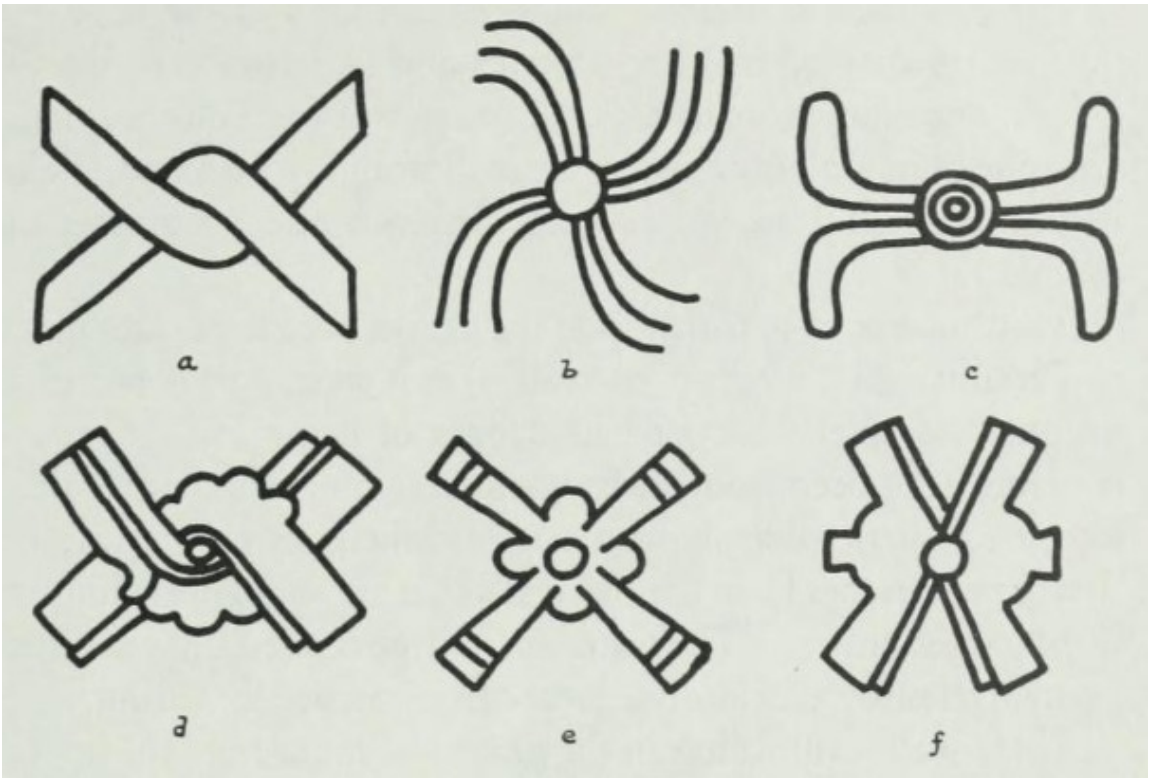

Fig. 11. Versiuni diferite ale mișcării hieroglifelor (a, b, c, Teotihuatecan; d. Codex Borgia; e. Codex Florentine; f. Codices Borbonicus și Borgia).

4. PICTURILE DIN TEOTIHUACAN

Ceea ce este astăzi cel mai interzis dintre toate oraşele arheologice a fost în timpul vieţii sale atât de magnific încât a fost ţinut în amintire până la sfârşitul epocii pre-spaniole. Schimbarea radicală care a avut loc în aspectul său exterior se datorează în special faptului că pictura a fost principalul său mod de exprimare. Din cauza fragilităţii acestor picturi murale, odată ce au fost expuse la intemperii, Marele Tollan, odinioară inegalabil prin formele şi culorile sale orbitoare, a dispărut şi, încet-încet, de-a lungul secolelor, a fost redus la contururile sale goale.

Dar, deşi picturile de pe piramide sunt acum doar linii palide şi şterse, au mai rămas urme în care strălucirea lor originală poate fi admirată. Acestea se găsesc în palatele din jurul centrului ritual, acesta fiind inima oraşului, şi sunt răspândite pe o suprafaţă de mai mulţi kilometri[92]. Păstrarea lor se datorează obiceiului, probabil religios, de a îngropa o clădire şi de a ridica alta deasupra ei. Zidurile clădirii anterioare erau demolate până la o înălţime de aproximativ un metru, iar molozul era apoi folosit pentru a umple suprafeţele care nu mai erau necesare. În acest fel, clădirea ulterioară o închidea pe cea anterioară. Deoarece pereţii erau invariabil acoperiţi cu fresce, acestea s-au păstrat sub formă de nenumărate fragmente şi câteva picturi intacte. Încă vibrând cu viaţa lor străveche, ele reînvie astăzi misterele religiei Nahuatl.

Judecând după numărul de podele din stuc care se găsesc pretutindeni şi după cantităţile de ceramică, figurine şi bijuterii pe care locuitorii acestei zone le vând astăzi pe ascuns, trebuie să existe un număr mare de astfel de reşedinţe încă îngropate sub pământ. Se aude frecvent de cineva care are resturi de pictură de vândut, iar acest obicei comercial a fost cel care, în 1942, i-a pus pe arheologi pe urmele unor comori mult mai importante pentru istoria precolumbiană decât tot ceea ce s-a descoperit în ultimii ani.

Până în prezent, doar trei dintre aceste palate au fost explorate chiar şi parţial. Deşi materialul obţinut reprezintă o parte infinitezimală din ceea ce ar putea oferi fiecare palat în parte, au fost deja scoase la lumină documente senzaţionale. Chiar înainte de a fi descifrate, aceste fresce au confirmat referinţele istorice la Tollanul antic. În "*A Toltec Elegy*", de exemplu, picturile sunt enumerate printre frumuseţile sale dispărute:

"*Frumoase sunt casele sale, încrustate cu turcoaz (mozaic),*
lustruite, împodobite cu stuc (fresce).
Foarte frumoase.
Ceea ce se numeşte o casă toltecă
este decorată artistic cu desene
modelate cu o măiestrie desăvârşită peste tot."[93]

Ixtlixochitl spune că toltecii:

> *"... au realizat cele mai mari fapte de pe pământ, erau vrăjitori, necromanţi, astrologi, poeţi, filosofi şi oratori... şi cei mai buni pictori de pe pământ*."[94]

Abundenţa frescelor descoperite în Oraşul Zeilor — care nu au egal în Mesoamerica şi poate chiar în întreaga lume — constituie o dovadă în plus că Teotihuacan a fost capitala toltecilor. (În ciuda faptului că a fost explorată mult mai amănunţit, Tula, din statul Hidalgo, nu a dezvăluit niciun centimetru de picturi murale.)

---

92 Arta sculpturii a înflorit în perioada Teotihuacan II, când a fost construit centrul ritual. Pictura, pe de altă parte, a înflorit în Teotihuacan III, perioada căreia îi aparţin aceste palate.

93 *Una Elegia Tolteca*, p. 6. Publicaţie a Societăţii Mexicano-Germane Alexander Humboldt, Mexic, 1941 (preluată din Manuscrisul din Madrid al lui Sahagun, Biblioteca Palatului şi copiată de Seler, 1891).

94 Ixtlixochitl, op. cit., Vol. II, p. 40.

Planșa 19. Coyolxauhqui, sora lui Huitzilopochtli. Simbolurile de pe obrajii ei pot fi văzute în formă schematică în figura 63.

Planșa 20. Coatlicue, zeița mamă

Nu este necesar să insistăm asupra necesității urgente de explorare a Teotihuacanului*, unde fiecare zid este, ca să zicem așa, o pagină dintr-un codex unic și splendid, care riscă să se piardă înainte ca conținutul său să fie studiat. Eu însumi am fost nevoit de mai multe ori să ascult pasiv povestea dificultăților întâmpinate în detașarea frescelor de pe vechile ziduri, care sunt uneori dezgropate în timpul aratului. ”Sunt atât de fragile”, se plânge lumea, ”încât multe sunt distruse înainte ca o singură bucată să poată fi salvată pentru a fi vândută ...”.

Aceste ziduri care se sfărâmă în mâinile țăranilor dețin cheia structurii spirituale a Mesoamericii.

Din fericire, ceramica, care în Teotihuacan a atins perfecțiunea unei mari arte, conține și ea numeroase simboluri. Au fost utilizate nenumărate tehnici decorative, dar există două tipuri principale în care sunt reprezentate scene religioase: fresca și basorelieful, numit **champ-levé**. Autorul *Analelor din Cuauhtitlan* se referea fără îndoială la primul dintre aceste tipuri, mai impresionant și mai frumos decât celălalt, când vorbea despre marele Quetzalcoatl, regele din Tollan:

> *„Era un meșter foarte priceput în obiectele sale din lut, în care mânca și bea... erau vopsite în albastru, verde, alb, galben și roșu ...”*[95]

Acestea sunt exact culorile regăsite în ceramica din Teotihuacan pictată în frescă. Reiterăm faptul că niciun obiect realizat cu această tehnică nu a fost descoperit în Tula-Xicotitlan. Ceramica din acest sit, numită Mazapan, pe care unii arheologi o consideră prototipul ceramicii toltece, este compusă din farfurii decorate uniform cu linii roșii ondulate (Fig. 12).

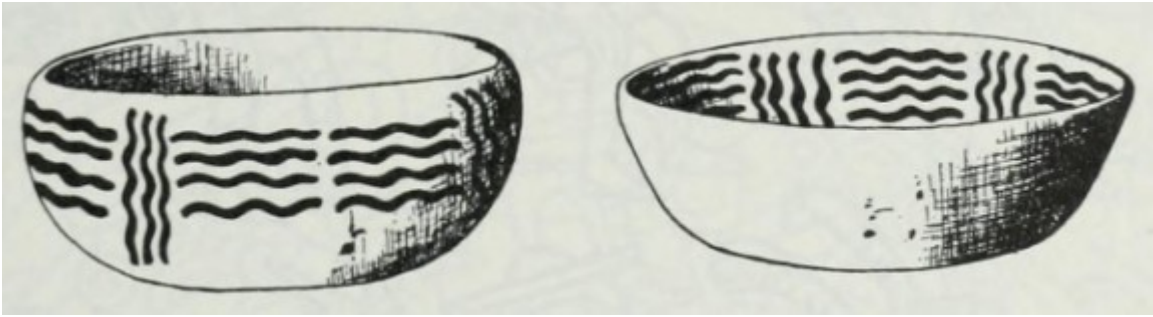

Fig. 12. Ceramică de tipul cunoscut sub numele de Mazapan, deoarece a fost descoperită pentru prima dată într-un sit cu acest nume, situat în apropierea centrului ceremonial din Teotihuacan. Tipul ilustrat este realizat dintr-o argilă cremoasă, de culoarea cafelei, cu linii roșii. Acest tip este caracteristic pentru Tula-Hidalgo, unde au fost descoperite cantități mari.

Astfel, datorită decorațiunilor de pe ceramică și bogăției conținutului celor câteva picturi murale descoperite, este posibilă studierea simbolismului nahuatl la sursa sa.

5. UNIUNEA APEI ȘI FOCULUI

Există dovezi că dinamica uniunii a două opuse stă la baza întregii creații, atât spirituale, cât și materiale.

Corpul „înmugurește și înflorește” numai atunci când spiritul a trecut prin focul sacrificiului; în același mod, Pământul dă roade numai atunci când este pătruns de căldura solară, transmutată de ploaie. Adică, elementul creativ nu este nici căldura, nici apa în sine, ci echilibrul dintre cele două. De fapt, în acest aspect dual se întâlnește frecvent divinitatea ploii cerești.

Deși în general considerat a reprezenta doar elementul apă, zeul Tlaloc este adesea strâns legat de foc. De exemplu, Era peste care a domnit a dispărut în cele din urmă sub o ploaie de foc, în

* În prefața acestei cărți vorbesc despre o perioadă de explorare desfășurată între octombrie 1955 și februarie 1956. În momentul în care această carte intră în tipar, tocmai am primit vestea bună că Ministerul Finanțelor din Mexic mi-a promis o nouă subvenție pentru continuarea acestei lucrări. L.S.

95 *Anales de Cuauhtitlan*, op. cit., p. 8.

timp ce cea care a fost distrusă de potop este guvernată de zeița apei terestre și nu are nicio legătură cu Tlaloc.

Legătura strânsă dintre Tlaloc și foc devine foarte evidentă atunci când acesta își asumă rolul de „zeu care locuiește în paradisul terestru și care le oferă oamenilor hrana necesară pentru viața lor fizică...”[96] În Teotihuacan există o frescă care ne ajută să clarificăm acest aspect, a cărei semnificație profundă nu va fi pe deplin apreciată până când nu vom avansa mai profund în analiza simbolurilor. Această frescă acoperă un perete al unuia dintre cele trei palate excavate. Deoarece scena descrisă este atât de similară cu Paradisul Terestru, așa cum i l-a descris informatorul aztec al lui Sahagun, ea a fost descifrată până în cele mai mici detalii.[97] Pe lângă faptul că subliniază un aspect tipic al culturii mesoamericane, și în special al culturii nahuatl — venerația cu care era tratată tradiția cea mai veche —, aceste scene prezintă un interes religios deosebit.

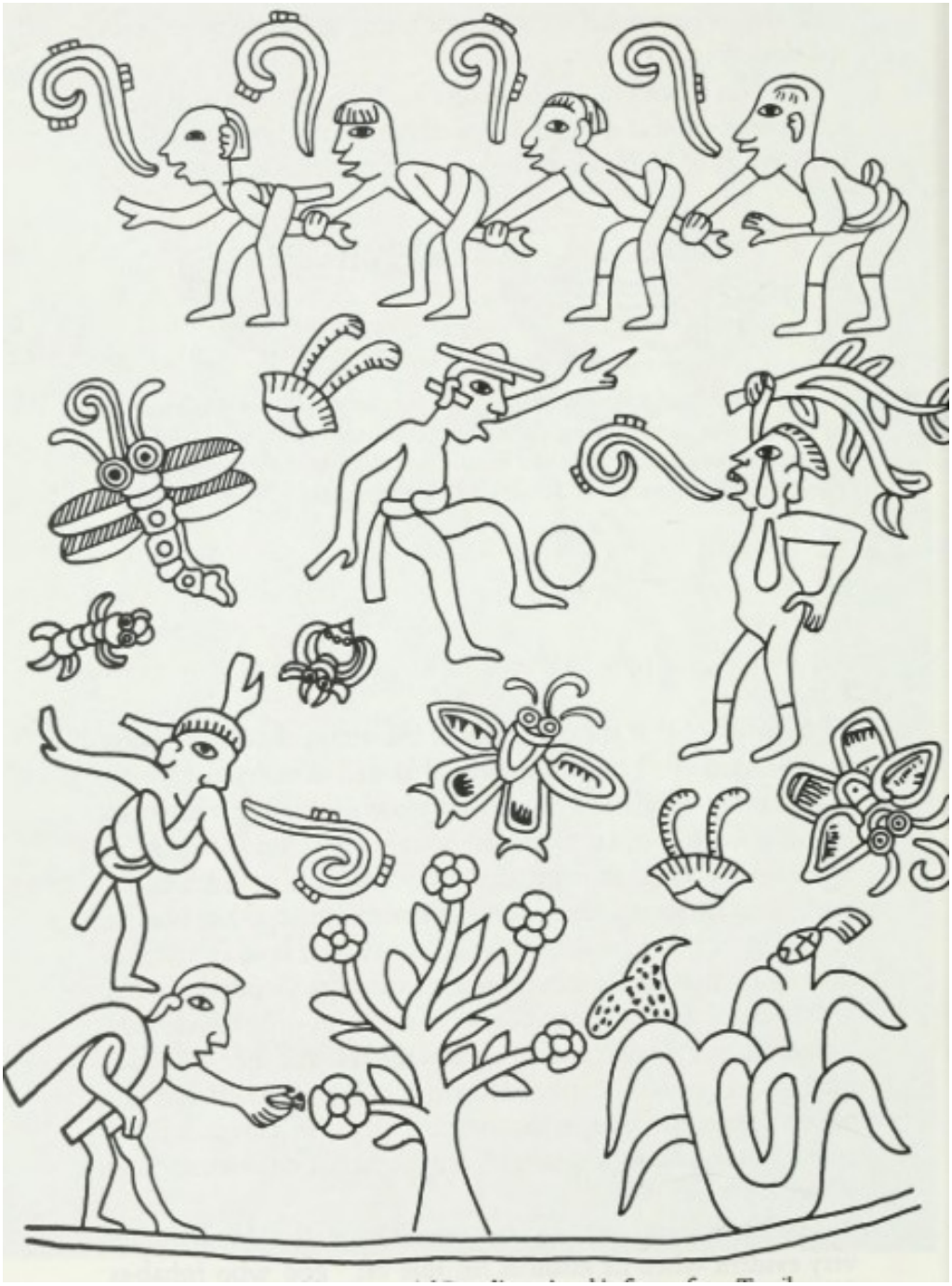

Fig. 13. Locuitorii Paradisului Terestru pictați în frescă, din Teotihuacan.

96 Sahagun, op. Cit., Vol. I, p. 22.

97 Alfonso Caso, El paraiso terrenal en Teotihuacan, Caudernos Americanos, Mexico, No. 6,1942.

Fig. 14. Tlaloc, zeul ploii, purtând crucea lui Quetzalcoatl; floarea soarelui iese din gura lui. (Frescă din Teotihuacan.)

Într-un capitol anterior, când am observat că morţii nu erau întotdeauna incineraţi, am emis ipoteza că cei care erau lăsaţi fără această purificare finală trebuie să fi fost cei neiniţiaţi care muriseră fără să fie mântuiţi; pentru că izolarea lor într-o locuinţă pământească, oricât de ideală ar fi fost, arată cât de mare era prăpastia interioară care se presupunea că îi separa de cei binecuvântaţi din ceruri.

Aceste picturi sunt indicii clare că locuitorii acestui Eden nu se ridicau deasupra stării umane (Fig. 13). Există figuri minuscule cu capete şi corpuri goale. Ele sunt în strânsoarea pasiunilor: unele râd, altele plâng. Ele participă la un tumult sălbatic de dansuri şi jocuri, toate delicios de expresive, dar neobişnuite în Oraşul Zeilor, unde impenetrabilitatea şi imobilitatea sunt regula.

Această imagine fermecătoare a creaţiei este încadrată într-un dreptunghi format din doi şerpi împletiţi şi acoperiţi cu semne de apă şi capete de Tlaloc.

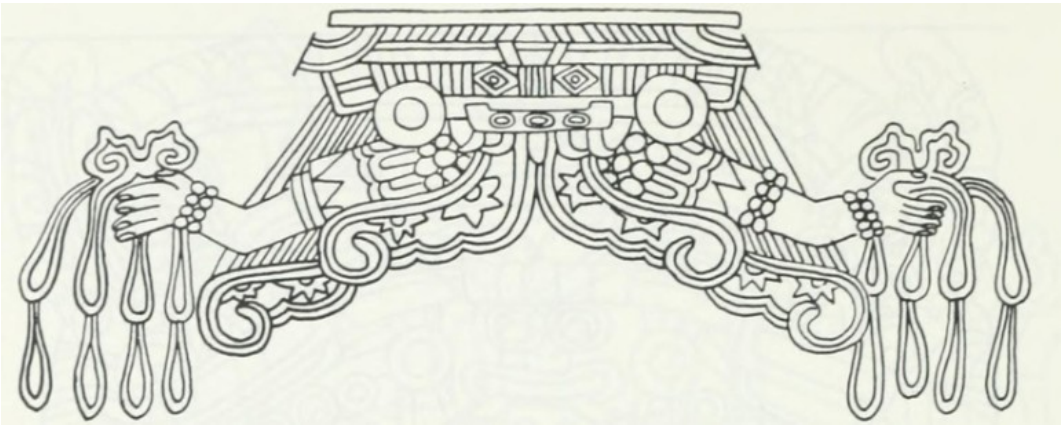

Fig. 15. Zeul Ploii prezidând Paradisul Terestru. Faţa este stilizată. Părul galben (linii diagonale) şi ochii romboidali ai măştii sunt caracteristici ale Zeului Focului.

Dreptunghiul, şarpele şi apa terestră sunt sinonime cu materia, dar capetele lui Tlaloc poartă hieroglife cereşti: *quincuxul* sub forma unei cruci (un semn cu siguranţă legat de foc[98]) şi floarea cu patru petale a soarelui (Fig. 14). Apariţia acestor simboluri ale focului nu ar dovedi în sine că era reprezentată uniunea contrariilor, dacă nu ar exista dovada mai clară conţinută în scena reprezentată

98 Sahagun precizează că acest zeu "... ţinea în mâna stângă un scut cu cinci pietre preţioase verzi dispuse în formă de cruce..". Op.cit.. Vol. I, p. 39.

imediat deasupra. Prezența lor în acest context i-a determinat pe mulți cercetători să le asimileze cu simbolul apei, deși o astfel de asimilare ridică probleme speciale pe care acești cercetători nu s-au obosit să le rezolve.

Zeitatea din centrul frescei a fost identificată ca fiind Tlaloc (Fig. 15); el este cu siguranță zeul care, potrivit lui Sahagun, domnește peste Paradisul Terestru. Masca decorată cu dinți, steaua de mare și liniile ondulate care împodobesc volutele care ies din gura sa; scoicile deschise pe care le ține în mâini și din care se scurg picături de apă, toate acestea îi dezvăluie identitatea (Fig. 16).

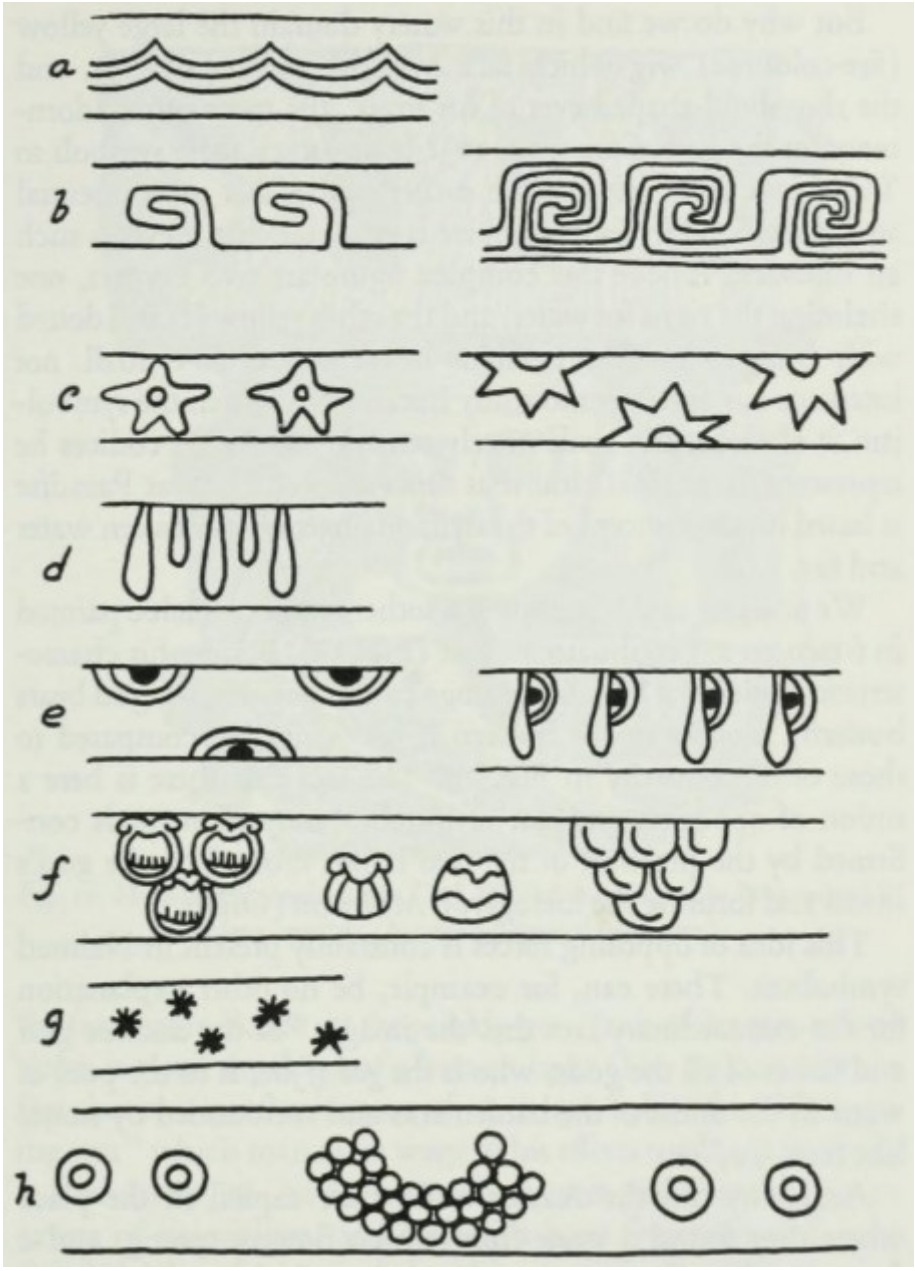

Fig. 16. Semne acvatice apărute în Teotihuacan.

Dar de ce găsim în acest domeniu acvatic peruca mare galbenă (de culoarea focului) care cade peste umerii zeului și ochii în formă de romb ai măștii sale, cea mai obișnuită podoabă pentru zeul focului (Fig. 17)? Dacă atribuim aceste simboluri lui Tlaloc, îl vom priva pe zeul anterior de atributele sale esențiale. Din fericire pentru el, există dovezi care împiedică o astfel de nedreptate. Deasupra acestei figuri complexe se află două borduri, una care înconjoară semnele pentru apă, iar cealaltă galbenă (!) și presărată cu fluturi. Acest insectă strălucitoare reprezintă focul. Nu vom întrerupe argumentația noastră pentru a studia cazurile în care simbolismul este evident, ci vom

remarca doar că în codexuri el reprezintă flacăra. Este clar că această viziune a Pământului ca Paradis se bazează pe conceptul armoniei dinamice dintre apă și foc.

Fig. 17. Huehueteotl, zeul focului din antichitate, primul zeu cunoscut care a existat în Mesoamerica. (Muzeul Național Mexican.)

Fig. 18. Zeul ploii pictat în frescă pe un vas din Teotihuacan. Are aripi de fluture, iar pe piept are hieroglifulul ***mișcare***.

Același concept îl regăsim într-o altă imagine a lui Tlaloc pictată în frescă pe un vas din Teotihuacan (Fig. 18). Pe lângă cercurile sale caracteristice, care arată ca o pereche uriașă de ochelari de protecție, zeul poartă motive de fluturi, așa cum se poate observa dacă aripile sale sunt

comparate cu cele ale fluturelui din Fig. 19. Faptul că aici există o uniune a contrariilor şi nu a elementelor pur acvatice este confirmat de prezenţa celor două benzi încrucişate pe pieptul zeului şi care formează hieroglifulul **Mişcare** (Ollin).

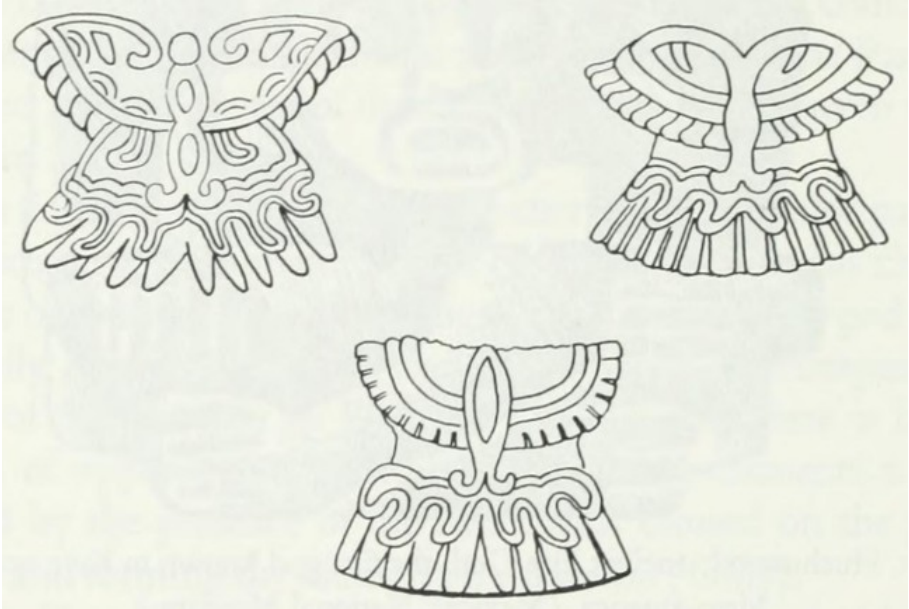

Fig. 19. Stilizări ceramice ale fluturilor din Teotihuacan. (Muzeul Teotihuacan.)

Această idee a forţelor opuse este constant prezentă în simbolismul nahuatl. Nu poate exista, de exemplu, altă explicaţie pentru faptul extraordinar că imaginea „zeului antic şi tatăl tuturor zeilor, care este *Zeul focului*, se află în bazinul de apă din mijlocul crenelurilor şi este înconjurat de pietre ca nişte trandafiri ...”[99].

Şi de ce au construit aztecii capitala lor în locul în care au găsit o piatră din care răsăreau flori şi o fântână din care curgea apă: ”... foarte roşie, aproape ca sângele, care se împărţea în două jeturi, iar din al doilea dintre cele două jeturi curgea apă atât de albastră şi densă încât era înfricoşătoare...?”[100]

La ce se pot referi aceste minuni, dacă nu la doctrina care învaţă că materia „înmugureşte şi înfloreşte” datorită puterii care uneşte contrariile? Acest lucru este şi mai clar prin faptul că în arta aztecă fructul cactusului, rodul pietrei miraculoase, are forma unei inimi umane (Fig. 20); şi prin faptul că două curente de apă similare simbolizează „războiul înfloritor” pe care omul trebuie să-l ducă în eforturile sale de a obţine libertatea.

Induşi în eroare de materialismul aztec şi, probabil, şi de un exces de raţionalism, arheologii au urmat adesea exemplul lui Seler şi au presupus că hieroglifulul pentru „războiul înfloritor” (Fig. 21), **atl-tlachinolli** (**atl**, *apă*; **tlachinolli**, *ceva care a fost ars*), să fie simbolul nu al unei lupte interioare, ci al războiului pe care oamenii îl poartă între ei în exterior. O astfel de interpretare nu poate fi susţinută dacă se studiază iconografia, deoarece acest hieroglif îl însoţeşte întotdeauna pe Domnul Zorilor, Steaua Dimineţii, Quetzalcoatl. Figura 22 arată o reprezentare aztecă a lui Quetzalcoatl purtând ca un fel de platoşă imaginea apei în flăcări; Figura 23, dintr-o frescă din Teotihuacan, îl reprezintă pe Domnul Zorilor luptând împotriva forţelor opuse: el apare într-o corabie – adică pe apă – şi este înconjurat de flăcări. El este înarmat cu arma caracteristică nahuatl, un instrument numit **atlatl**, care este folosit pentru a trage cu săgeţi. Motivele din marginile încadratoare sunt în esenţă aceleaşi cu cele cu care aztecii au reprezentat mai târziu **atl-tlachinolli**.

Dar este într-adevăr necesar, după ce ne-au învăţat miturile, să dovedim încă o dată că scânteia divină este eliberată numai atunci când materia este arsă? Mesajul lui Quetzalcoatl este tocmai acesta. Am văzut cum sufletul individual al regelui din Tollan a fost eliberat din corpul său incinerat şi, de asemenea, cum sufletul cosmic a ieşit din cenuşa bătrânului acoperit de răni. Aceste

99 Sahagun, op. cit., Vol. I, p. 485.
100 Codice Ramirez.

două narațiuni arată foarte clar că focul eliberator este focul sacrificiului și al pocăinței; și se știe că instituția preoțimii avea un singur scop: să învețe practicile care duc la detașarea de condiția noastră pământească. Este astfel clar că trofeul râvnit de războinic în „războiul înflorit” nu era altceva decât propriul său suflet.

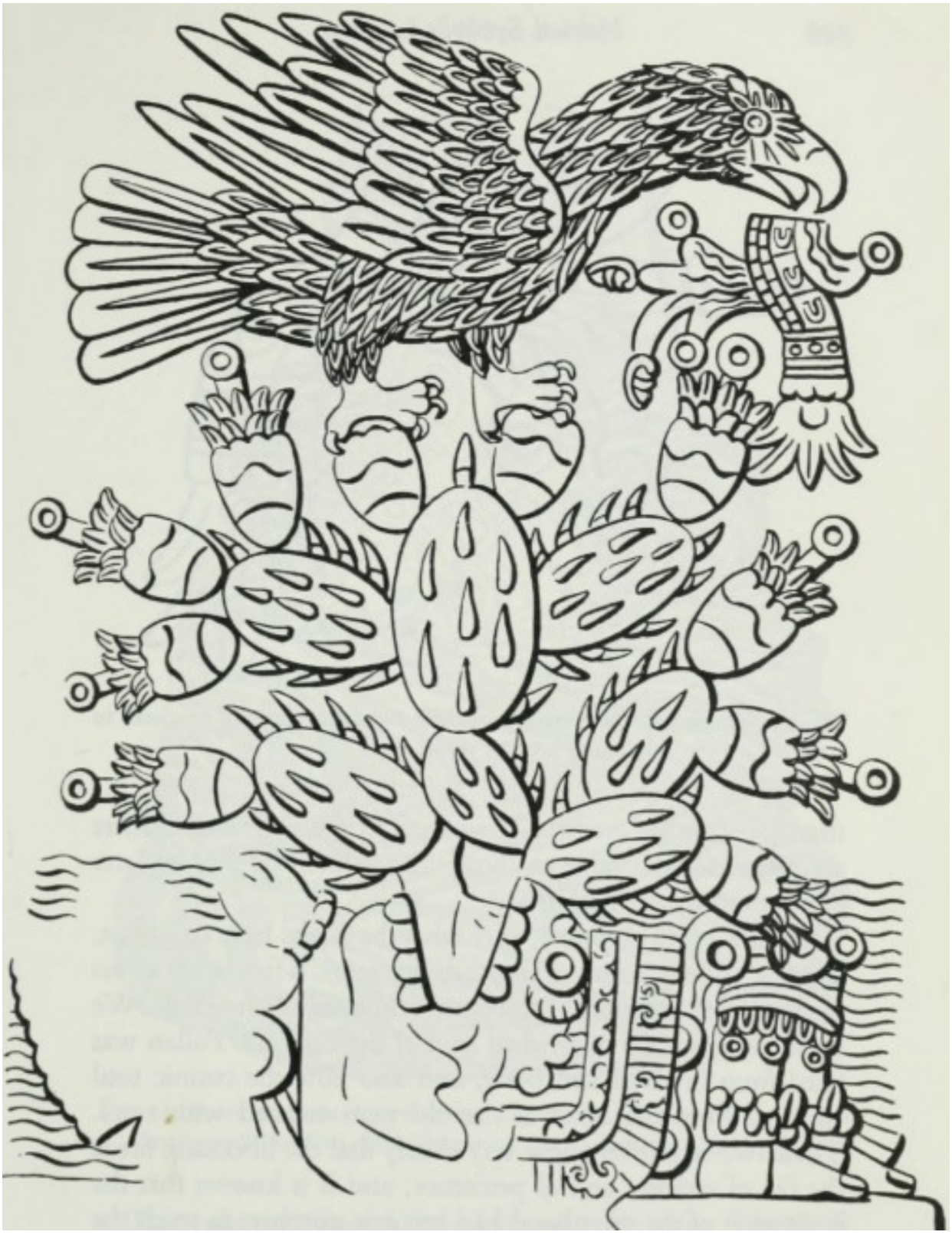

Fig. 20. Monument aztec sculptat. (Muzeul Național Mexican.) Mai jos, Zeița Râului (Chalchiuhtlicuc); din corpul ei răsare un cactus încărcat cu fructe care simbolizează inima omului. Deasupra scenei se află vulturul, care reprezintă Soarele.

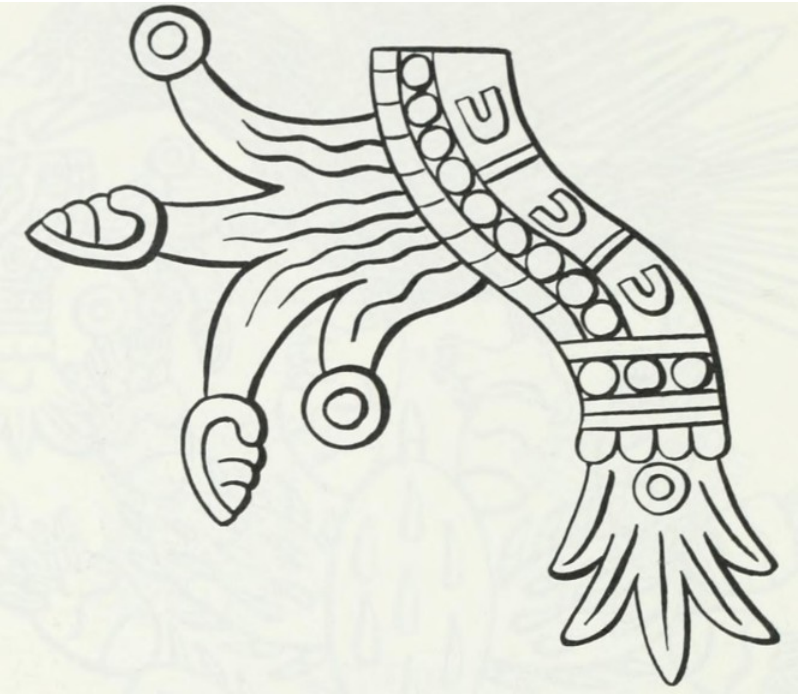

Fig. 21. Hieroglifu apei arzătoare, două cursuri care se unesc, unul (încadrat în linii ondulate) de apă, unul de foc.

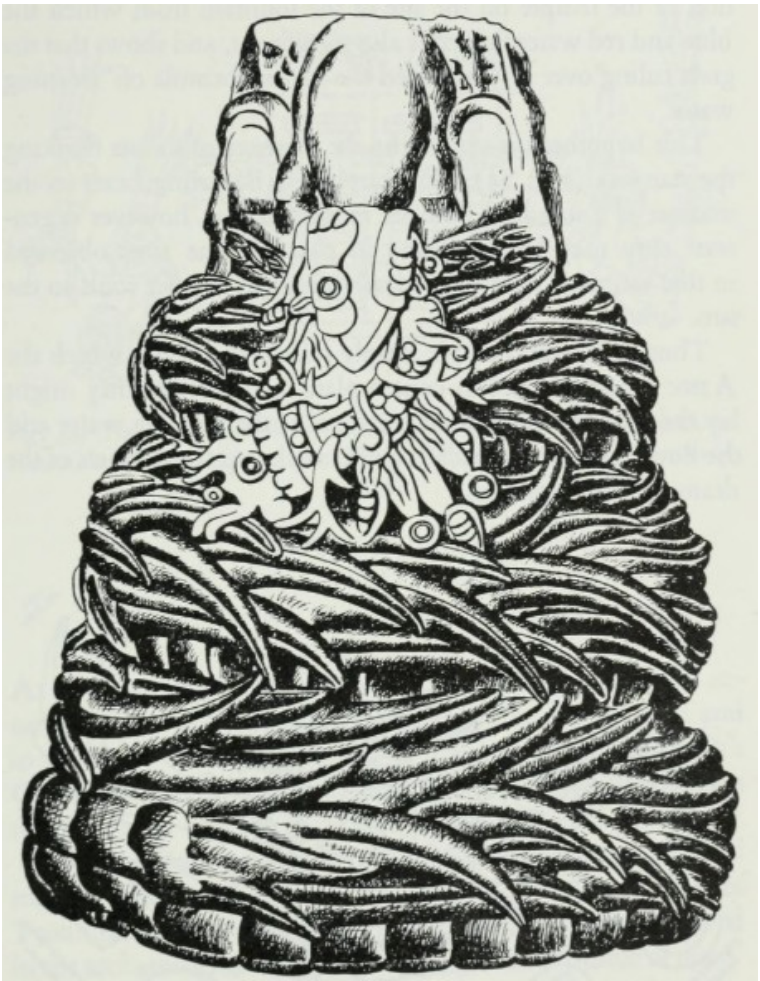

Fig. 22. Monument aztec reprezentând Quetzalcoatl purtând hieroglifu „apă arzătoare”, emblemă a războiului înfloritor. (Comparați cu fig. 21.)

Fig. 23. Quetzalcoatl în aspectul său de Domn al Zorilor (Tlahuizcalpantecuhtli). (Frescă din Teotihuacan.)

Acest principiu spiritual este atât de fundamental încât Marele Templu din Tenochtitlan i-a fost dedicat: faptul că zeii ploii şi ai focului celest erau aşezaţi unul lângă altul în vârful piramidei nu poate fi interpretat în alt mod. Construcţia templului pe locul fântânii din care curgeau apa albastră şi cea roşie este, de asemenea, semnificativă şi arată că zeii care o stăpâneau simbolizau formula mistică a „apei arzătoare”.

Această ipoteză este susţinută de prezenţa statuilor care flanchează scara (Fig. 24), fiecare purtând o inimă înflorită în stilul unui steag. Ni se reaminteşte că, oricât de degenerate ar fi devenit în practică, riturile respectate în acest sanctuar erau destinate, în teorie, să ofere suflete soarelui.

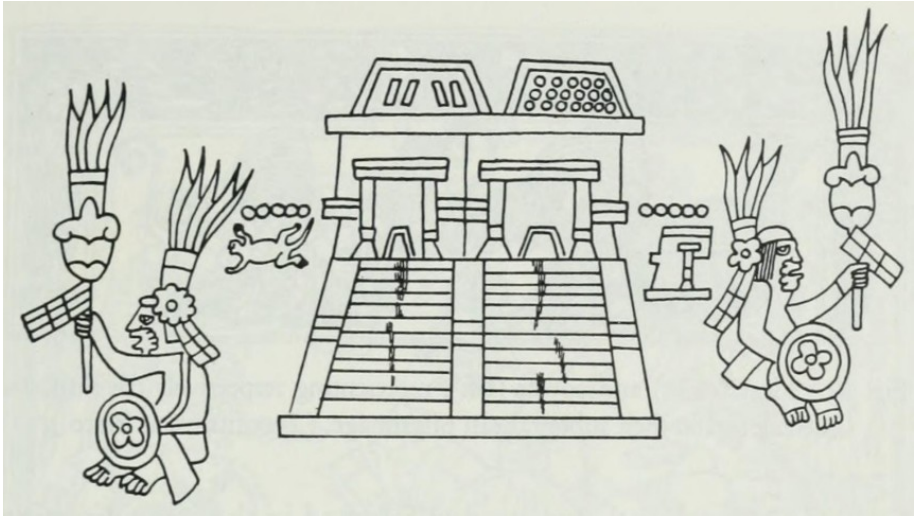

Fig. 24. Marele Templu din Tenochtitlan, aşa cum este reprezentat în Codexul Florentin. Cei doi idoli îl reprezintă pe Xochipilli ţinând în mână o inimă înflorită.

.

Astfel, Marele Templu reflectă pur şi simplu viziunea pe care oracolele aztece doreau să o contemple pentru a putea pune bazele metropolei lor: apa arzătoare şi piatra înflorită, care împreună alcătuiesc cele două acte ale dramei uniunii cosmice.

6. UNIUNEA CERULUI ȘI IADULUI

După cum am văzut în mitologie, Soarele se întrupează şi el: în fiecare noapte se transformă în Soarele Pământesc şi, sub forma unui tigru – simbol al vestului şi al Centrului Pământului – călătoreşte prin lumea subterană până ajunge în locul de unde se ridică din nou în ceruri.

Tigrul care pândeşte este unul dintre cele mai caracteristice motive nahuatl. Există exemple frumoase ale acestuia în frescele din Teotihuacan; iar printre fragmentele de sculptură păstrate în muzeul arheologic din apropierea sitului se află şi cele ale picioarelor tigrilor în mişcare. Judecând după dimensiunile lor, acestea trebuie să fi împodobit o clădire foarte mare. Călătoria nocturnă a Soarelui corespunde cu cea a lui Venus, când acesta se scufundă în subteran pentru a reapărea ca Steaua Dimineţii, sau cu cea a Regelui Tollan, când acesta se îndreaptă spre focul mântuitor. Ambele simbolizează mişcarea care reuneşte contrariile. Există o frescă din Teotihuacan care ilustrează clar acest lucru. Un tigru şi un coiot (câine-lup), forma animală a lui Quetzalcoatl, se mişcă înainte în aceeaşi direcţie (Fig. 25). Aceste două creaturi sunt pictate pe porţiunile inferioare ale pereţilor, adică în regiunile subterane.

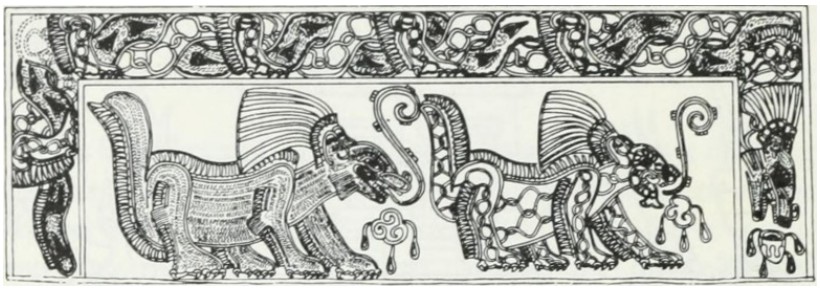

Fig. 25. Tigru (dreapta) şi coiot (stânga), reprezentând respectiv Soarele Quetzalcoatl în pelerinajul lor subteran. (Frescă din Teotihuacan.)

Corpurile cereşti închise în materie sunt, de asemenea, reprezentate pe o pagină din *Codex Borbonicus* (Fig. 26). Aici, lupul-câine poartă simbolurile ilustrului său om-zeu, iar Soarele, în pântecele Monstrului Pământului, este înfăşurat şi legat ca un cadavru. Ne amintim că una dintre epocile moarte este cea a Pământului-Soare, prezidată de tigru.

Fig. 26. Pământul, Soarele şi Quetzalcoatl în forma sa animală. (Codex borbonicus.)

În ceruri, Soarele este un vultur, dar nu este mai stabil în această formă decât în cea anterioară, deoarece la fiecare amurg este cufundat din nou în întuneric. (Soarele din vest se numeşte **Cuauhtemoc**, sau vulturul căzător, numele profetic al ultimului împărat al lumii precolumbiene.) Acest lucru ne aminteşte de Era care a dispărut sub *Ploaia de foc*, din care numai păsările au scăpat.

Hierogliful apei în flăcări simbolizează lupta acestei mase ignee împotriva materiei, care ameninţă constant să o anihileze. Atitudinea războinică a anumitor vulturi şi tigri din codexuri şi picturi murale (Fig. 27, 28) se referă fără îndoială la această luptă.

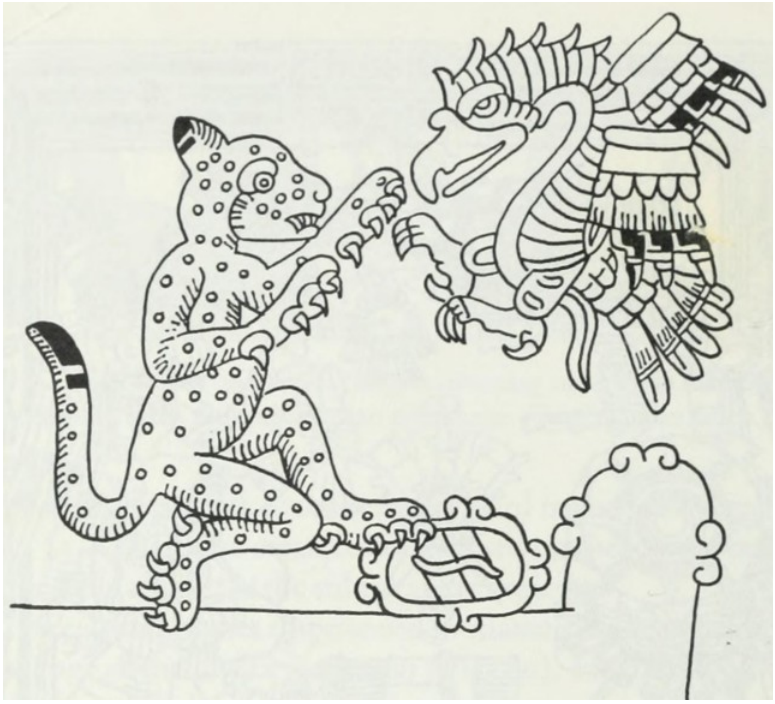

Fig. 27. Lupta simbolică între vultur şi tigru. (Codex Nuttal.)

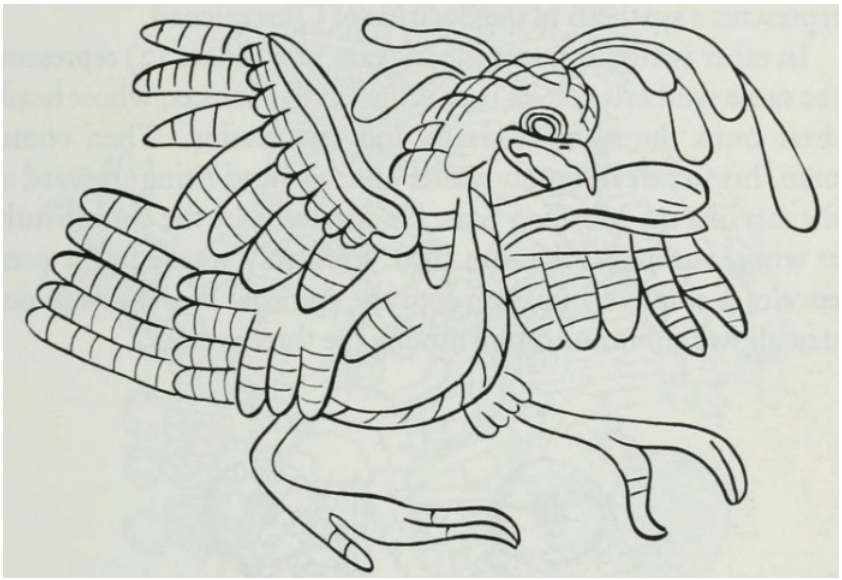

Fig. 28. Vulturul solar pictat într-o frescă din Teotihuacan.

Ştim, de asemenea, că puternicul Ordin al Cavalerilor Vulturilor şi Tigrilor avea un singur scop, acela de a purta „războiul înfloritor” (Fig. 29); şi toate faptele ne conduc la concluzia că caracterul civic pe care această ordine îl avea în societatea aztecă era o degenerare faţă de vremurile iniţierii rituale, care odinioară reprezenta lupta sacră dintre cer şi pământ, dintre Fiinţă şi Vid. Cu

siguranță, în Teotihuacan, acești cavaleri apar fără nici o urmă de profanitate (Fig. 30 și 31), neavând nimic din aspectul marțial atât de drag cuceritorilor azteci: trebuie doar să-i punem alături de o fotografie a unuia dintre descendenții lor pentru a ne da seama de acest lucru (Placa 8).

Fig. 29. Figurină ceramică din Teotihuacan reprezentând un Cavaler Vultur. (Muzeul Național Mexican.)

Fig. 30. Un cavaler vultur pictat într-o frescă din Teotihuacan.

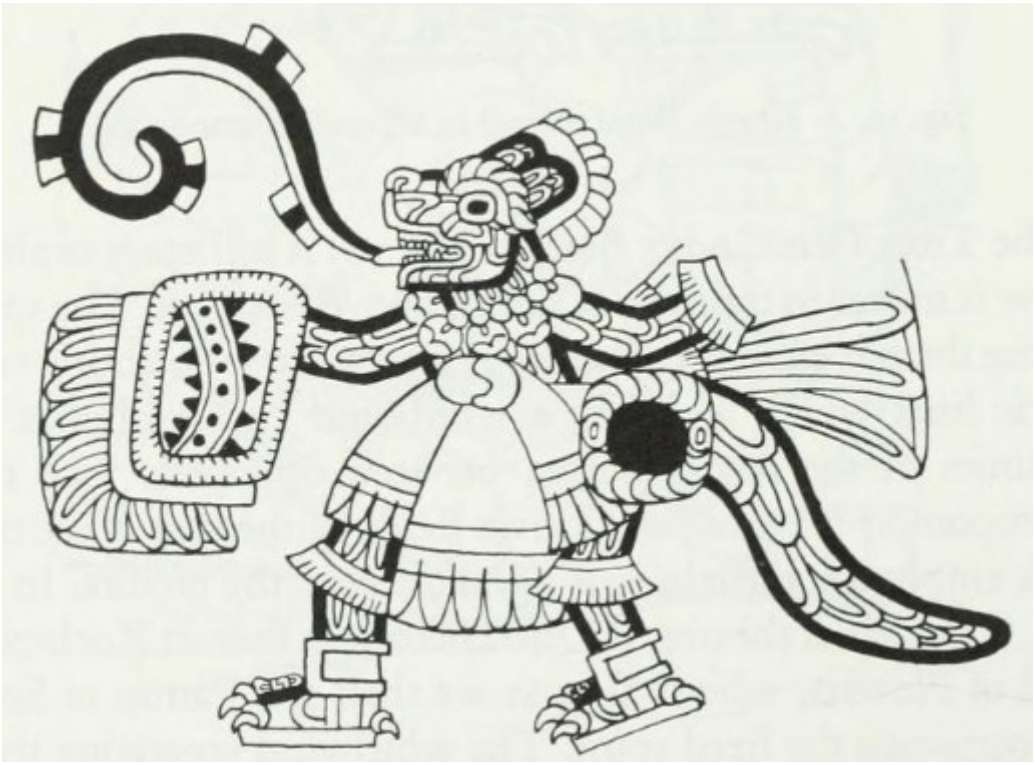

Fig. 31. Un cavaler tigru. Desen realizat după o frescă teotihuatecană descoperită de autor în Teotihuacan în februarie 1956.

Dar, în ciuda interferenței sale în afacerile imperiale, acest ordin și-a păstrat întotdeauna, fără îndoială, caracterul religios. Ar fi dificil, de exemplu, să ne gândim la vulturii și tigrii sculptați pe anumite tobe aztece (Placa 9) ca fiind altceva decât simboluri ale luptei care permite corpului să înflorească într-un suflet. Cavalerul Vultur din centrul figurii 32 este tensionat, cu o puternică forță interioară, și pare mai degrabă apoteoza sufletului interior decât o zeitate barbară sătulă de sânge. Este interesant de remarcat că, deși atât de expresivă, această imagine reproduce doar geometria *mișcării* semnului care este plasat în centrul desenului, în dreapta semnului.

Fig. 32. Sculptură aztecă în lemn. Vulturul (stânga) și tigrul (dreapta) reprezintă războiul înfloritor realizat prin unirea a două contrarii. Figura centrală reprezintă soarele în atitudinea creativă a mișcării.

Deoarece aparține în egală măsură abisului întunecat și splendoarei celeste, omul este punctul de întâlnire al principiilor opuse, care mor în izolare atunci când sunt îndepărtate de acesta. Șarpele cu pene, fiind imaginea conștiinței acestei dualități creative, este imaginea cheie în religia nahuatl.

Unificarea celor trei lumi este adesea evocată prin intermediul animalelor lor simbolice. Există un exemplu în acest sens într-o zonă arheologică ascunsă în munți și greu accesibilă chiar și astăzi. Se pare că acesta a fost locul inițierii secrete a Cavalerilor Vulturilor și Tigrilor. Este vorba de un grup de sanctuare, dintre care unul, sculptat în întregime în stâncă, formează un templu circular care conține imaginile armoniei cosmice: Cerul, Pământul și Iadul. Intrarea este compusă din două capete enorme de reptile (Placa 10), iar interiorul este dominat de frumoase sculpturi de vulturi și tigri (Placa 11). Același motiv triplu, aliat simbolismului lui Quetzalcoatl, este tratat cu o bogăție minunată de invenție în ceramica și frescele Orașului Zeilor (Fig. 33, 34), precum și în codicele epocilor ulterioare (Fig. 35).

Fig. 33. Tigru-pasăre-șarpe sculptat pe un vas din Teotihuacan.

Fig. 34. Tigru-Pasăre-Șarpe, simbolizând reintegrarea celor trei forțe cosmice. (Frescă din Teotihuacan.)

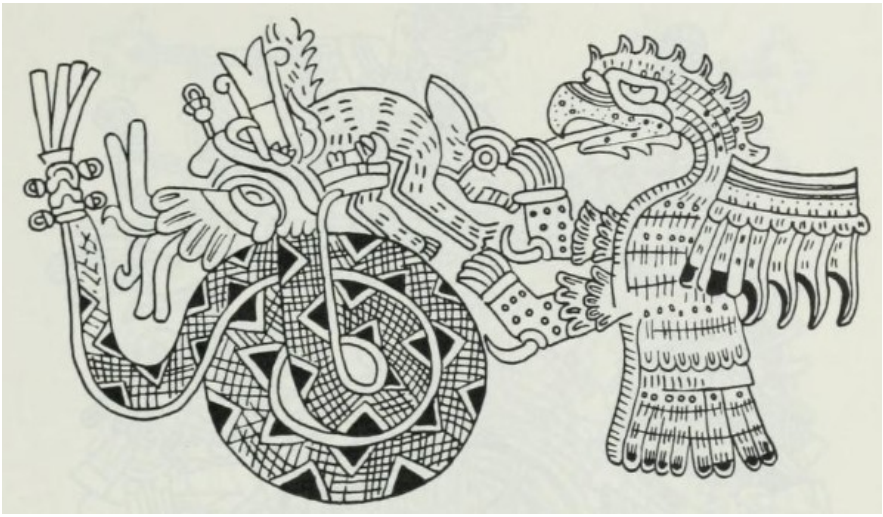

Fig. 35. Reunirea diverselor niveluri cosmice, așa cum este prezentată în Codexul Nuttal.

Arborele Vieţii este un alt simbol al aceleiaşi unităţi.

Fig. 20 prezintă un Arbore al Vieţii sculptat pe un monument aztec. Materia este reprezentată de Zeiţa apei terestre; cerul de Vulturul Solar care cântă imnul apei arzătoare. Uniunea lor este realizată prin intermediul unui cactus nopal încărcat cu inimi înflorite, Alfonso Caso a arătat că acesta este emblema Tenochtitlanului.[101] Această imagine, care ilustrează minunile care au avut loc pe locul viitoarei capitale a Imperiului, reprezintă o sinteză a doctrinei lui Quetzalcoatl.

În alţi termeni simbolici, Arborele Maya (Placa 12) reprezintă aceeaşi sinteză. La baza sa se află Monstrul Pământului, a cărui coifură poartă semnele morţii şi învierii. Apoi vine omul, cu picioarele călcând pe materie şi capul ridicat spre est, ca Steaua Dimineţii. El este străpuns de axul cosmic, la vârful căruia se află Pasărea Soarelui. Evident, ne aflăm în prezenţa unei scene de iniţiere în viaţa spirituală, singura care permite comunicarea între cele trei lumi.

Arborele din *Codex Borgia* (Fig. 36) este şi mai explicit. În partea de jos se află materia sub forma morţii; în partea de sus, Soarele.

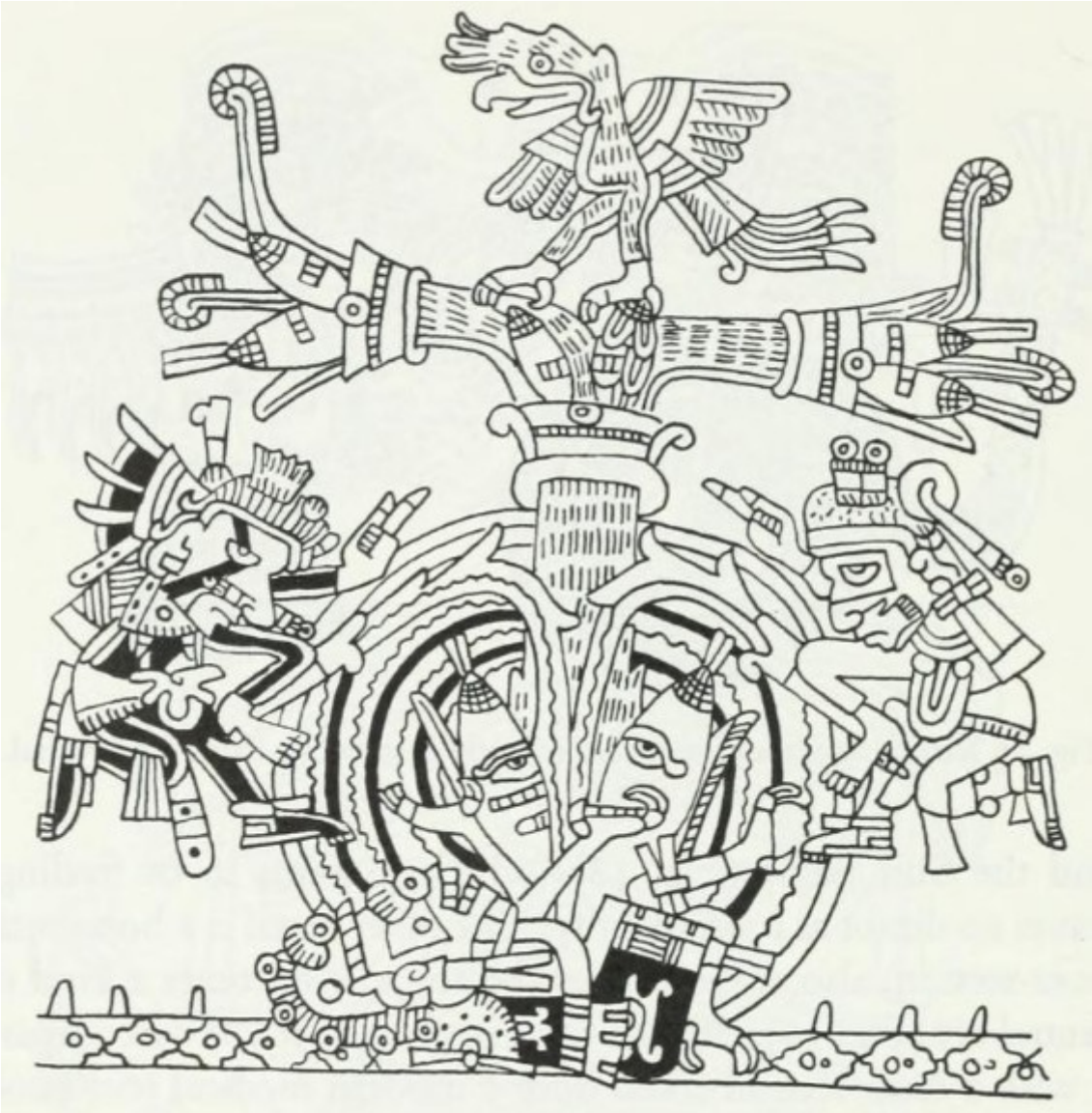

Fig. 36. Arborele vieţii din Codex Borgia. Cerul deasupra. Pământul dedesubt. Quetzalcoatl în stânga, Xochipilli în dreapta, evocă mişcarea unificatoare, mai întâi de coborâre şi apoi de urcare.

Spaţiul care le uneşte este ocupat în întregime de un cerc mare care înconjoară linii concentrice care arată ca un vârtej şi simbolizează dinamica reconcilierii dintre opuse. Cele două cuţite antropomorfe de sacrificiu care flanchează baza trunchiului arborelui subliniază semnificaţia

101 Alfonso Caso, El Teocalli de la Guerra Sagrada, Talleres Gráficos de la Nación, México, 1927, p. 54.

religioasă a imaginii. În vest, în stânga copacului, se află Quetzalcoatl; în est, Xochipilli, Domnul Florilor, care este, de asemenea, după cum vom vedea, Patronul Sufletelor şi reprezintă spiritul eliberat. Vârtejul care îi separă exprimă mişcarea creativă circulară a celui de-al Cincilea Soare: mişcarea descendentă a lui Quetzalcoatl în Iad şi ascensiunea lui Xochipilli în cer. Fiecare dintre zei poartă în mână un os de tibie din care ţâşneşte un jet roşu spre pământ. Ne aminteşte de modul în care Quetzalcoatl a salvat omul de la moarte. Întreaga imagine reprezintă geometria semnului *Mişcare*.

Toate aceste imagini confirmă miturile şi subliniază rolul esenţial al omului în ordonarea armoniei cosmice. O astfel de armonie se realizează numai prin regenerare spirituală constantă.

Un alt hieroglif conţine o dovadă foarte frumoasă a importanţei comportamentului uman pentru Creaţie în ansamblu. Acesta este copacul despicat care simbolizează grădina, Tamoanchan: *... casa descendenţei, locul naşterii, vestul mistic unde au luat naştere zeii şi oamenii. . . .*”[102] Deoarece căminul rasei umane este reprezentat de un copac, unele triburi, cum ar fi Mixtecas (un trib care a moştenit cultura Nahuatl şi a transmis-o nomazilor care au sosit târziu pe platoul mexican) sunt numite „descendenţi ai copacilor” şi îşi exprimă originea sub forma unui om care sare dintr-un trunchi de copac despicat (Fig. 37). Deoarece copacul este un fel de stâlp cosmic, despicarea din care iese individul arată că naşterea este o separare, un furt; şi că unitatea şi mişcarea sunt restabilite numai dacă particula încarnată poate să se ridice din nou către Dumnezeu.

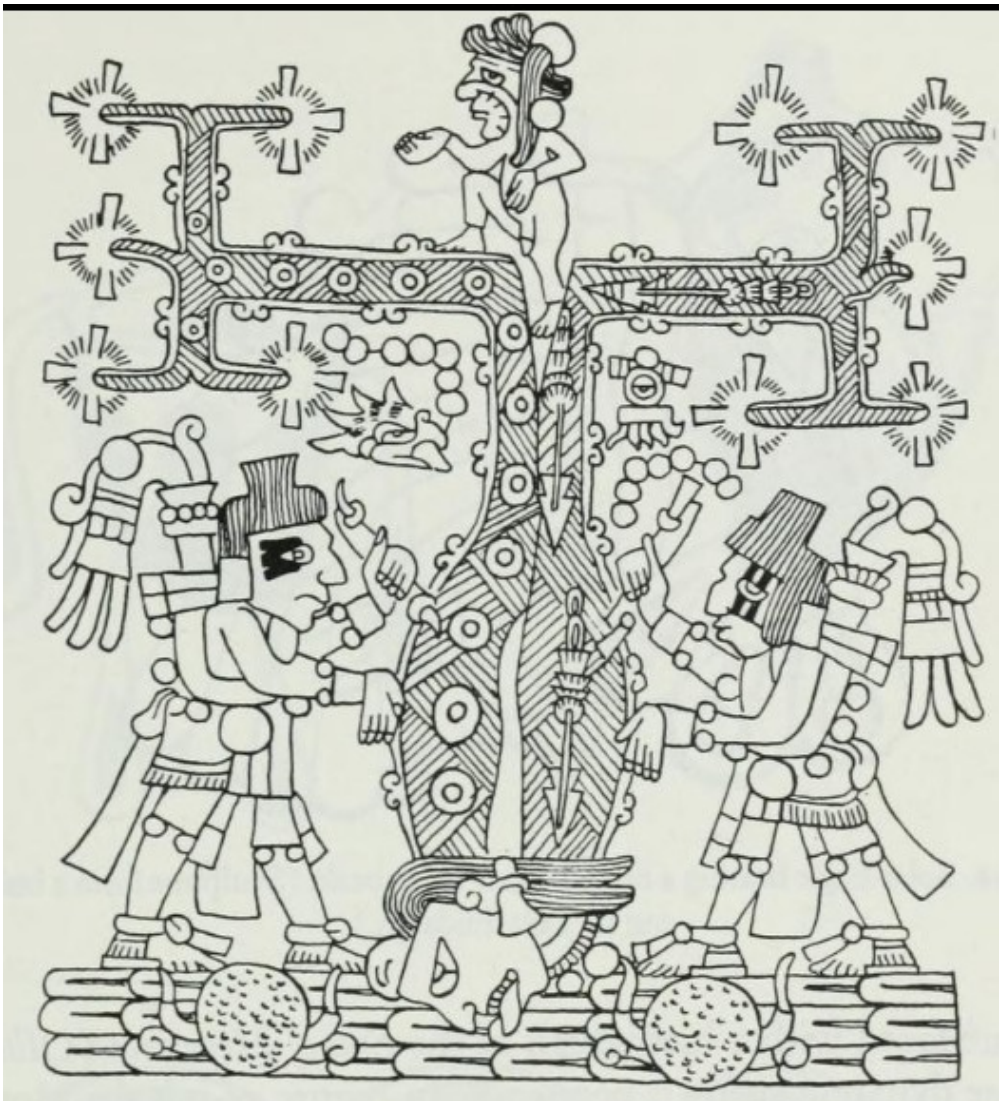

Fig. 37. Simbolul pentru Tamoancban, ţara natală a omenirii. (Codex Vindobonensis.)

102 Eduard Seler, op. cit., p. 220.

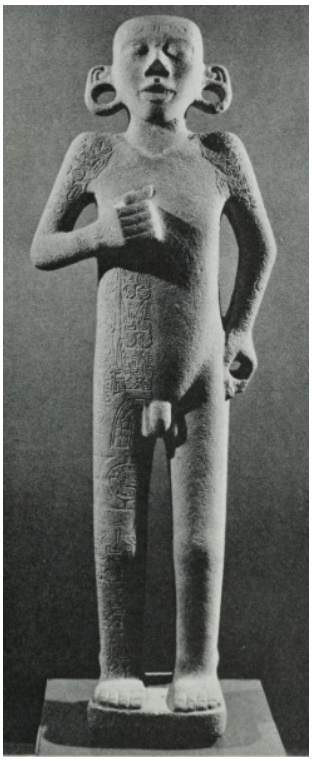

Planșa 21. O imagine a lui QUETZALCOATL din cultura Huasteca. Muzeul Național Mexican

Planșa 22. Detaliu al părții din spate a sculpturii prezentate în planșa 21

7. INIMA ȘI PENITENȚA

Inima este locul de uniune în care se formează conștiința luminoasă. Acest organ reprezintă nucleul gândirii religioase, nu numai pentru că ocupă o poziție centrală în corp și nu numai pentru sentimentele de iubire pe care le evocă – sentimente care joacă cu siguranță un rol vital în mesajul lui Quetzalcoatl –, ci mai ales pentru funcția sa dinamică în corp. Ce simbol mai perfect ar putea fi găsit pentru mișcarea creativă, eliberatoare, decât această bucată de carne vibratoare a cărei pulsație salvează în fiecare moment materia corporală de inerția și descompunerea care pândesc în ambuscadă?

Simbolismul nahuatl conține o varietate infinită de imagini care reprezintă inima. Două dintre acestea se regăsesc în Teotihuacan. Una, care apare lângă gura tigrului și a coiotului din figura 25, reprezintă o secțiune transversală orizontală la baza aortei. Cele trei cavități stilizate sunt exprimate sub formă de spirale, reprezentând mișcarea unificatoare. Legătura acestui motiv cu Pământul Soare, dublul lui Quetzalcoatl, și Vulturul Soare (Fig. 38), pe care pare să-l hrănească, nu lasă niciun dubiu asupra identității sale.

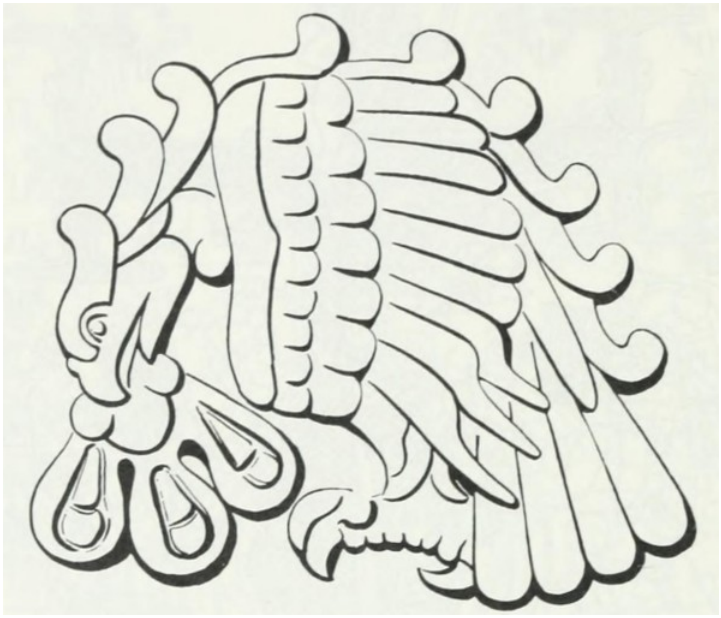

Fig. 38. Vulturul solar cu o inimă umană în cioc. (Sculptură dintr-o clădire din Tula-Hidalgo.)

Fig. 39. Inima umană așa cum este reprezentată în Teotihuacan.

Celălalt motiv este o secțiune transversală orizontală, tot la baza aortei (devine un fel de ochi central (Fig. 39), realizat printr-o tăietură transversală). Dacă îl comparăm cu o secțiune transversală

preluată dintr-un manual medical modern (Fig. 40), putem observa cu ușurință că acest motiv, care apare frecvent în picturile din Teotihuacan, nu este în niciun caz arbitrar. Observați, de exemplu, cum este reprezentat pe coiful păsării-șarpe-tigru din Figura 34.

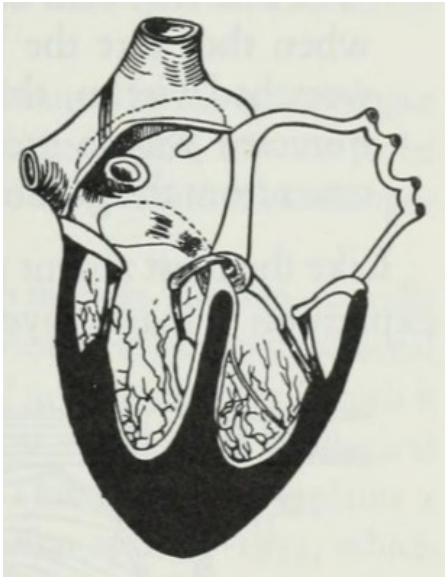

Fig. 40. Secțiune transversală a inimii umane. Din manualul de medicină. O secțiune orizontală realizată prin aortă produce o imagine identică cu cea a inimii din Teotihuacan.

De asemenea, am remarcat de mai multe ori că existența umană trebuie să depășească lumea formelor care ascund realitatea ultimă. Această realitate trăiește în inimă și este necesar să forțăm inima să o elibereze cu orice preț; acesta este scopul suprem al „războiului înfloririi”. Astfel, a ajunge la propria inimă, a o stăpâni, înseamnă a pătrunde în viața spirituală. Operațiunea este extrem de dureroasă, și de aceea inima este întotdeauna reprezentată ca fiind rănită, iar picăturile de sânge care ies din ea sunt atât de semnificative încât ele singure sunt un simbol suficient pentru aceasta (Fig. 73).

Singura armă suficient de puternică pentru a străpunge materia este purificarea, și astfel inima este frecvent asociată cu imagini de pocăință. În Teotihuacan, de obicei cuțitul de sacrificiu joacă acest rol. O reprezentare a acestui instrument (Fig. 41), care amintește de căutarea neîncetată a spiritualității pe care omul conștient trebuie să o întreprindă, decorează friza care înconjoară o întreagă curte a unuia dintre palatele excavate și apare adesea împreună cu o inimă, așa cum este reprezentat, de exemplu, în Figura 42.

Fig. 41. Cuțite sacrificiale din obsidian, așa cum sunt reprezentate într-o frescă din Teotihuacan.

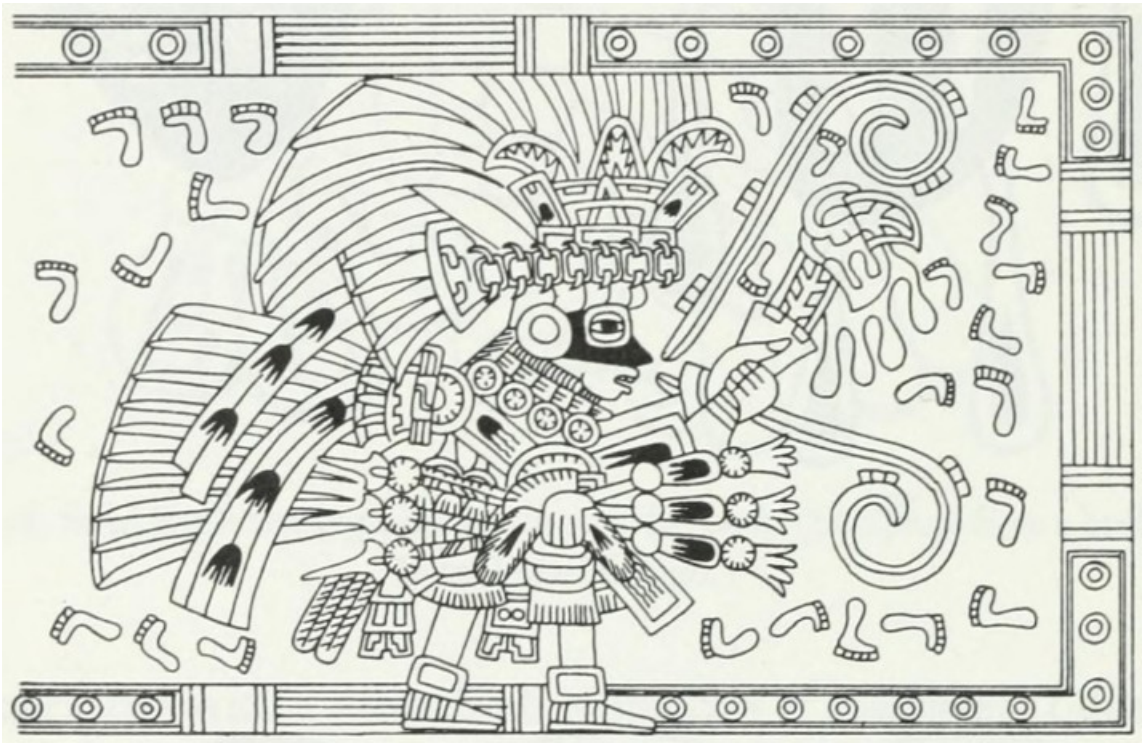

Fig. 42. Domnul Zorilor despicând o inimă omenească.

În figura 42 asistăm la disecția unei inimi, astfel încât sămânța divină închisă în ea să poată germina: acesta este momentul în care se deschide floarea mistică, iar același motiv îl regăsim în codicele din perioadele ulterioare (fig. 43).

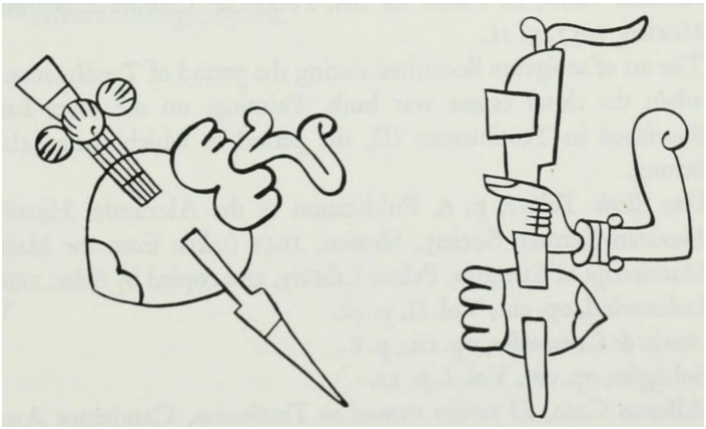

Fig. 43. Imagini ale inimilor străpunse, așa cum sunt reprezentate în Codex Borgia.

Simbolul pocăinței plasează în mod clar această activitate individuală într-un plan cosmic. Să analizăm conținutul său. În figura 44, cele două cuțite de sacrificiu sunt înfipte în cactus, înlocuind "*... bucata de paie sau fân împletită în care sunt înfipte spinii cactusului maguey după ce sunt pătate cu sângele sacrificiului de sine*".[103]

Floarea de cactus și pietrele prețioase care o încoronează sugerează sângele ofrandei. Banda ondulată exterioară, similară cu cea din figura 45, simbolizează focul (o vom întâlni din nou în jurul unui vultur solar din Teotihuacan), adică energia luminoasă creată de sacrificiu. La rândul său, această energie face posibilă activitatea universală reprezentată aici de dreptunghiuri. De fapt, ne aflăm în fața unui hieroglif al Soarelui Mișcării (*Ollin*), al cărui centru dinamic este penitența. În

103 Alfonso Caso, El Teocalli de la Guerra Sagrada, op. cit., p. 52.

figura 45, este Steaua Dimineții care iese din focul sacrificial și care, prin ascensiunea sa inevitabilă, sugerează aceeași idee.

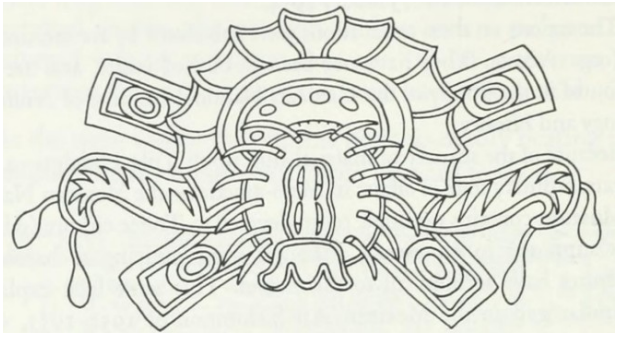

Fig. 44. HieroglifaMișcării. În centrul său se află emblema pocăinței; două cuțite de sacrificiu îngropate într-un cactus și înconjurate de un nimb. (Frescă din Teotihuacan.)

Trebuie să ținem cont de faptul că penitența este întotdeauna simbolizată prin simboluri de foc. Cele mai frecvente sunt o simplă volută, așa cum vedem la Domnul Zorilor (Fig. 23) și care acoperă partea superioară a buzduganului lui Quetzalcoatl în Teotihuacan (Fig. 52), precum și în mâna lui Quetzalcoatl în *Codex Borbonicus* (Fig. 46); și o volută dublă care formează un **S** mai mult sau mai puțin perfect (Fig. 55, 61). Voluta dublă este un motiv drag olarilor azteci.

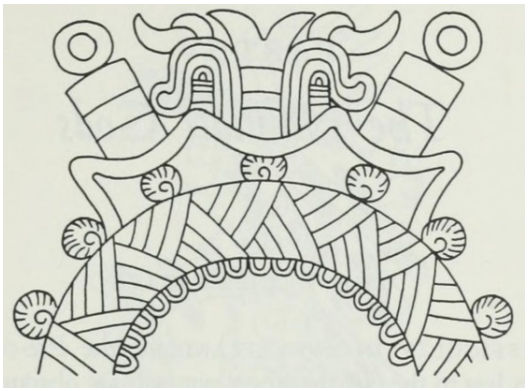

Fig. 45. Emblema pocăinței pe un monument aztec. (Muzeul Național Mexican.)

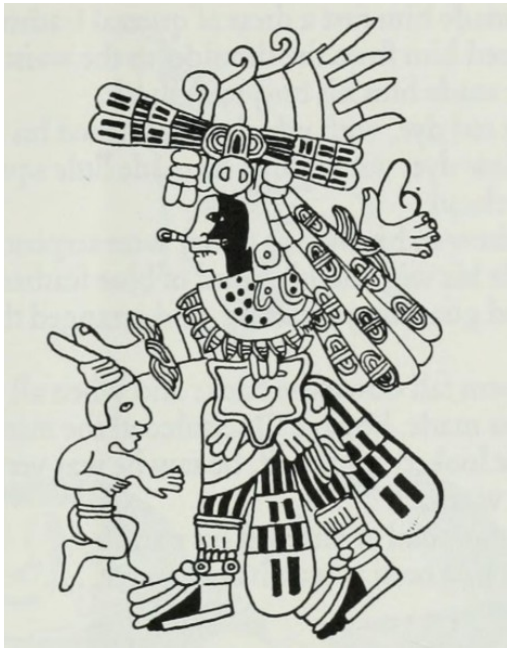

Fig. 46. Quetzalcoatl ținând în mână o volută, simbolul pocăinței. (Codex Borbonicus.)

Toate acestea sugerează că perioada materialistă în care inima era expusă fizic pentru sacrificiu trebuie să fi fost doar rezultatul final al unui concept înalt, sfânt și puternic. Muñoz Camargo oferă un detaliu precis prin care putem pătrunde în sensul interior al acestor ofrande teribile, și care este mai explicit decât orice disertație lungă:

> *”... unul care fusese preot al diavolului mi-a spus... că atunci când smulgeau inima din măruntaiele și din coastele victimei nefericite, puterea cu care aceasta bătea și tremura era atât de mare încât o ridicau de trei sau patru ori de la pământ până când inima se răcea...”*[104]

Ca și cea mai arzătoare rugăciune, această inimă care bate atât de nebunește este o expresie a voinței mistice a omului de a se înălța către Dumnezeu.

104 Muñoz Camargo, op. cit.

PARTEA IV - Zeii Náhuatl

1. SPIRITELE LIBERE

Dificultatea noastră de a înțelege lumea precolumbiană nu ține atât de faptul că aceste simboluri sunt obscure, cât de lipsa noastră de simț religios. Aparținând unei civilizații ale cărei activități sunt măsurate prin fapte externe, în termeni de evenimente care au loc numai în universul temporal, nu ne este ușor să înțelegem motivele dictate de voința de a ne ridica deasupra unei astfel de existențe, de a depăși condiția noastră terestră.

Fiind reprezentanți ai acestui ideal, zeii sunt spirite eliberate pentru totdeauna de timp și divizare; prin urmare, tot ceea ce înseamnă viață pentru noi – expresie, personalitate, mișcare în timp – este prescris din imaginile lor; iar formele lor, departe de a fi scopuri în sine, sunt hieroglife pentru concepte al căror sens este extrem de speculativ. Cele mai umile dintre operele divine nahuatl ar trebui comparate cu un întreg simbolic, cum ar fi o catedrală, mai degrabă decât cu o pictură sau o sculptură. Este, așadar, firesc ca aceste capodopere să ne lase indiferenți până când suntem capabili să discernem semnificația limbajului lor. Priviți figura 34. Este evident că, la prima vedere, aceasta trebuie să pară doar o extravagantă totală, dar dacă știm că această imagine vorbește cu precizie absolută despre unitatea cosmică, atunci poate că prima noastră impresie se va transforma în admirație pentru ordinea perfectă, echilibrul și sobrietatea compoziției.

Această aspirație către divinitate pune în lumină o caracteristică a culturii mesoamericane: importanța măștilor și a ornamentelor din pene. Este de înțeles că, odată ce se ating anumite niveluri înalte de conștiință, se dorește îmbrăcarea figurii umane în demnitate sacră. Ne putem chiar întreba dacă coifurile care exprimă metamorfoza dramatică a șarpelui pământului în șarpele cu pene nu fac parte dintr-o încercare de a transforma corpul într-un hieroglif pentru formula mistică: numai astfel înălțată, inima ajunge la adevăratul său centru.

Un pasaj din *Analele din Cuauhtitlan* dezvăluie simbolismul acestor podoabe. Se spune că, atunci când demonii i-au dat lui Quetzalcoatl un corp, acesta s-a contemplat cu groază și a declarat că nu va consimți niciodată să se arate într-o astfel de formă. Pentru a remedia această situație lamentabilă, Coyotlinahuatl (coyotul dublu) a sugerat:

> *„Fiul meu, îți spun să ieși afară, ca vasalii tăi să te poată vedea; și te voi împodobi, ca să te poată vedea...”.*[105]

Și s-a apucat imediat de treabă:

> *”.... mai întâi i-a făcut o rochie din pene de quetzal care îi traversa umerii până la talie. Apoi i-a făcut o mască de turcoaz și a luat vopsea roșie, cu care i-a înroșit buzele, a luat vopsea galbenă, cu care a făcut mici pătrate pe frunte, apoi i-a desenat dinții ca și cum ar fi fost ai unui șarpe și i-a făcut peruca și barba din pene albastre și din pene roșii de* ***guacamaya****, aranjându-le foarte bine, lăsându-le să cadă pe spate: și când toate aceste podoabe au fost gata, i-a dat lui Quetzalcoatl oglinda. Când s-a privit, a văzut că era foarte frumos, și atunci Quetzalcoatl a părăsit imediat ascunzătoarea în care stătuse de veghe și se rugase ...”.*[106]

Evident, aceste ornamente, care aveau puterea de a-l elibera de groaza pe care o inspira corpul său, simbolizează o stare supraumană. De aceea ele apar în imaginile din Teotihuacan, și merită remarcat cât de mult corespund acestea, cu tot cu perucă, descrierii mitice. Mai mult, Sahagun afirmă[107] că printre supușii regelui din Tollan se aflau inventatorii artei prelucrării penelor, numiți *amantecas*, a căror divinitate protectoare era chiar cea care, în parabolă, l-a îmbrăcat pe

105 *Anales de Cuauhtitlan*, op. cit., p. 9.
106 Angel Maria Garibay, *Historia de la Literatura Nahuatl*, op. cit. vol.1, p. 311.
107 Sahagun, op. cit.. Vol. II, p. 278.

Quetzalcoatl ca pe un zeu. Știm că coyotul dublu (Coyotlinahuatl) îl reprezintă pe Quetzalcoatl în pelerinajul său subteran (Fig. 25); astfel, penele care îl acoperă marchează intrarea sa în lumina lumii spirituale. Mai precis, Sahagun afirmă că aceste *amantecas*[108] trăiau într-un district numit Amanda (azi San Miguel Amanda, o suburbie a orașului Mexico), ale cărui vestigii arheologice, așa cum am verificat noi înșine în timpul săpăturilor[109], sunt în cel mai pur stil teotihuatecan.

Ar trebui să adăugăm aici că, în ciuda preocupării lor aproape exclusive pentru divinitate, artiștii din Orașul Zeilor erau de neegalat în talentul lor de a reprezenta lucrurile acestei lumi, pe care le considerau doar reflexii ale celeilalte. Cu siguranță, figurinele (Planșaa 13), păpușile (Planșaa 14) și animalele (Fig. 47) găsite la acest sit sunt printre cele mai pline de viață din Mesoamerica. Animația acestor mici figuri și farmecul îndrăzneț al animalelor minuscule dezvăluie un dar al observației și o simpatie umană din care ironia nu este cu totul absentă. Tot din Teotihuacan provin și frumoasele măști pline de individualitate (Planșaa 15).

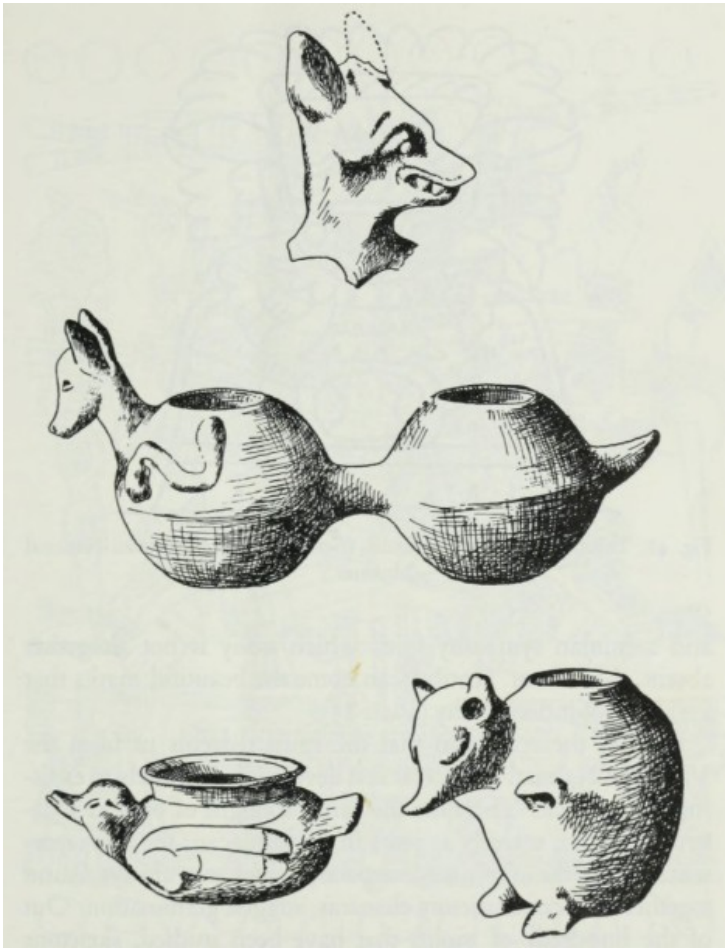

Fig. 47. Reprezentări ale animalelor care arată cât de sensibil puteau artiștii din Teotihuacan să redea creaturile vii.

Născută din revelația că spiritul ne mântuiește de Vid, religia nahuatl s-a dedicat la început în întregime exaltării acestui miracol. Prin urmare, pământul, considerat doar o forță distructivă, apare foarte rar în Teotihuacan: rareori reprezentate, șerpii fără pene, care sunt întotdeauna însoțiți de elemente contradictorii, sugerează germinarea. Dintre sutele de motive studiate, scheletele apar în cel mult zece sau douăsprezece; și, deși au fost fără îndoială create aici, ca toate celelalte elemente ale acestei simbolistici, terifiante zeițe aztece joacă doar un rol minor. Motivul este că materia este considerată în aspectul său creativ, adică în *mișcare*, ca o încarnare a unei particule divine care se îndreaptă spre cucerirea conștiinței depline. Este adevărat că există un Domn al

108 Ibid., p. 164
109 Laurent Séjourné, *Revista Mexicana de Estudios Antropologicos*. Mexico 1956.

Pământului (Tlatecuhtli) conceput ca: *”... o broască fantastică, cu gura înarmată cu dinți enormi...”*[110] (Fig. 48), dar caracterul acestei creaturi nu este foarte clar definit.

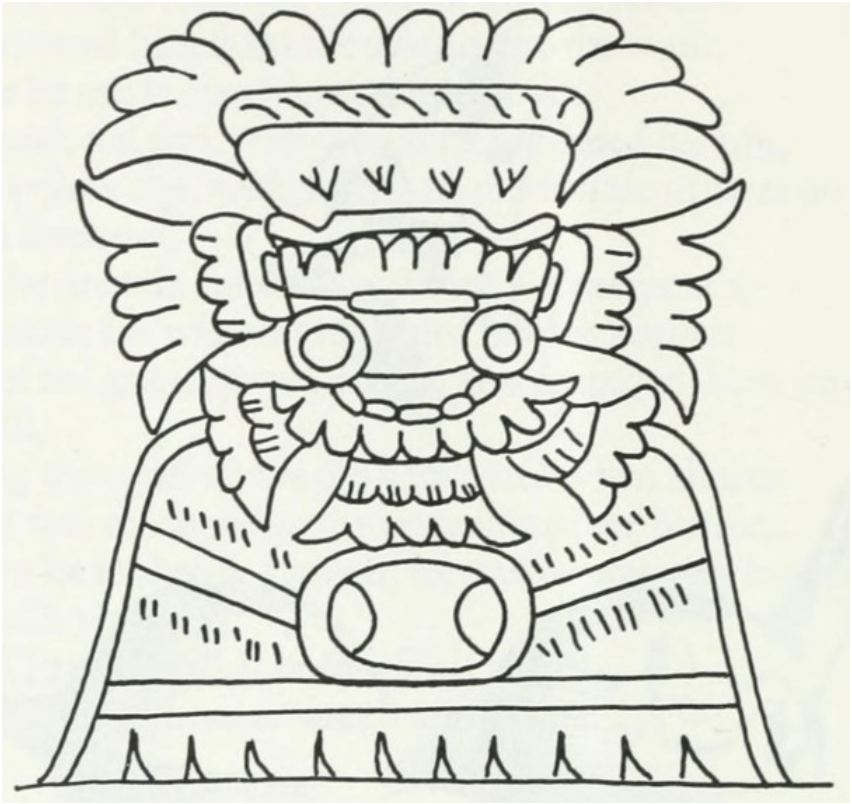

Fig. 48. Domnul Pământului din Teotihuacan. (Vază sculptată, Muzeul Național Mexican.)

Sub forma zeiței apelor (Chalchiuhtlicue, Planșa 16), rudă apropiată a lui Tlaloc, materia pare să fie înzestrată cu puterea mântuirii: aburul, eliberat din marea masă de apă, se ridică spre cer pentru a se întoarce din nou pe pământ după ce a fost fertilizat de soare, astfel încât să poată crea viață pe pământ. Fără îndoială, datorită contactului său permanent cu sferele celeste, zeița este înzestrată cu înalta facultate de purificare. Ea este cea care, în ceremonia botezului, eliberează nou-născutul de impuritate.

2. QUETZALCOATL

Sahagun tratează pe larg personalitatea lui Quetzalcoatl ca rege al Tollanului, dar în cartea sa despre zei se limitează la a spune:

> *”... Pe cel care era om, l-au considerat zeu și au spus că el curăța calea zeilor apei, iar ei au prezis acest eveniment, pentru că înainte ca apele să înceapă să curgă, sunt vânturi puternice și praf, așa că obișnuiau să spună că Quetzalcoatl, zeul vânturilor, curăța căile zeilor ploii, pentru ca aceștia să poată veni și să aducă ploaia*”.[111]

La prima vedere, o astfel de sarcină pare prea măruntă pentru creatorul universului uman, dar dacă ne amintim că nou-născutul Al Cincilea Soare a fost lansat pe ceruri de vânt, putem înțelege cum un astfel de vânt trebuie să fie suflul spiritual care permite nașterea interioară. Zeul simbolic al vântului aduce în urma sa legile care supun materia: el este cel care unește contrariile și le împacă; el transformă moartea în viață adevărată și face ca o realitate minunată să înflorească din tărâmul întunecat al cotidianului. Tocmai pentru că posedă aceste puteri, Quetzalcoatl este

110 Alfonso Cito, El Pueblo del Sol, op. Cit., p. 72.
111 Sahagun, op. cit.. Vol. I. p. 23.

considerat magicianul suprem – cel care deține secretul tuturor vrăjilor. De aceea, ziua săptămânii guvernată de acest zeu este dedicată necromanților și vrăjitorilor de toate felurile.[112]

Codexul Borgia (Fig. 49) ne amintește de rolul său de făcător de minuni: aici este reprezentat ținând un schelet, în care suflă viață. Rezultatul acestei operații magice este inima, care iese din coastele fără carne ale scheletului.

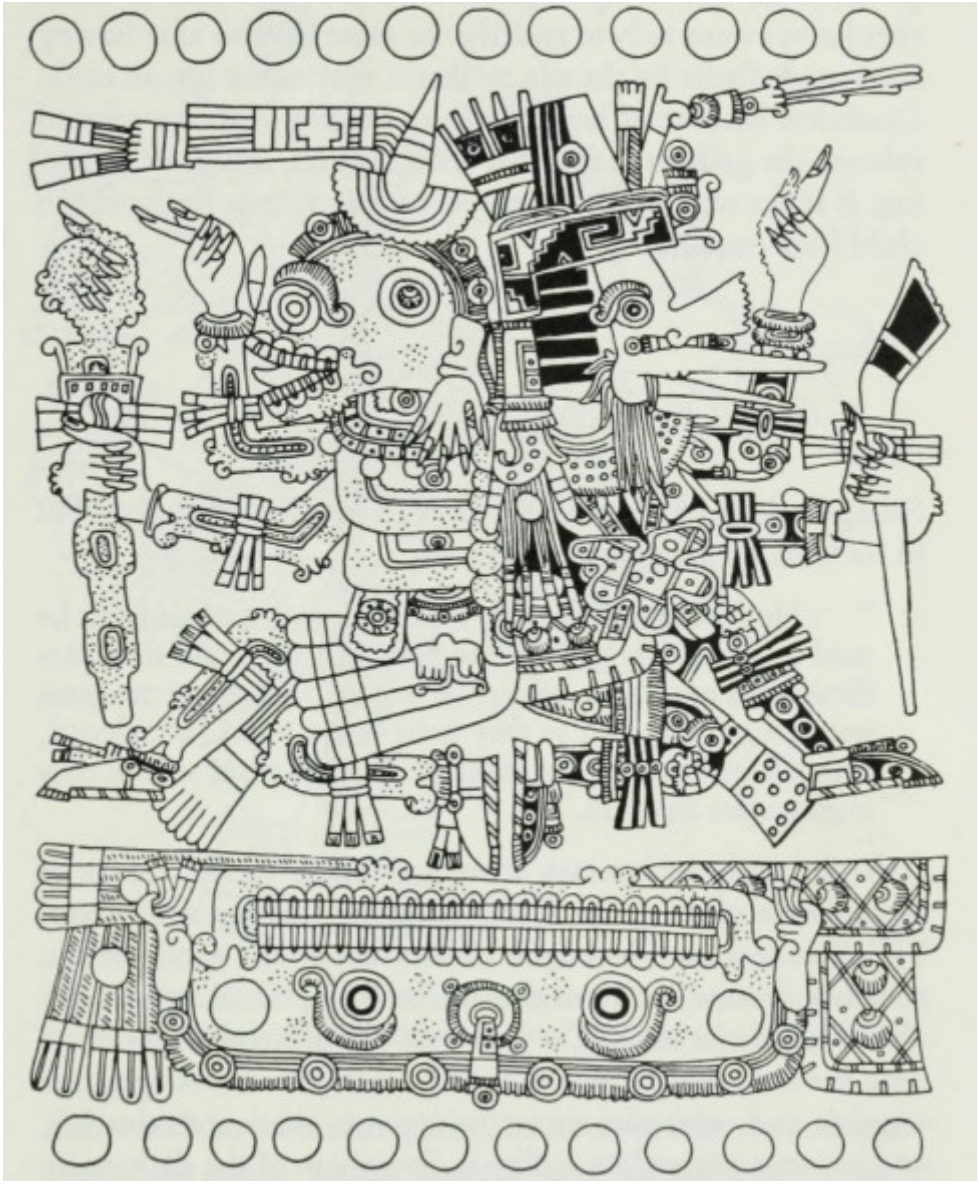

Fig. 49. Quetzalcoatl insuflând viață unui schelet. În această imagine vedem funcția sa creativă ca Zeu al Vântului. (Codex Borgia.)

Mai mult, unul dintre simbolurile cele mai uzuale pentru Quetzalcoatl este un tibie înflorită (Fig. 50), iar în *Codex Magliabeci* (p. 61) se spune despre el că este: ”...fiul unui alt zeu pe care ei îl numesc Mictlantecuhtli, care este Domnul Ţării Morţilor”. Aceasta este o aluzie evidentă la doctrina care învață că materia poate fi răscumpărată numai prin propria moarte.

Celelalte imagini ale lui Quetzalcoatl ilustrează diferitele etape ale acestui proces. În drama pe care vântul o provoacă pe pământ, el reprezintă omul devenit zeu: în primul act, el este un om muritor pătruns de conștiința originii sale celeste și de angoasa dualității sale; în al doilea act, el este pelerinul neînfricat care merge în iad pentru a descoperi secretul naturii sale; în al treilea act, stăpân în sfârșit al unității sale interioare, el se transformă în planetă.

112 Ibid., p. 385.

Din fericire, putem urmări desfășurarea acestui mister în picturile unuia dintre cele trei palate excavate din Teotihuacan.

Fig. 50. Quetzalcoatl ca zeu al vântului. Shinbonc-ul înflorit din coiful său simbolizează naşterea materiei pe plan spiritual. (Codex Magliabeci.)

În jurul unei mici terase armonioase, de un alb atât de strălucitor încât sclipeşte în soare, se află trei clădiri, fiecare cu un portic care duce într-o cameră interioară. Interioarele, construite din stuc la fel de alb ca şi curtea interioară, sunt decorate elegant. De-a lungul pereţilor inferiori se întinde un model roşu continuu care reprezintă secţiunea transversală a unei scoici. Poate datorită analogiei dintre scoică (Fig. 51) şi corpul uman care, atins de suflul spiritului, poate dobândi o nouă putere,[113] acest motiv este emblema specială a lui Quetzalcoatl.

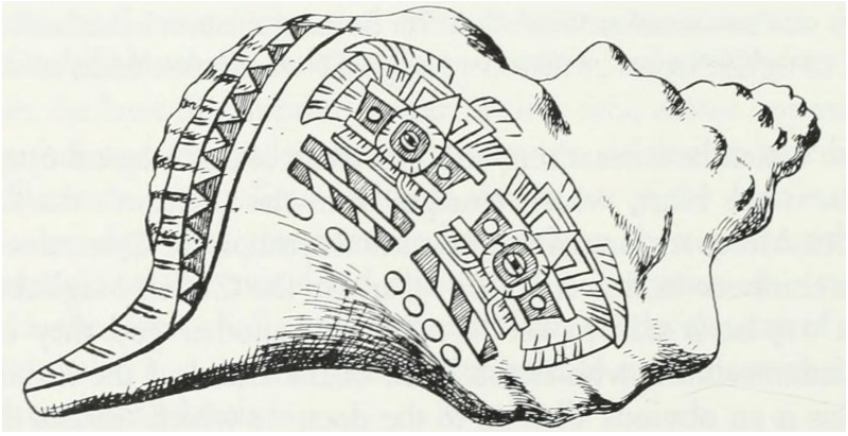

Fig. 51. Scoică din Teotihuacan decorată cu frescă cu două hieroglife reprezentând un ciclu şi numerele 12 şi 9. (Muzeul Naţional Mexican.)

113 Confirmarea acestei ipoteze constă în faptul că toate aceste scoici sunt decorate cu simbolul ciclului timpului (fig. 51). Judecând după numărul şi cantitatea lor, rolul jucat de acest instrument în Oraşul Zeilor trebuie să fi fost de mare importanţă. Este interesant de observat că, chiar şi în zilele noastre, sunetul ascuţit al scoicilor marine influenţează ritualul unor triburi îndepărtate. (Séjourne, *Supervivencias de un mundo magico*, Fondo de Cultura Econômica, Mexic, 1953).

Pereții celor trei porticuri sunt acoperiți cu fresce în două nuanțe de roșu, toate făcând parte dintr-o singură compoziție: deasupra unui panou inferior (ca în Fig. 25) se repetă un motiv care umple spațiul rămas. Desenul este completat de o figură care stă în centrul unui romb format din șerpi încolăciți cu pene.

Una dintre aceste figuri îl reprezintă pe adevăratul Quetzalcoatl: individul preocupat doar de a ajunge în tărâmul interior unde locuiește divinitatea (fig. 52). O scoică, probabil simbolul revelației, apare pe pieptarul său, iar buzduganul său este încoronat cu simbolul pocăinței, singurul mijloc de a avansa pe calea spiritualității. Întreaga compoziție formează un *quincunx* cu omul-zeu în centru, repetând punctul de uniune al reptilelor, hieroglifa *mișcării*.

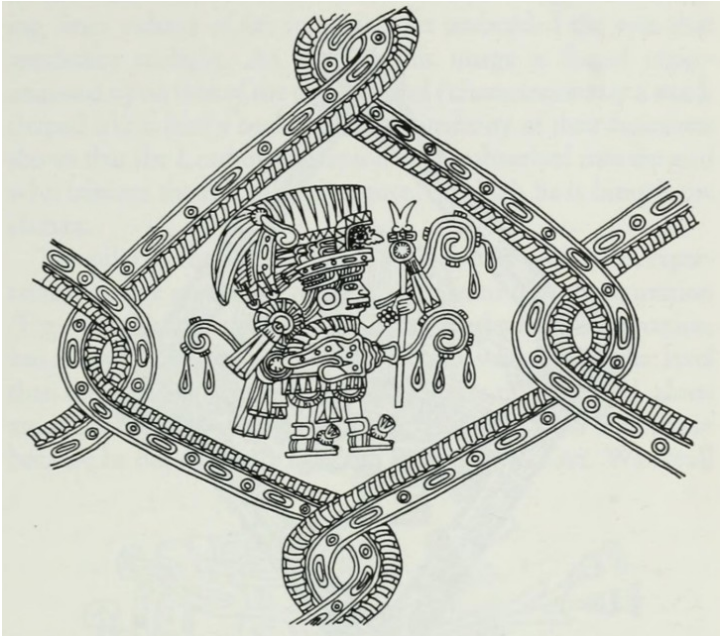

Fig. 52. Quetzalcoatl, dintr-o frescă din Teotihuacan.

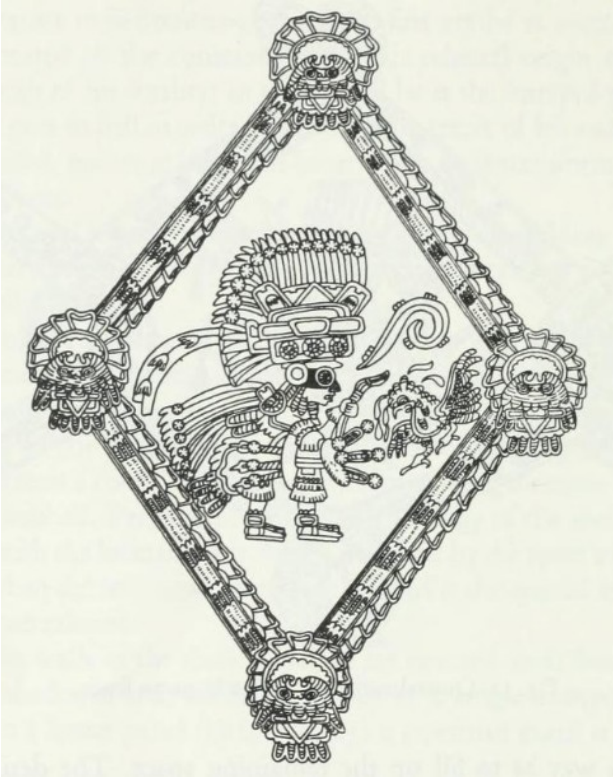

Fig. 53. Domnul Zorilor, dintr-o frescă din Teotihuacan.

Un al doilea portic este prezidat de Domnul Zorilor (Tlahuizcalpentecuhtli) (Fig. 53), purtând masca neagră a zeilor stelari şi ţinând în mână săgeţile adunate în împărăţia morţilor.

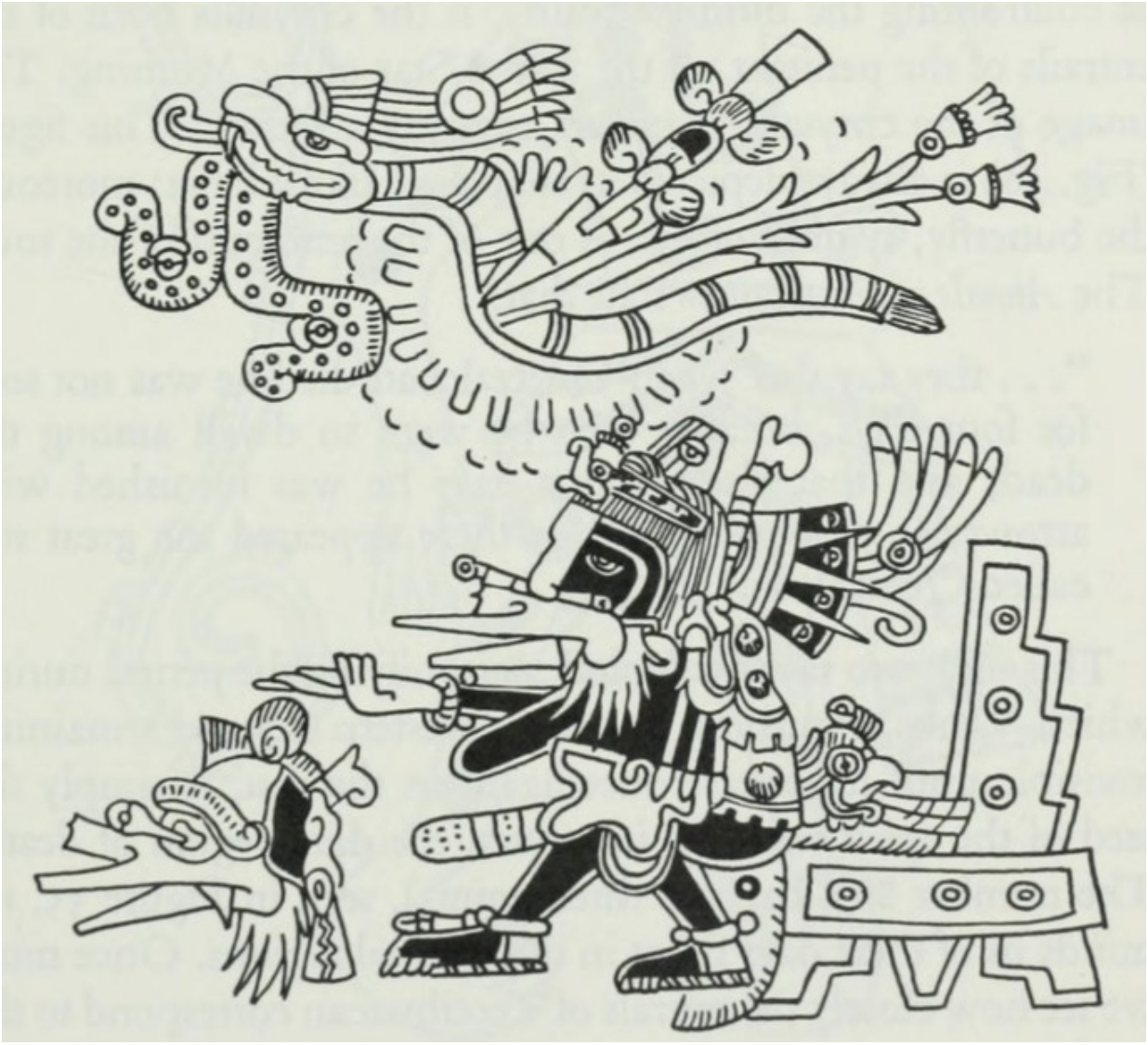

Fig. 54. Reptila suprapusă peste Zeul Vântului simbolizează omul străpuns de săgeata luminoasă a conştiinţei. (Codex Borgia.)

La fel ca şi celălalt, această figură formează punctul central al unui *quincunx,* dar în acest caz şerpii împletiţi sunt înlocuiţi de un vultur solar ascendent care poartă emblema ciclului timpului şi este înconjurat de un halou. Este o viziune a întregului şi marchează finalizarea etapelor transformării şarpelui în lumină. Săgeţile, semn special al acestui războinic celest, trebuie să reprezinte fulgerul interior care revelează existenţa unei stări de sfinţenie. În *Codex Borgia* (Fig. 54), funcţia acestei arme este ilustrată de o reptilă rănită din care izvorăşte sângele înflorit al sacrificiului – detaşarea de substanţa cărnii fiind o condiţie esenţială pentru atingerea sufletului. Din gura sa iese Steaua Dimineţii: volute de foc în care sunt încorporaţi ochii care simbolizează lumina stelelor. După cum vedem, această imagine se suprapune peste cea a zeului vântului (caracterizat printr-o mască în formă de cioc de pasăre), iar similitudinea funcţiilor lor arată că Domnul Zorilor este în cele din urmă reabsorbit în zeul care iniţiază aventura spirituală, al cărei punct culminant este el însuşi.

Pelerinul în iad, umil şi acoperit de răni, reprezintă etapa care separă revelaţia de transfigurare (Fig. 55). El nu are dreptul la un loc în frumosul portic, ci se află pe stâlpii unui pasaj îngust, la un nivel inferior celui al clădirii. Aşadar, în aceste adâncuri înfricoşătoare, omul-zeu, singur printre umbre, este doar o creatură goală, cuprinsă de panică, deoarece şi-a pierdut brusc

credinţa în actul creativ. Ne amintim cum se lamenta că a pierdut totul în fuga sa precipitată.[114] Este probabil că suferinţa regelui din Tollan se referă la această încercare, cea mai severă dintre toate, în care, după moartea lucrurilor din această lume şi la pragul unei realităţi încă ascunse de el, pare să fi naufragiat mizerabil pe ţărmurile Vidului.

Fig. 55. Xolotl: forma larvară asumată de Quctzalcoatl în Ţara Morţilor. (Frescă din Teotihuacan.)

Dar abia a atins adâncurile propriei sale neexistenţe, când umbrele se deschid şi grămada de oase rupte pe care o poartă la lumina zilei prinde viaţă din nou. Din imersiunea în această conştiinţă superioară în care propria sa conştiinţă se dizolvă, Quetzalcoatl iese înarmat cu săgeţile care îi permit, transformat acum în Domnul Zorilor, ”să tragă cu fulgerele sale”; acestea vor revela omenirii mântuirea pe care fiecare individ poate încerca să o atingă pentru sine.

Se pare, aşadar, că Xolotl, care are sarcina ingrată de a înfrunta realitatea ultimă, este crisalida născută din măruntaiele penitentului, din viitoarea Stea a Dimineţii. Imaginea crisalidei nu

114 Din cauza grabei sale şi a fricii sale de moarte, această vizită în regiunile infernale ne aminteşte de pericolele de care se fereşte sufletul mort, spunând: . . . Voi trebuie să treceţi între doi munţi care se întâlnesc . . ." Sahagun. op. cit. Vol. I. p. 315. În ambele cazuri, trimiterea este, fără îndoială, la un ritual care simbolizează intrarea într-o nouă ordine spirituală.

este în niciun fel arbitrară. Această figură (Fig. 56) este întotdeauna descrisă ca fiind fără formă, ca o larvă; mai mult, fluturele, simbol al focului, este unul dintre emblemele sufletului. *Analele din Cuauhtitlan* afirmă că:

> ”*... se spune că, atunci când Quetzalcoatl a murit, nu a fost văzut timp de patru zile, pentru că s-a dus să locuiască printre morți; și că, tot în patru zile, a fost înzestrat cu săgeți; astfel încât, în opt zile, a apărut marea stea numită Quetzalcoatl*”.[115]

Aceasta înseamnă că Xolotl, care personifică perioada în care Venus dispare din cerul vestic și rămâne invizibilă până când apare din nou în est, este pur și simplu sămânța spiritului închis în materie, regiunea întunecată a morții. Numărul 8 (o bară și trei puncte), văzut în figura 55, ne amintește de aceste zile petrecute în regiunile infernale. Încă o dată vedem cât de strâns corespund picturile murale din Teotihuacan cu mitul.

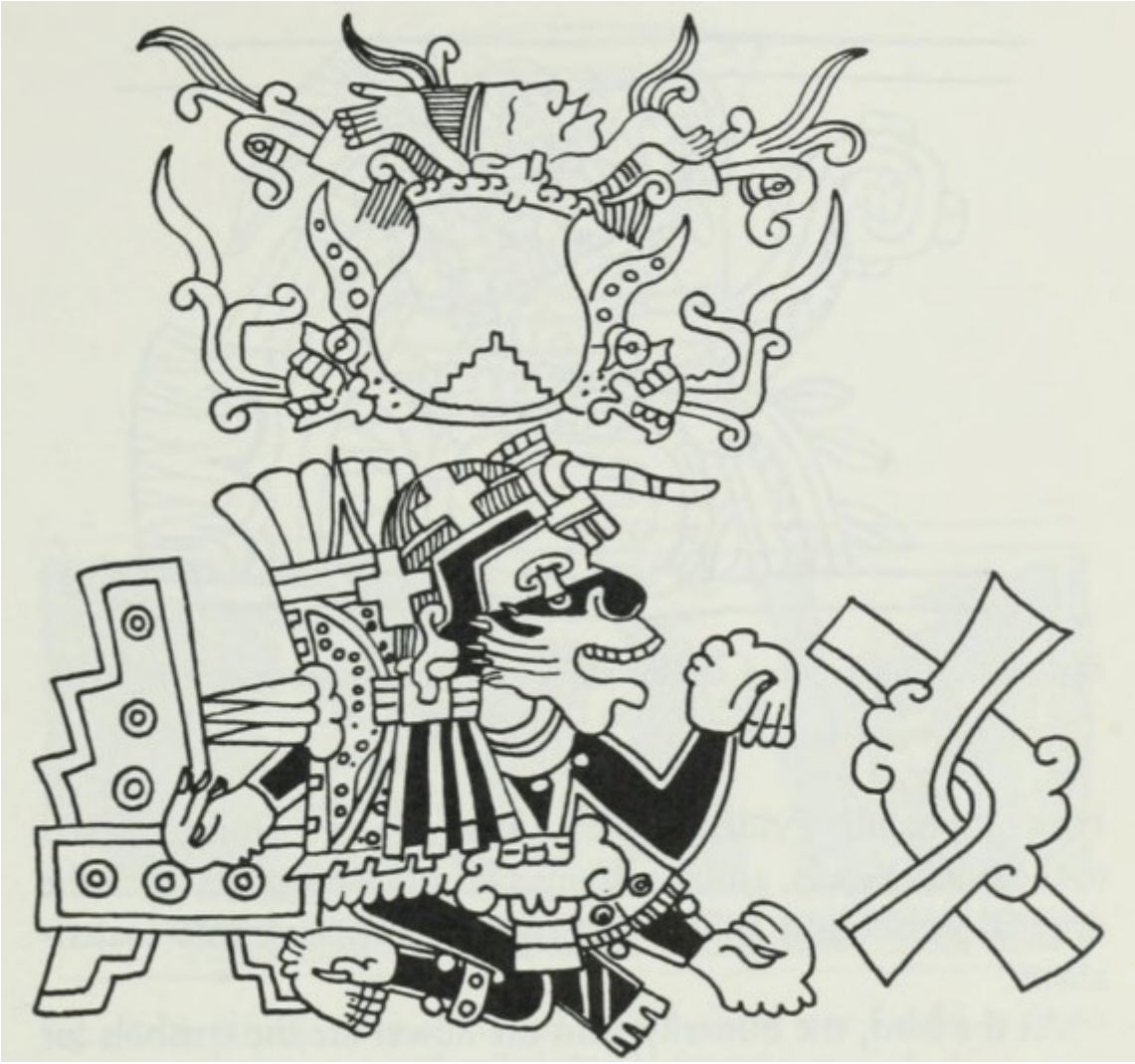

Fig. 56. Imagini ale lui Xolotl exprimând sentimentul dinamic al pocăinței. Mișcarea hieroglifelor din partea dreaptă a scenei este sugerată și în compoziția celor două figuri. (Codex Borgia.)

3. XOCHIPILLI, DOMNUL SUFLETELOR

Quetzalcoatl este responsabil pentru mișcarea care, pornind din țara încarnării (vestul) și trecând prin centrul materiei, se îndreaptă spre împărăția spiritului. El este reprezentantul sufletelor care simbolizează mișcarea ascensiunii de la orizontul estic.

115 *Anales de Cuauhtitlan*, op. cit., p. 11.

Conform aztecilor, la patru ani după moartea lor, sufletele războinicilor:

„devin diverse tipuri de păsări cu pene, bogate şi colorate”,[116]

şi sub această formă se duc să întâmpine Soarele nou-născut, pentru a-l însoţi până la zenit.

Sufletul este reprezentat nu numai de pasăre, ci şi de fluture şi de floare. Astfel, la începutul discursului care îi anunţă mortului intrarea în lumea de dincolo, fluturele este menţionat ca fiind printre locuitorii cerului:

„Trezeşte-te, căci acum începe să se lumineze, acum este zorii zilei, căci acum păsările cu pene galbene încep să cânte, iar păsările multicolore zboară.”[117]

Textele folosesc întotdeauna floarea într-un sens complet spiritual, iar noi am văzut deja că scopul colegiilor religioase era acela de a face să înflorească floarea trupului: această floare nu poate fi altceva decât sufletul. Asocierea florii cu soarele este, de asemenea, evidentă. Unul dintre hieroglifele pentru soare este o floare cu patru petale, iar sărbătorile din luna a noua, dedicate lui Huitzilopochtli, erau dedicate în întregime ofrandelor de flori. Sahagun se referă la acest lucru:

”..... Cu două zile înainte de sărbătoare, toţi oamenii s-au revărsat pe pajişti şi în lanurile de porumb în căutare de flori de tot felul, atât din pădure, cât şi de pe câmp . . . o altă zi, foarte devreme, era sărbătoarea lui Huitzilopochtli; preoţii ofereau acestui idol flori, tămâie şi mâncare şi îl împodobeau cu coroane şi ghirlande de flori; după ce au făcut această statuie a lui Huitzilopochtli din flori şi după ce i-au oferit multe, foarte bine făcute şi foarte parfumate, au făcut acelaşi lucru cu toate statuile tuturor celorlalţi zei şi toate templele, iar apoi, în toate casele domnilor şi ale conducătorilor, au împodobit idolii pe care fiecare îi avea cu flori şi le-au oferit alte flori pe care le-au aşezat în faţa lor, iar tot poporul a făcut acelaşi lucru în casele lor”.[118]

Cu siguranţă nu este o coincidenţă faptul că singurul ritual lunar fără sacrificii umane era dedicat sângerosului Huitzilopochtli. Evident, ceea ce se oferă cu atâta generozitate soarelui sunt sufletele, iar acesta este unul dintre rarele cazuri în care simbolismul original nu a suferit o degenerare ulterioară în materialism.

Aşa cum pasărea, fluturele şi floarea sunt simboluri ale unei divinităţi anume, este clar că Zeul Florilor, Xochipilli, trebuie să fie personificarea sufletului. El este cel care „are puterea de a dărui flori” şi, întrucât nu este un zeu al vegetaţiei, florile trebuie să fie spirituale. Există multe alte dovezi care confirmă acest lucru. În primul rând, el era: ”... mai ales zeul celor care locuiau în casele Domnilor sau în palatele conducătorilor”[119], ceea ce este destul de firesc, deoarece numai nobililor li se permitea să fie iniţiaţi în misterele care le permiteau să se întoarcă în ceruri. De asemenea, în timpul sărbătorii sale se impunea o abstinenţă sexuală severă, împreună cu posturi riguroase şi sacrificii de sine; unii ”... îşi ungeau urechile cu sânge în faţa lui; alţii îşi străpungeau limbile cu spini de *maguey* şi treceau prin gaură multe fire subţiri, vărsând sânge... .”[120] Toate acestea ar fi cel puţin neaşteptate dacă Xochipilli ar fi zeul jocurilor şi distracţiilor, aşa cum s-a presupus; dar devin de înţeles dacă el este Patronul Sufletelor. În cele din urmă, el este cel care poartă stindardul „inimii înflorite” (Fig. 24) la poalele scărilor Marelui Templu din Tenochtitlan şi care apare în *Codex Borgia* la est de Arborele Cosmic (Fig. 36).

Deţinem reprezentări clasice ale acestui zeu pe două vase Teotihuatecan pictate în frescă (Fig. 57, 58). Deoarece formele lor componente au doar o valoare hieroglifică şi deoarece fiecare expresie exterioară reprezenta pentru misticii Oraşului Zeilor limitele închisorii umane, o primă

116 Sahagun. op. cit.. Vol. I, p. 319.
117 Ibid., Vol. II, p. 309.
118 Ibid., Vol.I, p. 187.
119 Ibid., p. 42.
120 Ibid.,p. 42.

privire asupra acestor figuri ne impresionează doar datorită simetriei lor exacte şi aranjamentului atent. Cu toate acestea, un ochi atent va descoperi în curând, sub austeritatea extremă a exteriorului, semnele glorioase ale învierii pe care le vestesc; strălucirea sclipitoare a aripilor şi petalelor în zori evocă miracolul luminii spirituale care înfloreşte din noaptea cea mai întunecată.

Fig. 57. Xochipilli, Zeul Florilor. Vază teotihuatecană pictată în frescă. (Colecţia Diego Rivera.)

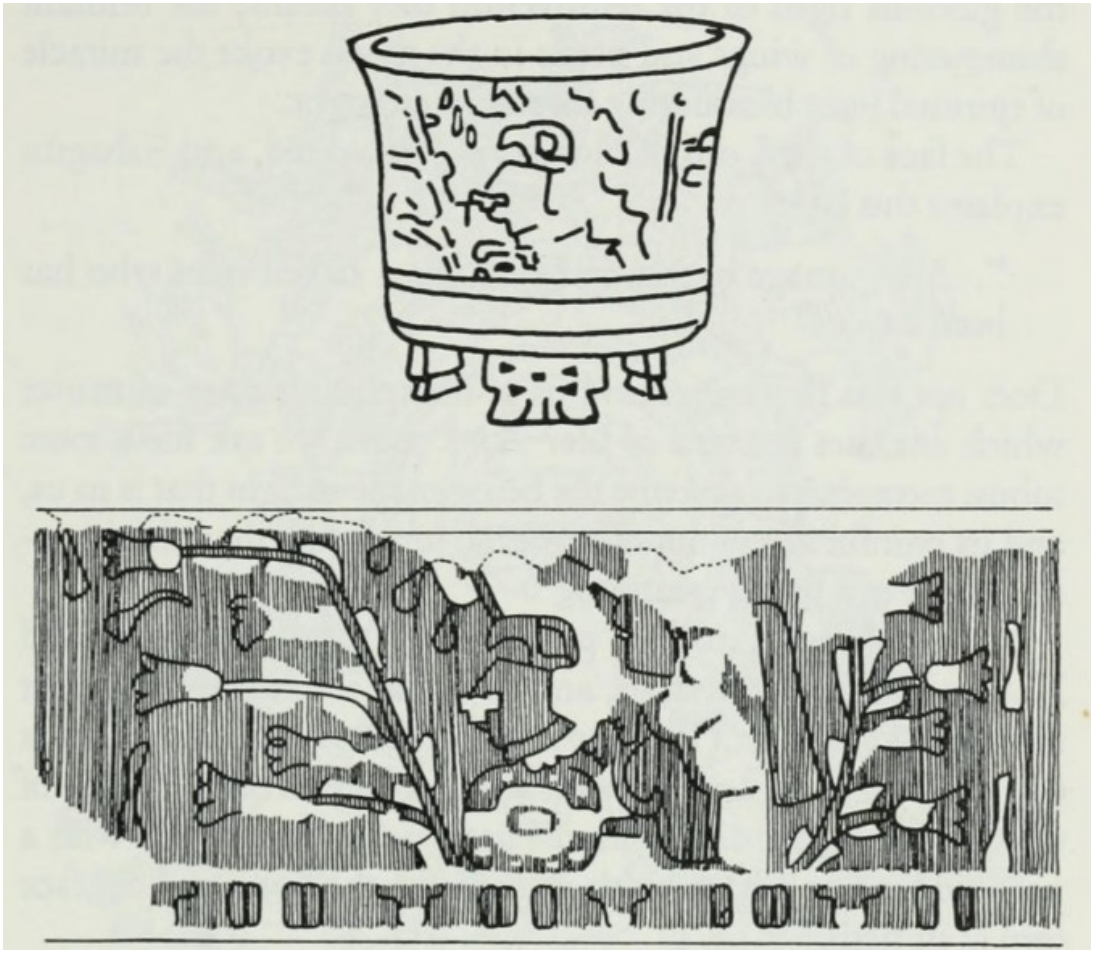

Fig. 58. Xochipilli, Zeul Florilor. Vază teotihuatecană pictată în frescă. (Muzeul Teotihuatecan.)

Fața Domnului Florilor este pictată în roșu, iar Sahagun explică acest fapt:

”... imaginea acestui zeu era ca a unui bărbat gol, care a fost jupuit.”[121]

Nu ne amintește această jupuire de despicarea materiei care înconjoară sămânța vieții? Și am putea cere o metaforă mai puternică pentru a descrie ființa făcută din lumină care se află în noi și ascensiunea ei dureroasă din singurătatea terestră decât această imagine arzătoare a unei creaturi jupuite?

Mai realiști decât predecesorii lor, aztecii i-au conferit lui Xochipilli expresivitate, creând astfel cea mai emoționantă operă de artă a lor (Planșa 17). Simbolismul este același cu cel al strămoșului zeului din Teotihuacan, dar aici extazul sufletului în comuniune cu marea unitate este exprimat cu o fervoare patetică care ține în suspans corpul și fața sfâșiată de carne.

4. XIPE TOTEC, DOMNUL ELIBERĂRII

Datorită lui Xochipilli, am descoperit că pielea corpului simbolizează materia, pe care omul trebuie să o sacrifice pentru a atinge mântuirea, iar acum știm că actul penitențial era considerat o jupuire progresivă a corpului.

Acest fapt ne dezvăluie imediat semnificația celei mai ermetice dintre toate divinitățile nahuatl: Xipe Totec, așa-numitul Domn al Jupuirii. Atributele și funcțiile sale, deși aparent contradictorii, sunt în general considerate a fi cele ale zeului eliberării (Planșa 18).

Înșelați de analogia cu pielea care se schimbă odată cu fiecare recreare ciclică a naturii, cercetătorii l-au numit pe Xipe, Zeul Primăverii, în ciuda faptului că, la fel ca Xochipilli, el aparține regiunii soarelui nou-născut, în partea opusă celei a nașterii terestre. Mai mult, Sahagun nu spune nimic care ar putea fi interpretat ca o confirmare a opiniilor acestor cercetători. El ne spune doar că:

”... ei atribuie acestui zeu următoarele boli: în primul rând variola, precum și furunculele care apar pe corp și cruste, precum și bolile ochilor.”[122]

Aceste boli, deși par ciudate pentru un zeu al vegetației, se potrivesc perfect cu simbolismul pocăinței. De fapt, dacă ne amintim că al cincilea Soare s-a născut dintr-un corp acoperit de răni, avem o altă dovadă că bolile sunt semne care anunță că ceea ce a ținut spiritul în robie este pe cale de a fi distrus. Referirea la bolile ochilor se explică probabil printr-o imagine ciudată care apare constant în iconografia mesoamericană: un ochi care explodează sau este reprezentat în afara orbitei. Împreună cu tumorile, ochiul explodat este una dintre caracteristicile cele mai constante ale lui Xolotl (Fig. 56). Este probabil un simbol al sacrificării vederii externe, necesar pentru atingerea iluminării interne și a viziunii interioare. Oricum ar fi, este extrem de semnificativ faptul că funcțiile pe care informatorii lui Sahagun le atribuie lui Xipe sunt cele ale penitentului suprem, eroul olog al „războiului înfloririi”. Trebuie remarcat faptul că Xolotl este crisalida sufletului universal, precum și a celui individual. El este zeul plin de răni al mitului, care dă naștere Soarelui (Fig. 59).

În rândul aztecilor, Penitentul pare să reproducă în mod clar patimile lui Quetzalcoatl în lumea subterană. Gol ca Xolotl, el trece prin cele mai severe încercări rituale, cum ar fi scufundarea în apă înghețată sau aruncarea în adâncurile unei păduri la miezul nopții, când întunericul domnește pe pământ ca în lumea subterană; și cu sângele membrelor sale torturate:

”... și-a uns fața cu o linie de la sprânceană până la maxilar”.

Xipe (Fig. 60) și Xolotl (Fig. 55) sunt unși în același mod.

Acestea sunt, de fapt, atributele unui zeu al eliberării, așa cum sunt rezumate într-un imn dedicat lui Xipe:

---

121 Ibid., p. 43.

122 Ibid., p. 43.

Tu, băutor în noapte, de ce insişti să te rogi?
Îmbracă-ţi deghizarea, îmbracă-ţi haina de aur.
O, Dumnezeule, apă preţioasă ca o bijuterie, ai coborât;
el s-a transformat, chiparosul înalt, într-o pasăre quetzal;
şarpele de foc
s-a transformat într-un şarpe quetzal.
Şarpele de foc m-a eliberat.
Poate că voi dispărea,
poate că voi dispărea şi voi fi distrus, eu,
lăstarul fraged de porumb.
Inima mea este verde
ca o bijuterie preţioasă,
dar voi vedea totuşi aurul
şi mă voi bucura dacă şeful de război
a ajuns la maturitate, dacă s-a născut.
Oh, Dumnezeule, fă ca măcar câţiva lăstari de porumb
să dea roade din belşug;
slujitorul tău îşi îndreaptă privirea spre muntele tău,
spre tine,
mă voi bucura dacă ceva ajunge la maturitate mai întâi,
dacă pot spune că şeful de război s-a născut.

Este uşor de înţeles că aceasta este o rugăciune adresată zeului care are puterea de a ridica omul la spiritualitate şi care este numit „băutorul nopţii” tocmai pentru că sacrificiul care va realiza acest lucru are loc noaptea:

”... Obişnuiau să ia sânge de la zeii lor, ceea ce făceau întotdeauna la miezul nopţii.”[123]

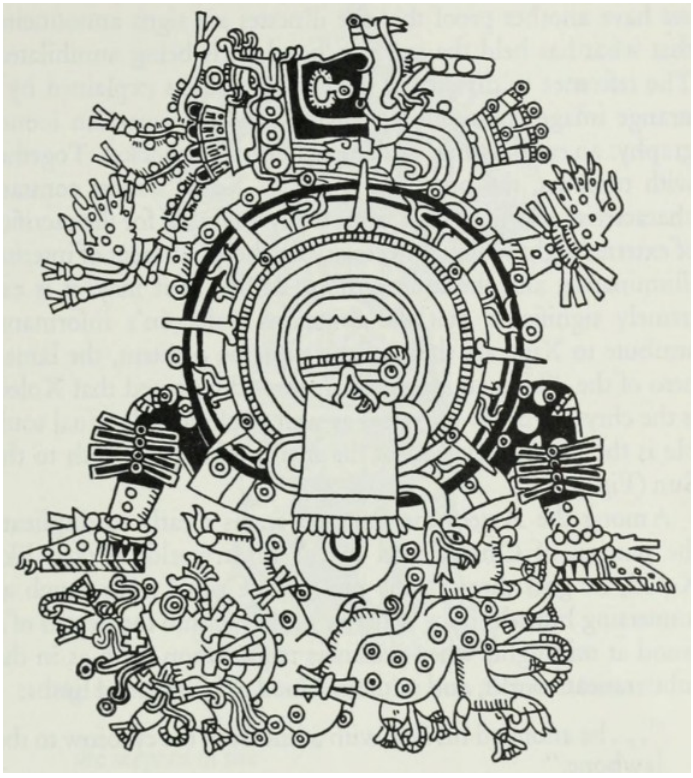

Fig. 59. Penitentul Xolotl aprinzând soarele. (Codex Borgia.)

123 Ibid., p. 136.

Fig. 60. Xipe, într-o ceramică zapotecă. (Muzeul Național Mexican.)

Se știe, de altfel, că veșmântul de aur în care cere să fie îmbrăcat este aceeași piele galbenă jupuită, a cărei acceptare îl eliberează de povara materiei. Această ipoteză este puternic susținută de faptul că Tlazolteotl, zeița special desemnată să poarte păcatele pe care penitenții le mărturisesc zeului Tezcatlipoca, apare, la fel ca Xipe, îmbrăcată în piele umană jupuită.

Planta care aspiră să devină matură este o imagine a penitentului care dorește să se transforme într-un erou în războiul sfânt. Același simbolism se regăsește în ritualurile în cinstea lui Cinteotl, fiul Zeiței Porumbului și zeitatea lăstarului tânăr de porumb, în timpul cărora tinerii jură public să se bată singuri.[124]

Cinteotl este, în plus, atât de strâns legat de Xochipilli încât uneori este greu să se facă diferența între ei; iar această relație cu Patronul Sufletelor demonstrează clar natura spirituală a simbolismului plantei. Potrivit lui Lumholtz, *huicholii*, un trib care trăiește în nord-vestul Mexicului actual, printre care multe credințe și ritualuri nahuatl par să fi supraviețuit, spun că preoții și vrăjitorii din vremurile trecute au creat Soarele aruncând în foc fiul tânăr al Zeiței Porumbului.[125] Cinteotl este astfel penitentul care se transformă în inima universului.

Celelalte metafore vorbesc toate despre aceeași nostalgie pentru eliberare: șarpele de foc este individul care arde de dorința de a transcende starea sa terestră.

Legătura lui Xipe cu pocăința este confirmată de două reprezentări teotihuatecane. În prima (Fig. 61), el stă în centrul crucii de foc a lui Quetzalcoatl, iar capul său este înfășurat în bandaje galbene din piele jupuită; *quincunxul* și litera **S** completează motivul. În a doua (Fig. 62), el ține în mână un vas în formă de gheară de vultur, iar acest simbol poate face referire la anumite ritualuri specifice: înainte de a muri, victima sacrificată în numele zeului trebuie așezată pe așa-numita „piatră a gladiatorului” pentru a lupta împotriva a patru cavaleri vulturi și tigri. Sahagun a lăsat o imagine extrem de vie a acestei lupte:

---

124 Ibid., p. 147.

125 Carl Lumholtz, Unknown Mexico, Charles Scribners Sons, New York. 1904, p. 301.

”... Obișnuiau să-l pună pe prizonier să se urce pe piatra rotundă ca o piatră de moară, iar când prizonierul era pe piatră, unul dintre preoți venea la el ... era un fel de naș pentru cei care mureau acolo, și lua o frânghie, care trecea prin ochiul pietrei de moară, și îi lega talia cu ea. Apoi îi dădea sabia lui de lemn, care în loc de cuțite avea pene de pasăre lipite de margine, și îi dădea patru bastoane de pin cu care să se apere și să-și doboare adversarul. Păzitorul prizonierului, lăsându-l în modul menționat mai sus pe piatră, se ducea la locul lui stabilit și de acolo, dansând, privea ce se întâmpla cu prizonierul său. Apoi cei care erau pregătiți pentru luptă începeau să se lupte cu prizonierul unul câte unul.

Unii dintre prizonieri, care erau curajoși, oboseau pe cei patru care luptau și nu puteau să-i facă să se predea; apoi venea un al cincilea, stângaci, care folosea mâna stângă în loc de dreaptă; el îl învingea, îi lua armele și îl arunca la pământ; apoi venea cel numit ***Ioallaoa****, care îi deschidea pieptul și îi scotea inima. Unii prizonieri, văzându-se legați de piatră, au leșinat și și-au pierdut curajul și, astfel, leșinați și fără vlagă, și-au luat armele, dar s-au lăsat imediat învinși, iar inimile lor au fost scoase pe piatră. Unii prizonieri și-au pierdut cunoștința când s-au trezit legați de piatră; s-au aruncat la pământ fără să ia nicio armă, dorind să fie uciși imediat, și așa s-a întâmplat, aruncându-i pe spate pe marginea pietrei*”.[126]

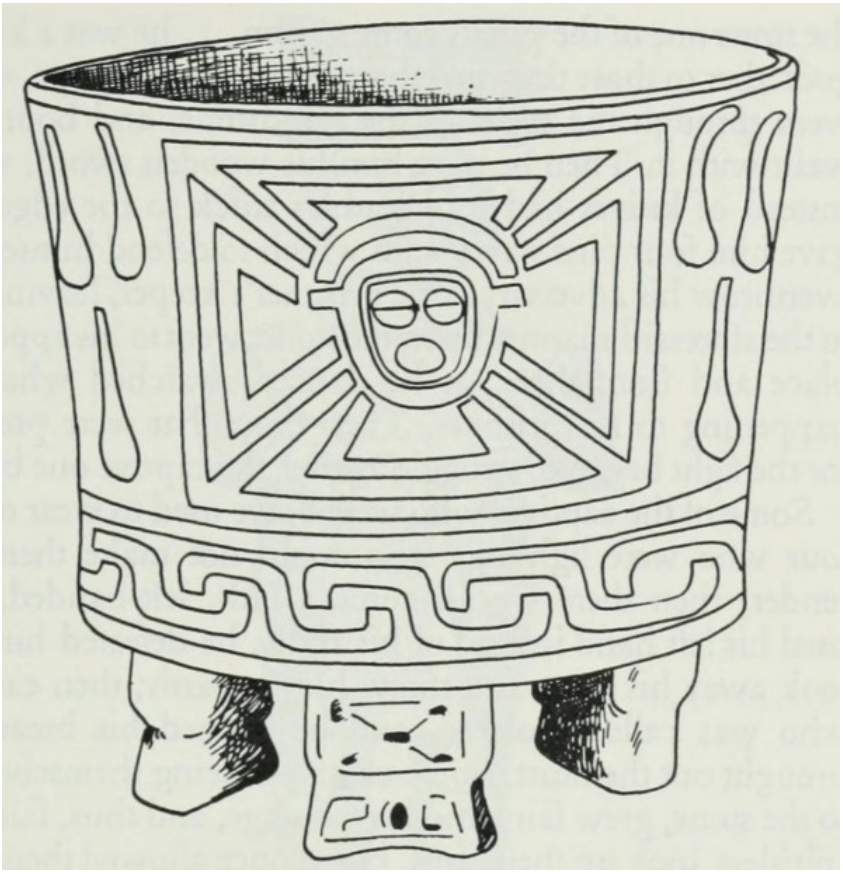

Fig. 61. Capul Domnului Jupuitor, Xipe, în centrul unei cruci a lui Quetzalcoatl. Vază teotihuatecană pictată în frescă. (Colecția Kurt Stavenhagen.)

După ce victima era jupuită, proprietarul împărțea bucățile între „superiorii, prietenii și rudele” sale, având grijă totuși să nu le guste el însuși, deoarece: „stăpânul captivului nu mânca carnea, pentru că știa că era propria lui carne”.[127]

Nu mai este nevoie să subliniem că toate aceste rituri reprezintă forme exteriorizate ale încercărilor de inițiere prezidate de zeul care, eliberând individul de limitările timpului, deschide

126 Sahagún, op. cit., Vol. I. pp. 138-40.
127 Ibid., p. 140.

porţile către infinit. Simbolismul nu putea fi mai elocvent: după unirea contrariilor realizată de cavalerul al cincilea şi stângaci, neofitul este eliberat (prin jupuire) de hainele sale pământeşti şi este eliberat pentru totdeauna de corpul său (un act reprezentat de dezmembrarea cadavrului).

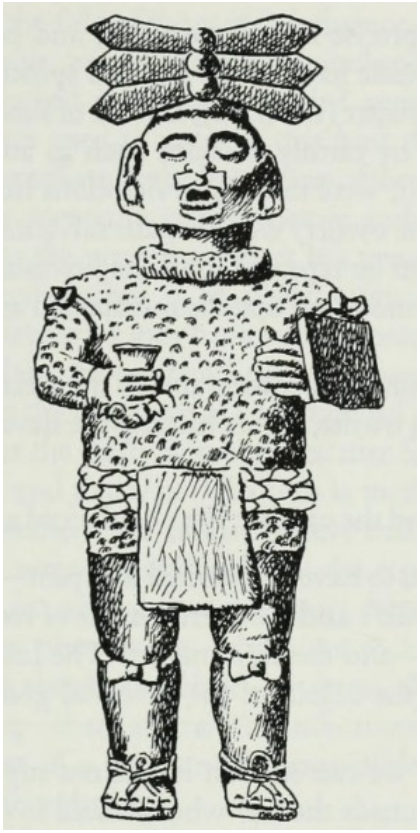

Fig. 62. Sculptură ceramică reprezentând pe Xipe, zeul eliberării. (Muzeul Teotihuatecan.) El ţine în mână un vas în formă de gheară de vultur.

Semnificaţia mistică a acestor rituri este subliniată de comportamentul proprietarului prizonierului sacrificat. Nu numai că dansează, mimând diferitele etape ale luptei şi ale morţii, dar se comportă faţă de cadavru ca şi cum ar fi propriul său corp. Această identificare sugerează că sclavul reprezintă corpul stăpânului oferit zeului, primul fiind doar un simbol pentru cel de-al doilea. Astfel, drama se desfăşoară pe două planuri: cel al realităţii invizibile şi cel al materiei finite, o simplă proiecţie a primei. Accentul pe care Sahagun îl pune pe comportamentul victimei se datorează, fără îndoială, faptului că fiecare gest avea un echivalent interior precis şi că întreaga atitudine a captivului prefigura destinul spiritual al proprietarului. Este evident că, dacă materia (sclavul), în loc să se arate încă dominată de pasiuni pământeşti, precum ataşamentul faţă de viaţă şi frica de moarte, ar ieşi victorioasă din luptă, atunci sufletul (proprietarul) ar atinge mântuirea. Ofertele trebuiau repetate până când eroismul uneia dintre aceste imagini carnale anunţa că iniţiatul trecuse în sfârşit la un plan spiritual.

Acest simbolism este observabil şi în sacrificiile aduse Zeului Focului. Aici, proprietarul, înainte de a arunca corpul sclavului în focul purificator,

”*... s-a asociat cu captivul; cei doi au dansat în pereche*”.[128]

Proprietarul pare să fi reprezentat spiritul — cu faţa vopsită în roşu ca a lui Xochipilli şi un fluture din pene roşii de papagal ca emblemă — iar sclavul materia. Acesta din urmă era îmbrăcat în întregime în alb (culoarea zeiţei terestre şi a ţării natale).

Din toate acestea putem observa că nu era vorba de bieţii nenorociţi aflaţi în afara legii care ajungeau la Soare, ci de lorzii şi nobilii care îi ofereau ca sacrificiu. Sahagun afirmă că aşa stau

128 Sahagun, op. cit., Vol. I, p. 190.

lucrurile şi că probabil era o aranjare firească într-o societate atât de ierarhică. Vom reveni la tema acestei împărţiri aristocratice a cerului. Ea aruncă lumină asupra speculaţiilor teologice care erau făcute cu scopul de a pune spiritualitatea nahuatl în slujba unui imperiu şi ne permite să înţelegem mai bine economia care guverna sacrificiile umane în rândul aztecilor.

5. HUITZILOPOCHTLI: AL CINCILEA SOARE

Cu ajutorul sufletelor celor binecuvântaţi, care îl însoţesc până la zenit dansând şi cântând,[129] Soarele îşi încheie ascensiunea eroică din câmpul de influenţă al Pământului. În plinătatea sa de la amiază, Soarele este personificat de Huitzilopochtli, zeul stângaci deghizat în colibri, simbol al învierii. (Aztecii obişnuiau să spună că această pasăre murea în timpul secetelor şi renăştea la începutul sezonului ploios.)

Datorită naturii sale esenţial războinice şi faptului că era cunoscut triburilor nomade, s-a presupus în general că Huitzilopochtli este de origine aztecă. Dar, deşi unele dintre caracteristicile sale ar fi putut fi inventate de constructorii Tenochtitlanului, rădăcinile simbolismului său trebuie să fi izvorât cu siguranţă din inima doctrinei lui Quetzalcoatl.

Ştim că al cincilea soare apare după ce alte patru au venit şi au dispărut, şi că acest al cincilea soare este destinat să fie înlocuit de altul. Nu putem crede că aceste mituri despre cataclisme solare au fost inspirate doar de reînnoirea cosmică eternă manifestată în ciclurile naturale. În afară de faptul că fenomenele religioase nahuatl, care sunt atât de spirituale, nu ar putea fi explicate atât de simplu – adică în termeni care nu au o semnificaţie interioară –, există diverse indicii că al cincilea soare este creatorul unei opere măreţe şi indestructibile: aceea de a elibera creaţia de dualitate.

Am văzut că există o tradiţie, menţionată de toţi cronicarii, potrivit căreia planetele vor lua în cele din urmă locul omului pe Pământ. Esenţa religiei nahuatl este cuprinsă în revelaţia secretului care le permite muritorilor să scape de distrugere şi să rezolve contradicţia inerentă naturii lor, transformându-se în corpuri luminoase. Putem trage astfel concluzia că următoarea Eră, departe de a le fi potrivnică, a fost pregătită cu durere şi aşteptată cu ardoare de oamenii conştienţi ai celei de-a Cincea Ere. Acest lucru este dovedit de faptul că a cincea eră, prefigurând deja una care urma să vină, era prezidată de un Soare născut de o penitentă; şi că Huitzilopochtli, imaginea acestui Soare, deghizat în pasăre şi cu focul ca semn distinctiv, reprezenta sufletul unui combatant în războiul sfânt.[130]

Ştim, de asemenea, că semnul *Mişcarea* specific al celui de-al Cincilea Soare se referă la operaţiunea care salvează materia de inerţie. Cuvântul **ollin** conţine semnificaţia „cutremur”, iar **Ollin Tonatiuh**, numele celui de-al Cincilea Soare, înseamnă „Soarele Cutremurului”. Pare clar că impulsul interior sugerat de cutremure aminteşte de acea altă mişcare care permite misticului să elibereze germenul spiritual din interiorul său. Mitul naşterii celui de-al Cincilea Soare, împreună cu reprezentările soarelui răsărind din corpul sfârâmat al lui Xolotl, sunt dovezi suficiente. Apariţia planetelor trebuie să aibă loc imediat după cutremure teribile, iar aceste revoluţii ale materiei sunt, la scară cosmică, paralele cu cele pe care le suferă penitentul în corpul său. Acest lucru indică faptul că, la sfârşitul celei de-a cincea ere, pământul, cuprins de o dorinţă de unitate, va da naştere unor fiinţe luminoase şi nemuritoare.

Huitzilopochtli este atunci al cincilea războinic stângaci care, asemenea celui care l-a învins pe eroul sacrificat lui Xipe pe piatra gladiatorului, este destinat să obţină victoria finală.

Dar pentru a atinge acest scop suprem, el trebuie să transmită materiei mişcarea care o va conduce la cunoaşterea propriei dualităţi şi a mijloacelor de salvare din aceasta. Cu alte cuvinte, el trebuie să transforme materia într-un combatant în „războiul înfloririi”. De aceea el este mai presus de toate zeul războiului, cel care:

---

129 Fără îndoială, caracterul vesel al acestui marş triumfal îi conferă lui Xochipilli atributele de zeu al jocurilor şi al ospăţului.

130 Observăm că atributele lui Huitzilopochtli sunt aceleaşi cu cele ale lui Xochiptlli, Domnul Sufletelor. În ambele cazuri, simbolismul - focul şi pasărea colibri - este cel al învierii.

”... aruncă asupra oamenilor şarpele de foc [simbol al pocăinţei purificatoare], burghiul de foc [instrument care face flacăra să se ridice dintr-un corp solid, adică războiul, torentul devastator, focul mistuitor”[131] [devoratorul întunericului şi greutăţii].

Din acelaşi motiv, în timpul rătăcirilor triburilor nomade, Huitzilopochtli a intervenit doar pentru a-i încuraja să meargă înainte şi pentru a-i pedepsi sever pe cei care rămâneau în urmă. Tradiţiile antice povestesc că, sub forma unei pasări colibri, el le repeta continuu aztecilor migranţi cuvintele: „Înainte, înainte!”.

Mitul naşterii sale este de neînţeles, cu excepţia cazului în care este privit în lumina acestui material de bază. El a fost conceput fără păcat de către pocăita Coatlicue, despre care se spune:

”... se spune că într-o zi, în timp ce mătura, o minge pufoasă a căzut peste ea ca un ghem de aţă, iar ea a luat-o şi a pus-o la piept, aproape de burtă, sub fustă, iar după ce a terminat de măturat, a vrut să o ia şi nu a mai găsit-o, de aceea se spune că a rămas însărcinată ...”[132]

Această concepţie miraculoasă a avut puterea de a trezi furia celor patru sute de fii şi a fiicei mai mari a lui Coatlicue, care au jurat să o omoare pentru a răzbuna onoarea familiei. Dar, chiar în momentul în care zeiţa era atacată, Huitzilopochtli a ieşit complet înarmat din măruntaiele ei şi i-a urmărit pe fraţii săi până când aceştia au obosit. El a ucis un număr mare dintre ei după ce şi-a decapitat sora.

Deoarece Coatlicue este Zeiţa Pământului, este clar că penele care îi permit să dea naştere unui nemuritor simbolizează principiul care salvează materia de legea distrugerii. Acest mit reproduce de fapt mitul naşterii celui de-al cincilea Soare în Teotihuacan, cu diferenţa că trupul ulceros al lui Xolotl este aici reprezentat de mama pământ, iar Soarele care se ridică la cer (sufletul penitentului) de Huitzilopochtli. Există, de asemenea, o serie de indicii că, la fel ca zeii care au fost prezenţi la sacrificiul care a avut loc în primul oraş toltec, fraţii care au asistat la naşterea lui Coatlicue sunt de fapt strămoşii *nahua*. În ambele povestiri, urmărirea şi moartea reprezintă tocmai întâlnirea creativă dintre materie şi spirit, adică se referă la imaginea arhetipală a întâlnirii dinamice dintre opuse; şi este probabil că cursele rituale din timpul sărbătorilor aztece dedicate zeului Soare (care corespund, de asemenea, mitului) nu fac decât să reflecte această întâlnire.

Fiica lui Coatlicue reprezintă, de asemenea, materia după apariţia spiritului. Pe lângă combativitatea care însoţeşte sosirea noului soare în lume, care în sine este revelatoare, există documente iconografice care susţin această ipoteză.

În Muzeul Naţional Mexican, de exemplu, există un cap monumental care, deoarece partea inferioară este decorată în relief, se presupune că este intact, aşa cum a fost sculptat iniţial, şi că nu a făcut niciodată parte dintr-un corp (Planşa 19). Datorită hieroglifelor numelui zeiţei de pe ambii obraji — clopotul reprezentat de cuvântul „Coyolxauhqui” — Seler nu a avut nicio dificultate în a identifica capul ca fiind al surorii lui Huitzilopochtli. Mai mult, această sculptură conţine fără îndoială simboluri ale focului — de exemplu aurul, semn al focului (Fig. 63). În studiul său magistral asupra Codexului aztec cunoscut sub numele de *Tonalamatl al lui Aubin*, savantul german spune că:

”... Mi se pare destul de probabil ca acest cap să fie menit să o reprezinte pe zeiţa Chantico...”.[133]

De fapt, relaţia dintre cap şi zeiţa focului este incontestabilă, deşi Seler, fascinat de teoria supremaţiei miturilor lunare, care era la modă în acea perioadă, a încercat mai târziu să se convingă că această figură reprezenta luna.

---

131 Sahagún, citat de Seler la p. 254.
132 Sahagun, op. cit., Vol. I, p. 287.
133 Eduard Seler, The Tonalamatl of the Auben Collection, Berlin şi Mexico, 1954.

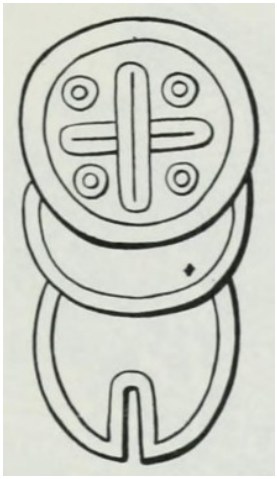

Fig. 63. Hieroglifă pentru aur sculptată pe obrajii surorii lui Huitzilopochtli.

Dar Chantico este considerată şi zeiţa pământului. Duran nu numai că o identifică cu mama lui Huitzilopochtli, dar al doilea nume al ei, Quaxolotl, o caracterizează drept „cea cu două capete, cea cu capul despicat”. Cel mai specific fapt despre zeiţa mamă este tocmai faptul că a fost decapitată la fel ca fiica ei şi că din gâtul ei mutilat au ieşit două capete de şarpe (Planşa 20).

În toate cele trei cazuri este simbolizat acelaşi lucru: materia după apariţia mesajului spiritual al lui Quetzalcoatl; adică materia atinsă de focul divin. (Cu siguranţă nu este o coincidenţă faptul că Coatlicue a primit penele cereşti în timp ce făcea penitenţă într-un templu.) De fapt, toate documentele ilustrează în mod clar spiritualitatea zeiţelor nahuatl. Din păcate, nu putem intra aici într-o analiză mai detaliată a acestui fenomen şi ne vom limita la a sublinia că aceste zeiţe sunt asociate în mod constant cu ideile de purificare, penitenţă şi „războiul înfloririi”.

În acest context, este semnificativ faptul că simbolul principal al Chantico, zeiţa feminină a focului, este apa arzătoare; şi că acelaşi simbol mistic apare sub capul tăiat al fiicei Mamei Pământ. De fapt, rana provocată de arma luminoasă a Zeului Soare – şarpele de foc cu care Huitzilopochtli a venit pe lume – a lăsat pe gâtul femeii semnul uniunii contrariilor. În această sculptură, semnul apei arzătoare are un al treilea element: o funie de sacrificiu care vorbeşte despre mijloacele prin care se poate realiza această uniune mântuitoare. Aşa cum a observat clar criticul de artă mexican Justino Fernandez[134], simbolismul lui Coatlicue poartă urme de natură indubitabil supraterestră, printre altele cele ale celor doi şerpi de pe capul ei: aceştia sunt acoperiţi cu pietre preţioase, semnul divinităţii.

6. Tezcatlipoca: stăpânul oglinzii fumegânde

Când Soarele părăseşte zenitul, se scufundă în regiunea supusă legii gravitaţiei şi coboară în materie însoţit de zeii occidentali. Etapele acestei călătorii sunt marcate de imagini succesive ale soarelui: colibriul, semn al maturităţii sale, este înlocuit mai întâi de vulturul coborâtor şi apoi de tigru.

Simbolismul lui Tezcatlipoca este foarte similar cu cel al Soarelui în acest al patrulea sfert al spaţiului. Tigrul, simbol al adâncurilor subterane, este principala deghizare a lui Tezcatlipoca (Fig. 64), cealaltă fiind curcanul (Fig. 65); şi este probabil ca această pasăre domestică neîndemânatică, cunoscută sub numele de Marele Xolotl (Hueyxoiotl), să fie un simbol al soarelui exilat pe pământ; cu alte cuvinte, este o încarnare a vulturului căzut.

Sărbătoarea lui Tezcatlipoca: „care era ca Paştele şi avea loc aproape de Sărbătoarea Învierii...”,[135] era cea mai importantă dintre toate şi avea loc la jumătatea lunii a cincea, când soarele trece pentru prima dată prin zenit după solstiţiul de iarnă. Cu această ocazie, Tezcatlipoca, sacrificat

134 Justino Fernandez, Coatlique, Centro de Estudios Filosoficos, Mexico, 1954.
135 Sahagun, op. cit., Vol. I, p. 102.

în persoana unui prizonier, renaște imediat în corpul unui alt tânăr, care îl reprezintă până când acesta moare la rândul său la sărbătoarea din anul următor.

Fig. 64. Tezcatlipoca, Domnul Oglindei Fumegânde, în forma sa de Tigru. (Codex Borbonicus.)

Fig. 65. Tezcatlipoca în forma sa de curcan. (Codex Borbonicus.)

Ritualurile care însoțeau aceste ceremonii erau deosebit de emoționante, deoarece hoarda anonimă de sclavi sacrificați era înlocuită aici de un singur individ, a cărui soartă se detașa în fața dramei cosmice în care fusese implicat. Datorită simbolismului bogat al acestor ritualuri, citățm descrierea detaliată a lui Sahagun:

> *"... La această sărbătoare, au ucis un tânăr cu un temperament foarte docil, pe care îl țineau de un an în activități plăcute: se spunea că era imaginea lui Tezcatlipoca. Când tânărul care fusese îngrijit timp de un an a fost ucis, au pus imediat altul în locul lui, pentru a fi răsfățat pe parcursul anului următor... dintre toți captivi, au ales cei mai nobili bărbați... s-au străduit să-i aleagă pe cei mai capabili și mai bine crescuți pe care i-au putut găsi, fără niciun defect fizic.*
>
> *Tânărul care a fost crescut pentru a fi ucis la această sărbătoare a fost învățat cu multă sârguință cum să cânte bine la flaut și cum să aducă și să ducă trestia de fum și florile, așa cum era obiceiul printre căpetenii și cei din palat. ... Înainte ca acest tânăr să fie dus la moarte, l-au învățat cu mare atenție toate bunele maniere în vorbire și în salutarea celor pe care îi întâlnea pe stradă, precum și toate celelalte obiceiuri bune; pentru că, atunci când a fost ales să moară la sărbătoarea acestui zeu în anul în care îi fusese stabilită moartea, toți cei care îl priveau îl respectau foarte mult, îi acordau mari onoruri și îl venerau, sărutând pământul. . . .*
>
> *Apoi, când acest tânăr era destinat să moară la sărbătoarea zeului, a început să umble pe străzi cântând la flaut, purtând flori și trestie de fum. Era liber să umble prin sat noaptea și ziua, iar opt pajii îmbrăcați ca cei de la palat umblau mereu cu el. Fiind cunoscut faptul că acest tânăr urma să fie sacrificat la sărbătoare, domnul l-a îmbrăcat în haine ciudate și prețioase, pentru că acum îl considerau un zeu... Cu douăzeci de zile înainte de sărbătoare, i-au schimbat hainele în care până atunci făcuse penitență... și l-au căsătorit cu patru fecioare, cu care a conversat în cele douăzeci de zile de viață care i-au mai rămas... Cele patru fecioare pe care i le-au dat de soții fuseseră, de asemenea, foarte prețuite în timpul creșterii lor, în acest scop, și li s-au dat numele a patru zeițe... Cu cinci zile înainte de sărbătoarea la care acest tânăr urma să fie sacrificat, i-au adus onoruri ca unui zeu. Domnul rămase singur în casa sa, iar toți cei de la curte îl urmau și îi organizau banchete solemne și baluri sau dansuri, în haine foarte bogate. . . . După ce s-a terminat cea de-a patra sărbătoare, l-au așezat într-o canoe acoperită cu un baldachin, în care domnul obișnuia să călătorească, iar împreună cu el au plecat și soțiile sale, care îl consolau... și au navigat către un loc... unde se află un mic deal; în acel loc au lăsat soțiile sale și restul oamenilor... doar cei opt paji care fuseseră alături de el tot anul l-au însoțit. Apoi l-au dus la un templu mic și slab amenajat, care se afla lângă drum și departe de orice așezare... Ajuns la treptele templului, le-a urcat singur și, pe prima treaptă, a spart una dintre flautele pe care le cântase în perioada de prosperitate, pe a doua a spart alta, pe a treia alta și așa le-a spart pe toate în timp ce urca treptele. Când a ajuns în vârf, în partea cea mai înaltă a templului, acolo erau preoții care urmau să-l omoare, stând în perechi, și l-au luat și i-au legat mâinile și capul, întinzându-l pe spate pe bloc; cel care avea cuțitul de piatră i l-a înfipt în piept cu o lovitură puternică și, scoțându-l, și-a băgat mâna în incizia făcută de cuțit, a scos inima și a oferit-o imediat soarelui".* [136]

Nu este nevoie să facem o analiză detaliată pentru a vedea că aceasta este o dramatizare a ciclului anual și că tânărul fără pată joacă rolul Soarelui. Este posibil ca cele douăzeci de zile care preced sacrificiul său să simbolizeze solstițiul de iarnă, în timpul căruia Soarele, care rămâne tot mai mult timp în lumea subterană, începe să se teamă pentru libertatea sa. Acest lucru ar explica de ce, din acel moment, tânărul își schimbă atributele divine cu cele ale unui războinic: el trebuie să se lupte cu sine însuși pentru a nu fi cucerit de pământ – reprezentat de cele patru fecioare – care încearcă să-l rețină. Dacă solstițiul de iarnă reproduce la scară mai mare drama zilnică a luminii

136 Ibid., pp. 148-52.

întemnițate de întuneric, moartea prizonierului trebuie să însemne eliberarea sa. Din aceasta reiese că, așa cum Quetzalcoatl personifică omul în Misterul Patimii cosmice, moartea și învierea, la fel și Tezcatlipoca personifică Soarele; și, fără îndoială, datorită similitudinii celor două roluri, în ambele cazuri se folosește același nume, primul fiind Xolotl, iar al doilea Marele Xolotl. Această ipoteză pare, în plus, să fie dovedită de faptul că ceremoniile care urmează imediat după moartea lui Tezcatlipoca (Soarele Pământului) sunt dedicate lui Huitzilpochtli (Soarele Centrului), care pare să se ridice din trupul sacrificat al Domnului Oglindei Fumegânde, la fel cum o face Steaua Dimineții din cel al lui Quetzalcoatl.

Dacă lăsăm deoparte ritualul secundar care îl însoțește, vedem că al doilea act al sărbătorii lui Tezcatlipoca constă în transportarea solemnă a statuii lui Huitzilpochtli în vârful unei piramide. Era obișnuit ca idolul să fie așezat pe tărgi purtate de războinici și precedat de o mulțime de băieți care dansau și cântau imnuri. Această scenă corespunde cuvânt cu cuvânt cu narațiunea lui Sahagun despre ascensiunea zilnică a Soarelui în est, paradisul eroilor războiului sfânt. Dansurile care încheiau ritualul au primit un nume care înseamnă „îl îmbrățișează pe Huitzilopochtli” și trebuie să fi simbolizat uniunea finală a sufletelor cu Soarele, deoarece probabil întoarcerea acestor particule luminoase în sânul său îi permite să atingă plenitudinea zenitului. Fără îndoială, din cauza acestei reintegrări, sufletele războinicilor nu reușesc niciodată să treacă mai departe de zenit: astfel, în fiecare dimineață, Soarele era întâmpinat de alte suflete, proaspăt înflorite.

S-ar părea că Tezcatlipoca și Huitzilopochtli sunt două aspecte ale aceleiași ființe. Prin urmare, este de înțeles că primul reprezentant al cerului nocturn, a cărui insignă este mitra înstelată pe care o poartă (Fig. 65), a fost atât de des identificat cu cel de-al doilea, cerul strălucitor deasupra tuturor.

Contrastele și dualismul caracterizează, de fapt, toate funcțiile lui Tezcatlipoca. El este fratele lui Quetzalcoatl și, în același timp, dușmanul său; creatorul și distrugătorul celor mai vechi epoci mitice; el este zeul providenței divine, dar și al eșecului și ruinei; el este zeul purității și ordinii, dar protejează păcatul și incită la certuri; este prietenul celor bogați, deși îi consideră pe sclavi – cu jugul cărora este adesea reprezentat – ca fiind fiii săi iubiți; în ciuda faptului că este „considerat a fi adevăratul zeu”, i se permite uneori să fie capturat de oameni, care îi impun brutal voința lor. Omniprezența sa invizibilă este „spiritul, aerul, întunericul”, iar semnul său distinctiv este o oglindă întunecată și fumegândă.

Caracterul său nebulos și schimbător, precum și legătura sa strânsă cu activități de cea mai profană natură, sugerează că Tezcatlipoca, imaginea Soarelui Pământului, este de fapt însăși umanitatea, simbolizând materia în care Soarele se întrupează. Dacă este așa, atunci multiplele fațete ale zeului ar reprezenta reflexiile acestei mase opace și schimbătoare în căutarea mântuirii. Numai astfel înțeleasă, personalitatea sa haotică devine coerentă: printre oamenii care trăiesc în Epoca Centrului nu ar putea exista nimic mai natural decât faptul că violența, discordia și păcatul ar fi prezente împreună cu nevoia de armonie și purificare.

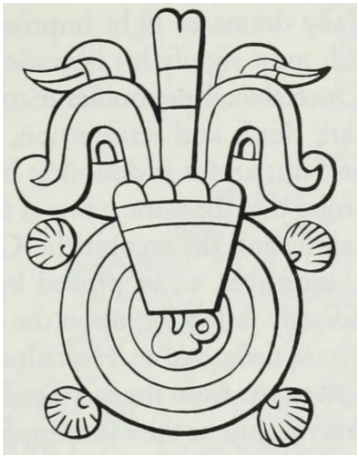

Fig. 66. Hieroglifful oglinzii fumegânde; volutele de deasupra axei — reprezentând osul unui om mort — simbolizează Steaua Dimineții.

Omițând dovezile tehnice, pe care le lăsăm în seama revistelor de specialitate, ne vom limita aici la analiza hieroglifului pentru numele Tezcatlipoca, tradus ca „oglindă fumegândă” sau „fum care oglindește” (Fig. 66).

Partea centrală este formată din linii concentrice similare celor de pe sabia lui Xipe, iar marginea exterioară este decorată cu bile de pene, care sunt întotdeauna asociate cu sacrificiul. Din centrul său iese un tibie flancat de volute în care sunt incrustate „ochi de lumină” sau stele, iar deasupra fiecărei volute se află un simbol care arată ca o flacără, simbolul pocăinței.

Întreaga compoziție pare să exprime ideea de sacrificiu; și știm, de fapt, că Tezcatlipoca este strâns legat de acest concept de bază. Nu numai că el prezidează spovedania, dar există o legendă potrivit căreia, atunci când apare pe pământ, oricine are curajul să pună mâna pe inima zeului poate obține de la el ceea ce este considerat cea mai neprețuită comoară: o serie de spini de maguey cu care se realizează sacrificiul de sine. În plus, relația sa cu Quetzalcoatl și Xipe este dovedită de o serie de documente atât iconografice, cât și mitice.

În ceea ce privește volutele încrustate cu stele, acestea sunt un semn caracteristic al lui Quetzalcoatl și al dublului său, Xolotl. Cu ușoare variații, ele fac de obicei parte din îmbrăcămintea celui dintâi și sunt prezente într-o imagine ciudată în care Xolotl este fiert într-un cazan (Fig. 56). Știm că acest personaj, pe care Seler îl clasifică drept zeul sacrificiului, este penitentul transformat în lumină, creatorul atât al Soarelui, cât și al planetei Venus. Scena pe care o examinăm nu include niciun semn solar și trebuie să reprezinte nașterea sufletului individual. Volutele care ies din corpul torturat al lui Xolotl reprezintă, de fapt, Steaua Dimineții.

Acest hieroglif apare frecvent în toate culturile mesoamericane și a fost perpetuat de azteci. Din păcate, nu am găsit încă niciun exemplu al acestuia în Teotihuacan, dar apare în diverse basoreliefuri mayașe din Vechiul Imperiu (Fig. 67) și, de asemenea, în cărțile lor pictate (Fig. 68).

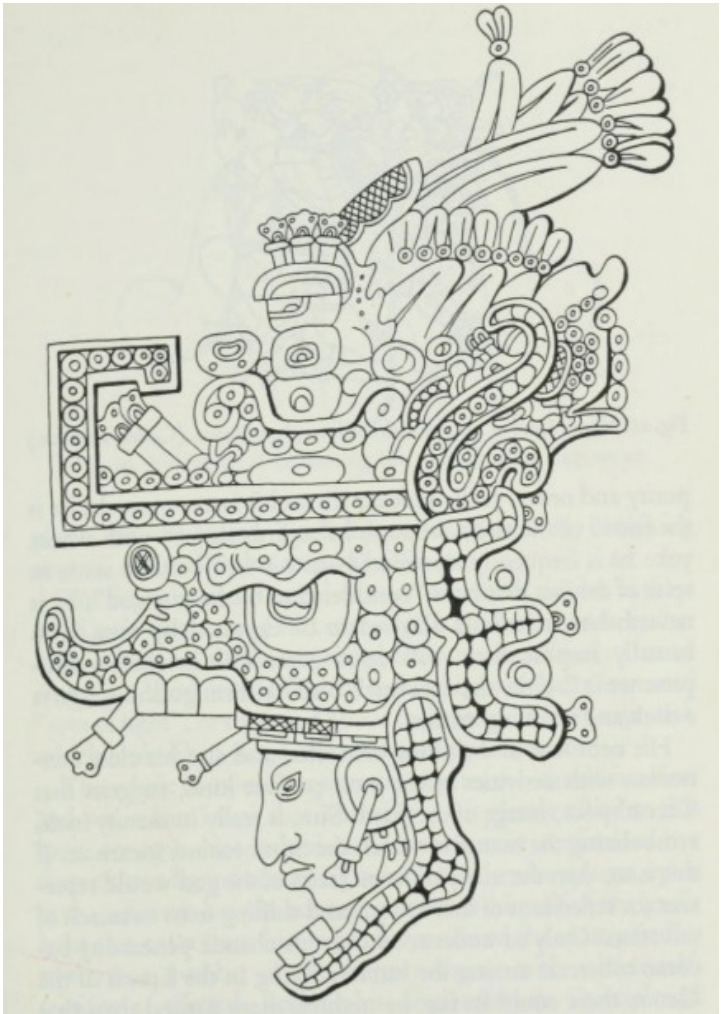

Fig. 67. Un mayaș cu semnul lui Venus în spatele capului.

Fig. 68. Domnul zorilor mayaș, cu hierogliful Venus. (Codex Dresden.)

Cercetătorii civilizației mayașe l-au asociat de mult timp cu Venus. La zapoteci (Fig. 69), unde are o importanță capitală, el se regăsește integrat într-un model complet, a cărui semnificație poate fi ușor descifrată (Fig. 70). Volutele transparente care se contopesc din fălcile unui tigru dezvăluie în mod clar semnificația luminii generate de întuneric. Dintr-o epocă culturală ulterioară, avem o statuie huastecă foarte frumoasă a lui Quetzalcoatl (planșele 21, 22) în care același hieroglif este repetat de multe ori.

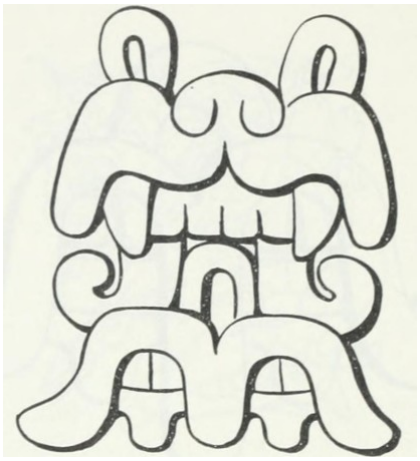

Fig. 69. Hierogliful Stelei dimineții, așa cum apare în arta zapotecă.

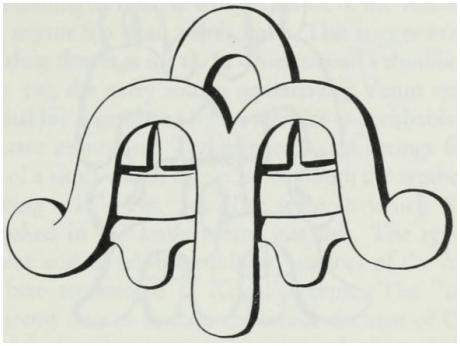

Fig. 70. Venus ieșind din fălcile unui tigru. Basorelief pe un piedestal de urnă descoperit la intrarea în mormântul 104, Monte Alban, Oaxaca.

Este interesant de observat că centrul volutelor oglinzii fumegânde este osul unui om mort. Acest lucru sugerează că, la fel ca floarea care se deschide la vârful emblemei tibiei lui Quetzalcoatl (Fig. 50), volutele înstelate care reprezintă Venus simbolizează viaţa spirituală generată de sacrificiul materiei perisabile. Într-un monument aztec, semnul lui Tezcatlipoca izvorăşte din fruntea unui craniu care poartă în gură simbolul „războiului înfloririi” (Fig. 71).

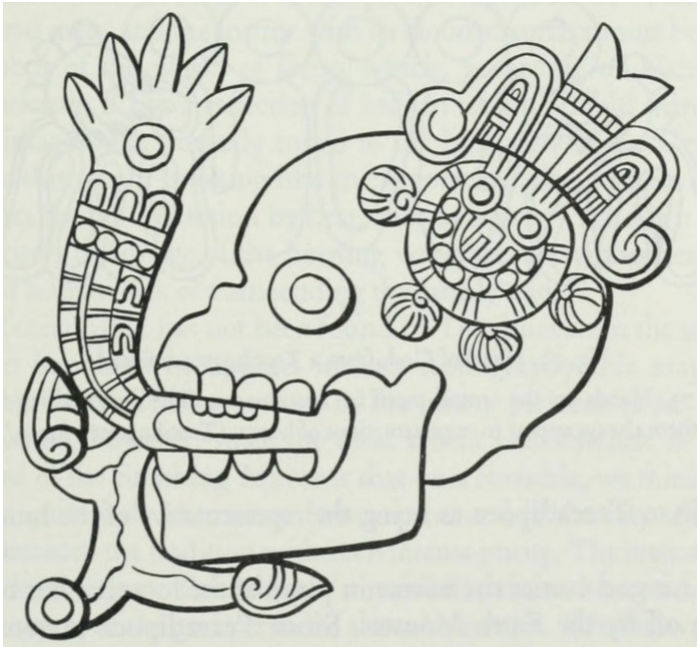

Fig. 71. Craniul cu hieroglifele apă arzătoare (ieşind din gură) oglindă fumegândă (în partea de sus a craniului). (Muzeul Naţional Mexican.)

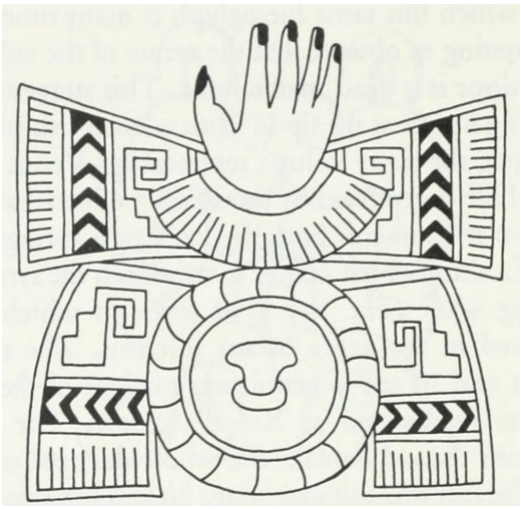

Fig. 72. Mâna lui Dumnezeu, dintr-o frescă din Teotihuacan.

Scena în care Xolotl este fiert în cazan înseamnă exact acest lucru. Simbolul detaşării şi al uitării de sine, nucleul Stelei Dimineţii, este reprezentat aici ca cadavrul lui Xolotl. „Oglinda fumegândă” pare astfel să conţină întreaga doctrină a lui Quetzalcoatl, iar faptul că acest hieroglif important simbolizează mesajul creatorului omului şi al întregului său univers indică încă o dată că Tezcatlipoca este reprezentantul rasei umane.

Acest zeu poartă oglinda în locul piciorului care i-a fost smuls de Monstrul Pământului. Deoarece Tezcatlipoca personifică soarele nocturn sau terestru, presupunem că această mutilare exprimă faptul că, de fiecare dată când îşi face călătoria peste pământ, soarele abandonează o mică parte din sine: piciorul lipsă reprezintă numărul infinit de particule divine semănate în sânul oamenilor muritori, iar oglinda cu suprafaţa tulbure trebuie să fie simbolul lumii formelor care,

conform misticismului nahuatl, nu este decât o reflectare a realității ascunse. Ar putea exista o imagine mai potrivită pentru umanitatea Centrului decât această oglindă care fumegă ca un lac care se evaporă, un lac a cărui substanță, pusă în mișcare de căldură, se ridică spre cer? Și nu este tocmai imaginea apei arzânde cea care simbolizează greaua sarcină umană de a transcende starea pământească?

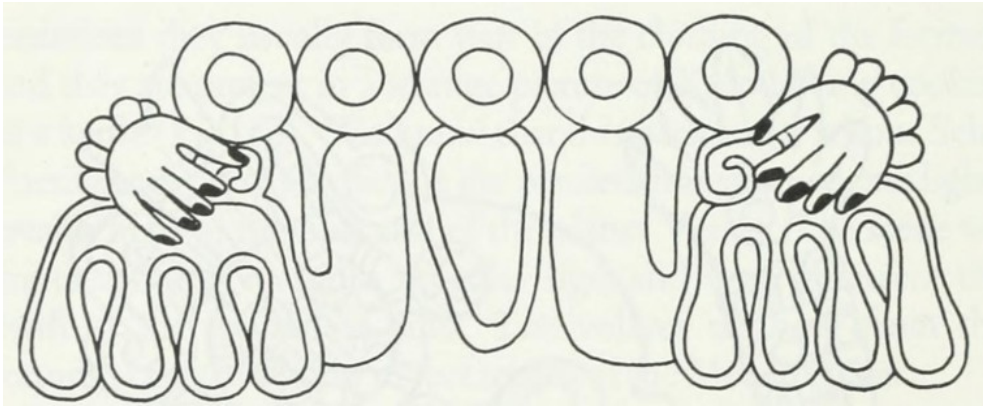

Fig. 73 - Mâinile sunt motivul central în Teotihuacan. Picăturile care cad din ele apar întotdeauna în reprezentările inimilor. (Frescă din Teotihuacan.)

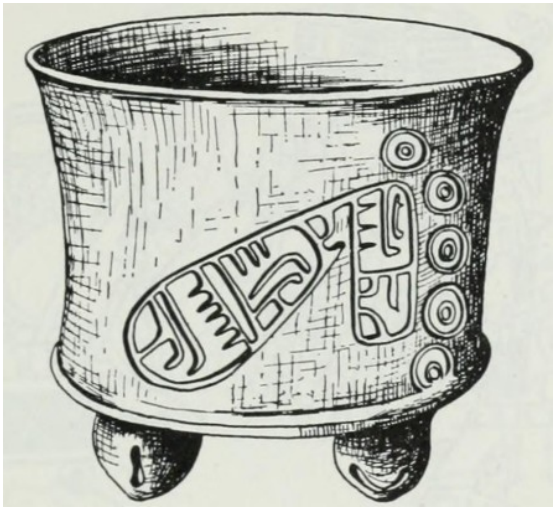

Fig. 74. Amprenta divină pe un vas din Teotihuacan. (Colecția Kurt Stavenhagen.)

Tezcatlipoca nu a fost găsit în Teotihuacan în aceeași formă în care apare în iconografia ulterioară. Desigur, el poate fi ascuns undeva în cele nouăzeci la sută neexplorate până acum; totuși, întrucât cea mai importantă caracteristică a Domnului Oglindei Fumegânde este că el este invizibil, credem că este foarte posibil ca el să nu fi fost niciodată reprezentat în orașul care a transmis tradiția cu o puritate atât de intensă. Insistența textelor asupra invizibilității lui Tezcatlipoca arată cât de puternic a pătruns acest aspect al zeului în întregul mit. Știm, de exemplu, că preotul obișnuia să primească penitentul care venea la spovedanie cu următoarele cuvinte:

”... Dezvăluie-te, alungă toată rușinea în fața domnului nostru numit Tezcatlipoca. Cu siguranță te afli în prezența lui, deși nu ești demn să-l vezi și el nu-ți vorbește niciodată, pentru că este invizibil și impalpabil...”[137]

Acelaşi lucru se spune de fiecare dată când acest zeu este invocat în numeroasele sale aspecte.

137 Sahagun, op. cit., Vol. I, p. 33.

În Teotihuacan există mâini (Fig. 72 și 73) și picioare (Fig. 74), tratate ca motive centrale. Dacă ne amintim cât de exactă este semnificația chiar și a celui mai mic dintre simbolurile găsite acolo, putem concluziona că acestea îl reprezintă pe Tezcatlipoca într-o formă fragmentară.

Fig. 75. Amprenta Dumnezeului Invizibil pe chipul unei zeițe. (Codex Borgia.)

Fig. 76. Hieroglifa Mișcării cu urme divine. (Codex Borgia.)

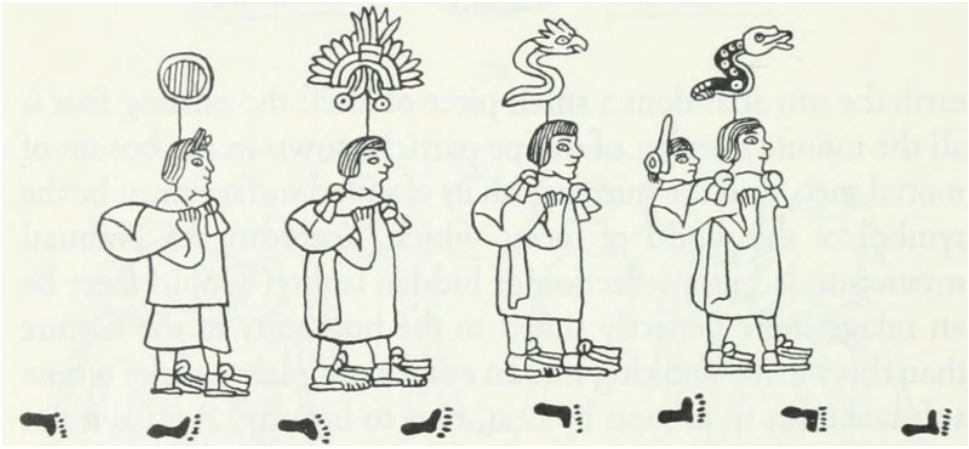

Fig. 77. Urme divine care marchează ruta pe care trebuie să o urmeze triburile aztece. (Friză cu pelerini.

Iconografia şi ritualurile nu lasă loc de îndoială că prezenţa invizibilă a zeului este trădată de urmele de paşi. În codexuri, aceste urme apar pe corpurile anumitor figuri (fig. 75) şi în hieroglife (fig. 76). Ele au în mod clar o semnificaţie mult mai importantă decât cea care le este atribuită de obicei, conform căreia se referă la un act pur fizic, cum ar fi, de exemplu, marşul triburilor nomade. Ritualurile efectuate în luna a douăsprezecea pentru a sărbători sosirea zeilor pe pământ aruncă, de asemenea, lumină asupra acestui simbolism divin. Sahagun povesteşte cum:

> *"... La miezul nopţii, au măcinat puţină făină de porumb şi au făcut o masă groasă din ea; au modelat această masă de făină în formă rotundă, ca brânza, pe o rogojină. În acest fel, au ştiut când au sosit toţi zeii, pentru că în făină a apărut o mică urmă de picior; atunci au înţeles că zeii au venit. Un preot... aştepta toată noaptea să apară acest semn al sosirii zeilor şi venea şi pleca de multe ori pe oră, pentru a se uita la masă, iar când a văzut urma în făină, preotul a spus: „Majestatea Sa a sosit". Când ceilalţi preoţi şi slujitori ai idolilor au auzit vocea, s-au ridicat şi au cântat la cochilii şi trompete în fiecare templu, în fiecare district şi în fiecare sat... ."*[138]

Evident, într-o artă atât de serioasă, ar fi fost de neconceput să se folosească una dintre acele amprente – care aveau puterea de a emoţiona atât de mult mulţimea – într-un scop profan. Simbolismul este, în orice caz, clar dacă ne uităm la reprezentările grafice. Este destul de uşor de observat, de exemplu, că figura din Teotihuacan (Fig. 42) nu poate fi analizată după standardele pozitivismului. Robele sale presărate cu hieroglife, cuţitul său de sacrificiu care taie o inimă, atriul templului în care este aşezat, arată că este un iniţiat, un preot în comuniune cu divinitatea. Cum, în faţa unei expresii de sfinţenie atât de concentrată – o expresie care implică o forţă interioară, o bogăţie a invenţiei şi o măiestrie artistică cu adevărat uimitoare – cum, în faţa unei concepţii mistice atât de rafinate, putem considera urmele de paşi ca fiind reprezentări ingenioase ale paşilor dansatorului în timpul unui ritual? Nu ar trebui ele să reprezinte mai degrabă prezenţa divină ascunsă?

Este posibil ca urmele de paşi din picturile ulterioare şi inferioare care înfăţişează marşurile nomazilor să reprezinte de fapt acelaşi lucru (Fig. 77).

Acest lucru este cu atât mai probabil cu cât toţi cronicarii vorbesc despre Huitzilopochtli ca fiind ghidul aztecilor în timpul lungilor lor peregrinări.

Caracterul sacru al mâinii este, de asemenea, evident. Acest hieroglif apare frecvent în sculpturile şi cărţile pictate ale civilizaţiei maya (Fig. 78). Apare în Teotihuacan, nu numai ca entitate separată, ci şi pe anumite figuri pline de simbolism care arată o putere creativă înaltă. La fel ca suflul care iese din gură (Fig. 31), fluxurile de semne care curg miraculos din mâini (Fig. 79) trebuie să indice energia vitală pe care zeii o transmit oamenilor muritori.

Fig. 78. Mâna este un hieroglif maya important. (Sculptură din Copan.)

138 Ibid., p. 204.

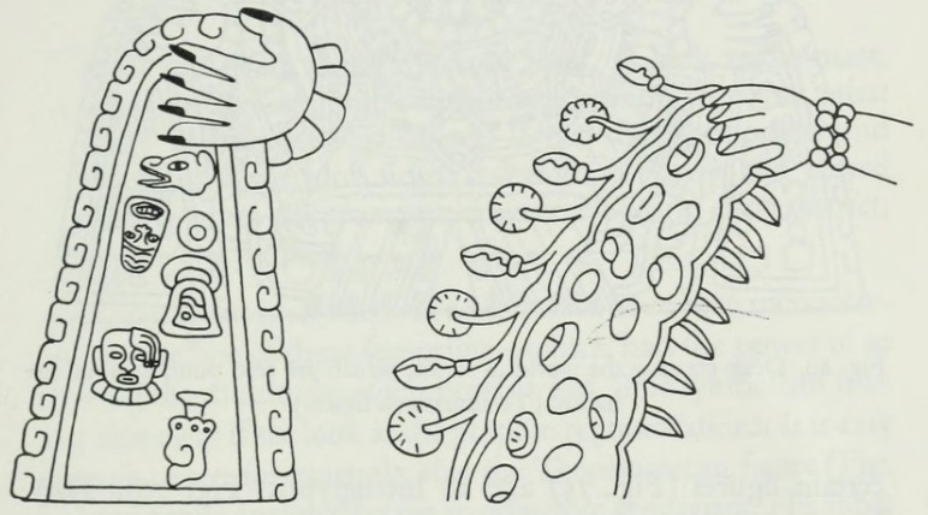

Fig. 79. Obiecte care curg din mâini miraculoase (frescă din Teotihuacan).

În ciuda interpretărilor materialiste, aceste fântâni de obiecte care curg din mâinile fiinţelor mitice (Fig. 80) invocă în mod irezistibil ideea Creaţiei: ele trebuie să reprezinte, de fapt, actul semănatului, dar un semănat în care seminţele sunt întregul univers al umanităţii. Astfel, în aceste scene, zeii sunt surprinşi în actul de a da suflare lumii formelor, de a transforma realitatea lor ascunsă în fenomene vizibile. Fiecare obiect care curge din mâinile lor este pur şi simplu învelişul exterior al unei particule celeste.

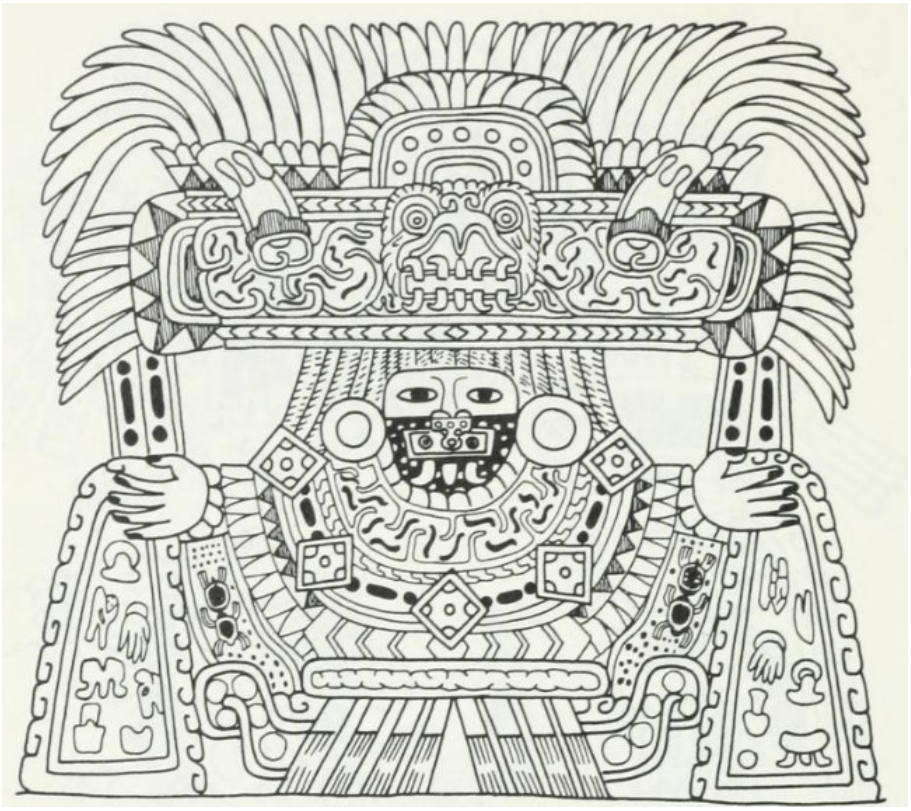

80. Zeitatea care creează lumea formelor, care se revarsă din mâini. (Frescă din Teotihuacan.)

Simbolismul fluidului care curge din mâini pare să apară doar în Oraşul Zeilor. Simbolul respiraţiei, însă, s-a răspândit în toată Mesoamerica şi a persistat până în perioada cuceririi spaniole. Deşi, urmând paşii lui Seler, cercetătorii ar dori să interpreteze aceste volute ca reprezentând cuvântul fizic, ele par să aibă o semnificaţie spirituală. Posibil să reprezinte ceva asemănător energiei creative latente în figurile din care provin. În acest context, este semnificativ faptul că

semnul de pe volutele care ies din gura tigrului-pasăre-șarpe (care, după cum se știe, simbolizează reunirea celor trei sfere cosmice) reprezintă inima umană (Fig. 81). Nu este nevoie să multiplicăm exemplele, ci ne vom limita doar la imaginile pe care le-am văzut deja: vulturii și tigrii de pe tamburul aztec (Fig. 33) și vulturul de piatră care comemorează fondarea Tenochtitlanului (Fig. 20), ambele emanând semnul **apei arzătoare**, care conține mesajul lor.

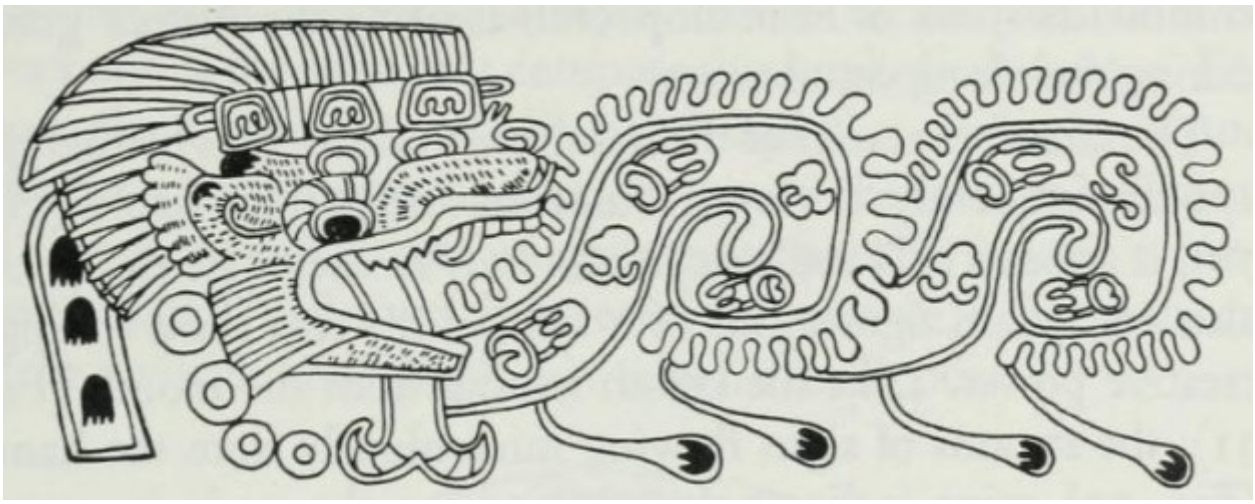

Fig. 81. Respirația acestui tigru-pasăre-șarpe (ureche de tigru, pene de pasăre și limbă de șarpe) este acoperită cu inimi umane. (Frescă din Teotihuacan.)

Indiferent ce părere am avea despre aceste interpretări, este cert că cea mai superficială analiză relevă natura sacră a fiecăruia dintre semnele care compun acest limbaj simbolic. De exemplu, legătura dintre mână și picior cu numărul mistic 5,[139] și cu pietrele prețioase (Fig. 82) este suficientă pentru a ne convinge că aceste imagini nu pot aparține ființelor profane. Ele trebuie, așadar, să dezvăluie prezența în Teotihuacan a zeului invizibil, atotputernicul Tezcatlipoca.

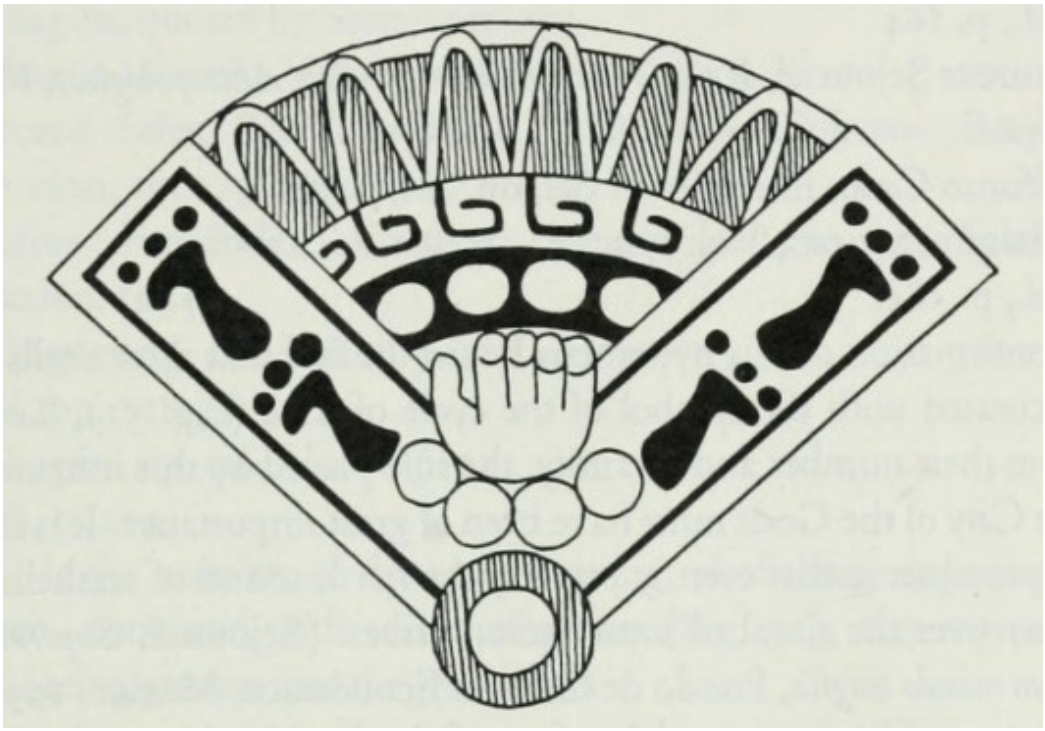

Fig. 82. Mâna și piciorul într-o compoziție a cărei natură divină este revelată de cifra 5 și pietrele prețioase. (Frescă din Teotihuacan.)

139 Dacă 5 este numărul întâlnirii dinamice, al abolirii contrariilor, atunci șapte, asociat cu scenele de abundență (Fig. 32), poate reprezenta reintegrarea finală în marele întreg.

CONCLUZIE

Nu este necesar să continuăm lista zeilor, deoarece, deşi mai există şi alţii importanţi, cum ar fi **zeul pulque** – o băutură sacră care a jucat un rol esenţial în iniţiere –, pentru a-i analiza ar trebui doar să aplicăm principiile generale întâlnite frecvent în acest studiu, deoarece ideile complexe ale acestui sistem religios se bazează pe o idee centrală ridicată la rangul de lege. Această idee este perfect definită chiar de numele erei nahuatl (cea a lui **Ollin Tonatiuh**, al cincilea soare), deoarece ştim că termenul **mişcare** (*Ollin*) descrie acea activitate umană particulară al cărei obiectiv este depăşirea inerţiei. Eliberarea de greutatea care trage în jos spre moarte este posibilă numai dacă se supraveghează îndeaproape particula de foc pe care fiecare persoană o poartă în sine; de aceea omul, ale cărui acţiuni conştiente pot transfigura materia, este transformat în acest sistem într-un semizeu. Gravitaţia şi inerţia sunt înlocuite de legea spirituală a ascensiunii, a impulsului creativ.

În universul sensibil reprezentat de simboluri, planetele sunt singurele corpuri care posedă în formă vizibilă această energie prodigioasă care deschide o cale de scăpare de la distrugere. Simbol strălucitor al marelui adevăr ascuns, Soarele îi arată zilnic omului calea mântuirii. Ca toată creaţia, Soarele este reglementat de legea gravitaţiei. Cu toate acestea, în fiecare dimineaţă, el părăseşte închisoarea nopţii pentru a se ridica hotărât spre maturitatea sa luminoasă. Astfel, în drama revelată de Quetzalcoatl, diferitele faze ale cursului Soarelui reprezintă diversele categorii spirituale care coexistă în fiinţele umane; şi datorită simbolismului transcendent al fenomenelor cereşti, ciclurile astronomice sunt atât de importante. Am văzut că societatea aztecă şi-a trăit ultimii ani în certitudinea că ajunsese la sfârşitul unui ciclu. Mai mult, discursul pe care Moctezuma i l-a ţinut lui Cortés este dovada că credinţa profund înrădăcinată în a doua venire a lui Quetzalcoatl semnifica de fapt venirea unei noi ere. Deoarece Quetzalcoatl şi-a părăsit ţara pentru a salva omenirea de o contradicţie, întoarcerea sa nu poate avea loc decât atunci când se va realiza sinteza şi domnia păcii va înlocui „războiul înfloririi”. Din aceasta rezultă că schimbarea ciclului a implicat venirea unei noi ordini spirituale.

Nimic nu ne-ar ajuta să pătrundem mai adânc în gândirea precolumbiană decât o cunoaştere exactă a bazelor astronomice ale acestor cicluri temporale în cadrul cărora întregul univers, după ce a emis o notă comună, avansează cu un pas mai departe către libertatea supremă. Un studiu de acest fel ar putea contribui mai mult decât orice altceva la redarea strălucirii pierdute acestei spiritualităţi antice.

Planetele simbolizează procesul transfigurării materiei: revoluţiile lor sunt ilustrate de zeii cu care sunt asociate şi ale căror ornamente şi ritualuri distinctive întruchipează doctrina care învaţă omenirea cum să ajungă pas cu pas la niveluri mai înalte de libertate. Fiecare dintre zeii nahuatl este, prin urmare, un actor al cărui rol este riguros determinat de nevoile dramatice ale întregului: personajele principale, împreună cu cele de importanţă mai mică, există doar pentru a completa intriga. Prin urmare, o analiză a tuturor zeilor devine monotonă; toţi aparţin aceleiaşi intrigi, iar această intrigă devine curând clară, mai ales că subtilităţile fiecărui personaj trebuie să fie subordonate ansamblului.

Suntem conştienţi că am descris limbajul simbolic doar în mod schematic, dar ar fi fost imposibil să studiem fiecare imagine în parte din acest grandios sistem religios fără a crea confuzie inutilă. Mărturisim că ne simţim incapabili să descriem viziunea lumii nahuatl pe care am întrezărit-o în cursul muncii noastre. Sperăm sincer că alţii, mai competenţi sau mai inspiraţi, vor putea într-o zi să îi facă mai multă dreptate. Nu ne-am convins cu uşurinţă că ar fi greu să găsim o poezie mai revelatoare pentru viaţa interioară sau mai pură în formă decât cea care a inspirat mesajul lui Quetzalcoatl.

TRADUCERE REALIZATĂ CU:

DeepL Translator